శ్రీయజ్ఞపతయే నమః

ఆంధ్రభాషాచరిత్ర

(పూర్వభాగము)

గ్రంథకర్త

శ్రీమాన్

కోమాండూరు కృష్ణమాచార్యులు

ఆంధ్రగీర్వాణభాషాధ్యాపకుఁడు

ఆంధ్ర క్రైస్తవ కళాశాల

గుంటూరు

1935

వెల రు 1-4-0.

ప్రథమ ముద్రణము
1000 ప్రతులు

గుంటూరు
చంద్రికా ముద్రాక్షరశాలయం
ముద్రింపబడినది.

పరిచయము

"ఆంధ్రహర్ష చరిత్ర" ప్రౌఢప్రబంధముగా రచించిన విద్వత్కవులు శ్రీమాన్ కోమాండూరి కృష్ణమాచార్యులు గారు ఆంధ్రవిద్వల్లోకమునకు అపరిచితులు కారు. వీరు సనాతనసంప్రదాయానుసారముగా, చాలావరకు స్వయంకృషి వల్లనే, సంస్కృతాంధ్రభాషా వాఙ్మయములలో అసామాన్య పాండిత్యము సంపాదించినారు. ఆంగ్లకళాశాలలలో ఆంగ్ల భాషాపాండిత్యమూ, పాశ్చాత్యసారస్వతపరిజ్ఞానమూ అల వర్చుకొన్నారు. 'సాహితీసమితి' సభ్యులుగా ఉండి నవ్య సాహిత్యమునకు దోహద మిచ్చినవారిలో ఒకరయినారు. కనుక వీరికృతులలో ప్రాచ్యపాశ్చాత్య, ప్రాచీన నవీనకవితా రీతుల సమ్మేళనముగాని ఆయారీతులఛాయలుగాని కనబడ వలసి ఉండగా ప్రకృతగ్రంథము ఆమూలాగ్రము కేవలసం ప్రదాయసిద్ధ మైనప్రబంధమార్గము నవలంబించిమాత్రమే వ్రాయబడినట్లు వ్యక్తమవుతూ ఉన్నది. ఇది స్వతంత్ర గ్రం థముకాక బాణకవి సంస్కృతములో ఆఖ్యాయికగా రచించిన హర్షచరిత్రకు అనువాద మగుటవల్లనూ, పద్యాత్మకముగా వ్రాయవలెనంటే ప్రబంధశక్తిమాత్రమే అందుకు అను వుగా ఉండుటవల్లనూ కవిగారీపద్ధతి అవలంబించి, తమ నవ్యసాహిత్యకళాదృష్టిని ప్రాచీనమార్గములో ఇప్పటికి అసంగతములుగా కనబడేవిషయములు తొలగించుటకూ, మూలగ్రంథములోని విషయములను సముచితరీతిని వర్చి

కూర్చుటకూమాత్రమే వినియోగించి ఈప్రౌఢప్రబంధము రచించినట్లు గోచరిస్తున్నది.

బాణకవి గడుసుపోకడలకూ, చిత్రవిచిత్రగతులకూ ఎత్తుగడలకూ ఈకవిగారి ఆంధ్రీకరణములో మెరుగువచ్చినది. గ్రంథములోనిభాష ప్రౌఢసాంస్కృతిక ప్రయోగములతోనూ, సుదీర్ఘ సమాసములతోనూ కూడుకొని ఉన్నప్పటికీ సరళముగా, శ్రావ్యముగా, సంతతప్రవాహముగా నడుస్తూ ఉండడమువల్ల చదువరులకు ఆయాసముకాక ఆమోదమే కలిగిస్తున్నది. ఈకావ్యములో ప్రయుక్తములయిన వివిధవృత్తములూ, ఆయా పద్యములలోనివివిధము లగునడకలూ కవనమల్లుటలో ఈకవిగారు సిద్ధహస్తులని తెలుపుతున్నవి.

ప్రాచీనకవు లెవ్వరూ హర్షచరిత్రము ఆంధ్రప్రబంధముగా రచించుటకు పూనుకొనక, ఆభారమూ గౌరవమూ కూడా ఈ కవిగారికి విడిచిపెట్టుట ఆంధ్రులభాగ్యమని భావింపవలసినంత మనోహరముగా కావ్యనిర్మాణముచేసిన శ్రీమాన్ కృష్ణమాచార్యులుగారు ఆంధ్రులగౌరవాదరములకు పాత్రులు. వీ రచిరకాలములో దీనిద్వితీయభాగము కూడా ప్రకటించి దేశీయులకృతజ్ఞతకు పాత్రులగుదురుగాక అని కోరుతున్నాను.

తెలికిచర్ల వెంకటరత్నం,
యం. ఏ., యల్. టి.,
Head of the department of the Oriental languages,
A. C. College, Guntur.

పీఠిక

శ్రీపతి ర్భగవా న్పుష్యా ద్భక్తానాం న స్సమీహితమ్
యద్భక్తి శ్శుల్కతా మేతి ముక్తికన్యాకరగ్రహే.

సంస్కృతవాఙ్మయములో నున్న కావ్యము లన్నియుఁ బద్యకావ్యములే కాని గద్యకావ్యములు మృగ్యములు. వ్యాకరణతర్కవేదాంతమీమాంసాదిశాస్త్రములు వచనరూపముగా వ్రాయఁబడియున్నను వానికి గద్యకావ్యత్వవ్యవహారము లేదు. " రసాత్మకం వాక్యం కావ్య " మని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పినలక్షణము వానికిఁ బట్టదు. కావున నవి గద్యకావ్యములు కానేరవు. మనవాఙ్మయములో నెన్నఁదగినగద్యకావ్యములు బాణభట్టకృతకాదంబరీహర్షచరిత్రములు. " సరస్వతీదత్తవరప్రసాద శ్చక్రే సుబంధు స్సుజనైకబంధుః । ప్రత్యక్షరశ్లేషమయప్రబంధవిన్యాసవైదగ్ధ్యనిధి ర్నిబంధ " మని తన్నుఁదాను జెప్పుకొన్నసుబంధుకవి శ్లేషయమకానుప్రాసాదిశబ్దాలంకారములతోను బరిసంఖ్య, విరోధాభాస, ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష మొదలగు నర్థాలంకారములతోను గూడినగద్యమును రచించుటకు మొదటివాఁడు. ఇతఁ డట్టిగద్యతో వాసవదత్త యనునొకగద్యకావ్యమును రచించెను. ఈ శైలినే యవలంబించి మఱికొన్నివిశేషములను జేర్చి బాణుఁడు కాదంబరీహర్షచరిత్రములను రచించెను. "కవీనా మగళ ద్దర్పో నూనం వాసవదత్తయా" యని బాణుఁడు హర్షచరిత్రపీఠికలో సుబంధునివాసవదత్తనుఁ గొని

యూడెను. కాదంబరీహర్ష చరిత్రలను జూచి యిటీవలి వాఁడగు ధనపాలుఁడు తిలకమంజరిని వాదీభసింహుఁడు గద్యచింతామణిని నిట్టిశైలి ననుసరించియే వ్రాసిరి. ఈ కాదంబరీ హర్ష చరిత్రలలో మొదటిది కథ, రెండవది యాఖ్యాయిక. ఆచార్యదండి కావ్యాదర్శమందుఁ గథాఖ్యాయికలకు లక్షణమిట్లు చెప్పియున్నాఁడు. "అపాదః పదసంతానో గద్యమాఖ్యాయికా కథా। ఇతి తస్య ప్రభేదౌ ద్వౌ తయో రాఖ్యాయికా కిల। నాయకేనైవ వాచ్యాన్యా నాయకే నేతరేణ వా। స్వగుణావిష్క్రియాదోషో నాత్ర భూతార్థశంసినః। అపిత్వనియమో దృష్ట స్తత్రాప్యన్యై రుదీరణాత్। అన్యో వక్తా స్వయం వేతి దృగ్వా భేదలక్షణం। వక్త్రం చాపరవక్త్రంచ సోచ్ఛ్వాసత్వంచ భేదకం। చిహ్న మాఖ్యాయికాయాశ్చే త్ప్రసంగేన కథాస్వపి। ఆర్యాదివత్ప్రయోగః కిం సవక్త్రాపరవక్త్రయోః। భేదశ్చ దృష్టో లంభాది రుచ్ఛ్వాసో వాస్తు కిం తతః। తత్కథాఖ్యాయి కేత్యేకా జాతి స్సంజ్ఞాద్వయాంకితా। అత్రైవాంతర్భవిష్యంతి శేషా శ్చాఖ్యానజాతయః॥" ఛందోబద్ధముగాని పదసమూహమునకు గద్యయని పేరు. అది యాఖ్యాయిక యనియుఁ గథయనియు రెండువిధములు. ఆఖ్యాయికను గథానాయకుఁడే చెప్పును. కథ నాయకునిచేఁగాని యితరునిచేఁగాని వర్ణింపఁబడును. తనగుణములఁ దాను వెల్లడిచేసికొనుట నాయకునికిఁ దప్పు కాదా యందురేమో? యాథార్థ్యమును జెప్పుటయందు దోషము కాదు. పూర్వోక్త మగు ప్రాచీనమతమును దూషించుచున్నాఁడు. ఆఖ్యాయికయందు నాయకుఁడే తనకథను జెప్పు

కోనవలయు ననునియమము లేదు. అన్యులుకూడఁ జెప్పుట కానవచ్చుచున్నది. తనకథను దాను జెప్పిననేమి? అన్యులు చెప్పిననేమి? ఇది యేపాటిభేదలక్షణమన్నచో నట్లుకాదు. ఆఖ్యాయికలోఁ బ్రత్యుచ్ఛ్వాసప్రారంభమందు వక్త్రాపరవక్త్రశ్లోకము లుండుటచేతను గ్రంథవిభాగముల కుచ్ఛ్వాసము లని పేరుండుటచేతను గథకంటె నాఖ్యాయిక వేఱైనదని పలికెదవేమో? కథయందుఁగూడఁ బ్రస్తావక్రమమున నార్యావృత్తమువలె వక్త్రాపరవక్త్రము లుండును. "ఆర్యావక్త్రాపరవక్త్రాణాం ఛందసా యేన కేనచి" త్తని కథాలక్షణాధికారమందుఁ జెప్పఁబడియుండుటచేఁ గథాఖ్యాయికలకు భేదమే లేదు. ఆఖ్యాయికలోఁ గథాంశవిచ్ఛేదముల కుల్లాసము లనియు నుచ్ఛ్వాసములనియుఁ, గథలో లంభమని సంజ్ఞయుండుట యేపాటిభేదకము. అది సంజ్ఞామాత్రము. అందువలనఁ గథయనియు నాఖ్యాయికయనియు సంజ్ఞామాత్రభేదమేగాని వాస్తవభేద మేమియు లేదు. జాతి యొక్కటియే చూర్ణకము, ఉత్కలికాప్రాయము, వృత్తగంధి, ఖండకథ, పరికథ, కథానిక మొదలగునవి కథాఖ్యాయికలలో నంతర్భవించుచున్నవి.

1. దీర్ఘసమాసరహితములు, కోమలవర్ణసంయుక్తములు నగుపదములతోఁ గూడినది చూర్ణిక యనంబడును. ఉదా. అభ్యాసోహి కర్మణాం కౌశల మావహతి। నహి సకృన్నిపాతమాత్రే ణోదబిందురపి గ్రావణి నిమ్నతా మాదధాతి.

2. ఉత్కలికాప్రాయము. ఉత్కలిక యనఁగా నుత్కంఠ. ఎద్ది వినువారికి బహుళముగా నుత్కంఠను గలిగించునో యది యుత్కలికాప్రాయ మనంబడు. ఉత్ - ఉల్లసంతీం కలికాం రుహిరుహికా త్రైప్రీతి ప్రాప్నోతీ త్యుత్కలికాప్రాయమ్.

3. వృత్తగంధి. దీనిలోఁ గొంతభాగము వృత్తచ్ఛాయ ననుకరించియుండును గావున వృత్తగంధియని పేరు కలిగినది. ఉ. పాతాళతాలుతలవాసిషు దానవేషు - ఇందులో వసంతతిలకావృత్తభాగము కానవచ్చుచున్నది.

4, 5. ఖండకథాపరికథలయం దమాత్యుఁడుగాని ద్విజసామాన్యుఁడుగాని నాయకుఁడుగా నుండును. రెండును గరుణరసప్రధానములు. విప్రలంభము వర్ణింపఁబడును. వీనిలో ఖండకథ సమాప్తి నొందదు. అది ప్రధానకథ ననుసరించియుండును. కథాఖ్యాయికలకు సంమేళనము పరికథ యనంబడును.

6. కరుణభయానకరసములతోఁ గూడినదియయి యంతమం దద్భుతరసము గలది.

హర్షచరిత్రములో బాణకవి గ్రంథనాయకుఁ డగు హర్షవర్ధనునిచరిత్రము నేగాక స్వీయచరిత్రమునుగూడ వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఇట్లు ప్రాచీనకవు లెవ్వరును దమవృత్తాంతమును దెలుపలేదు. హర్షునిచరిత్రమందుఁగూడ సత్యమైన చారిత్రాంశములను దా నెఱిఁగినంతమట్టుకు వ్రాసియున్నాఁడు. మనవాఙ్మయములో వాస్తవచరిత్రను బోధించుగ్రం

థములు తక్కువగా నున్నవి. అవి యెవ్వియనిన (1) కల్హణకృతరాజతరంగిణి. ఇందులోఁ గాశ్మీరదేశము నేలినమహారాజులవృత్తాంతము పూర్ణముగా వర్ణింపఁబడినది. (2) బిల్హణుఁడు రచించిన విక్రమాంకదేవచరిత్రము. ఇందులోఁ జాళుక్యవంశపురాజుల చరిత్రము సమగ్రముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. (3) వాక్పతిమిశ్రకృత గౌడవధ యను ప్రాకృత కావ్యము. యశోవర్మకును గౌడరాజునకును జరిగినయుద్ధవృత్తాంత మిందు విపులముగాఁ దెలుపఁబడినది.

ఈహర్షచరిత్రప్రథమోచ్ఛ్వాసమందు బాణుఁడు తనజన్మోత్కర్షను సూచించునొక యైతిహ్యమును గల్పించి వ్రాసెను. ద్వితీయతృతీయోచ్ఛ్వాసములయందుఁ దనవృత్తాంతమును దక్కినయుచ్ఛ్వాసములలోఁ దనప్రభువైనహర్షవర్ధనుని జన్మాదికథను బూర్ణముగాఁ దెలిపి తరువాతఁ బుట్టినచరిత్రకారులకుఁ గడుసహాయము గావించెను. ఈకవి తనవంశమునకుత్కర్షము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధనివేదక మగు నొకకథను గ్రంథాదియందుఁ బెట్టెను. అది యెట్లనఁగా;— ఒకకాలమందు బ్రహ్మ స్వలోక మగుసత్యలోకములో దేవర్షులు, బ్రహ్మర్షులు, దేవతలు, సిద్ధసాధ్యాదిగణంబులు తన్నుఁ బరివేష్టించి యుపాసింపఁగా సరస్వతీసమేతుండై పేరోలగంబున నుండె. అపు డాసభలో నున్నవా రనేకవిధములఁ బరమేష్ఠిని సన్నుతించిరి. వారిలో నతికోపనుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరస్ఖాలిత్యము నొనర్చెను. అది విని సరస్వతి నవ్వెను. అందుపైని దుర్వాసుఁ డత్యంత

కుపితుఁడై సరస్వతిని మర్త్యలోకమునకుఁ బొమ్మని శపించెను. అంతఁ బ్రతిశాప మిచ్చుట కుద్యుక్తురాలై యున్న సరస్వతిని వారించి పద్మజుఁడు పుత్రీముఖావలోకన మగువఱకు నామె భూలోకమం దుండవలయుననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావలయుననియు నాదుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి భూలోకమందుఁ బ్రవేశించి శోణనదీతీరమం దున్నయరణ్యములో నొకపర్ణకుటీరమును గల్పించుకొని సుఖముగా జీవించుచుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినములు గడచిన పిదప నొకనాఁటిప్రాతఃకాలంబున హయహేషాధ్వని వినంబడియె. ఇట్టి వివిక్తారణ్యమందు హేషాధ్వని వినవచ్చుటకుఁ గారణం బేమియని విచికిత్సాప్రణున్నదై కమలజురాణి విపినమధ్యంబునఁ గొంతదవ్వరిగి నల్గడల నీక్షింప నాశ్వీకబృందానుయాతుండు, నున్నతహయారూఢుండు, రూపజితమారుండు నగు నొకఋషికుమారకుని వానివెనుకఁ జనుదెంచుచున్నయొకవృద్ధునిఁ జూచెను. వారుభయులు సరస్వతీసావిత్రులను జూడవచ్చిరి. అంత సావిత్రి వారిరువురికి వనవాసోచిత మగునాతిథ్యమును సలిపి సేమంబరసి కొంతవడి యూరకుండి యావృద్ధు నుద్దేశించి " ఆర్యా ! ఇక్కుమారుండెవ్వఁడు? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు ! ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నా " రని యడుగఁగా నాస్థవిరుం "డితఁడు చ్యవనఋషికి మహారాజశర్యాతిపుత్రిక యగు సుకన్యయందు జనించినవాఁడు. ఇతనిపేరు దధీచి. ఈచిన్నవాఁడు పుట్టిన

నాఁటనుండి మాతామహునియింటనే యుండెను. సకలవిద్యా పారంగతుఁడై యుపారూఢయౌవనుఁడైనయితనిని జూడ వలెనని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృగృహంబునకుఁ బోవుచున్న వాఁడు. నే నతనికి నానుయాత్రికుఁడను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కాసన్నమే" యని వక్కాణించెను. కొంతసే పుండి దధీచి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రుల యనుజ్ఞ వడసి యథాభిలషితదేశంబునకు జనిరి. అంత సరస్వతి దధీచి రూపవిలావణ్యాకృష్టచిత్త యయ్యె. అతఁడును సరస్వతీసక్త మానసుం డయ్యె. ఇట్లు వా రిరువురు పరస్పరానురక్తచిత్తులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగాఁ గడిపిరి. అంత సరస్వతి గర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సారస్వతుఁడు. ఆపుత్రుని సరస్వతి చతుర్దశవిద్యావిశారదునిం జేసి దధీచిని వీడ్కొని సావిత్రితో బ్రహ్మలోకంబున కరిగె. దధీచియు సరస్వతీవియోగసంతాపవిహ్వలమానసుండై తన కుమారుఁ డగుసారస్వతునిఁ దనతమ్ముని భార్య యగునక్షమాల యనుదాని కొప్పగించి విరక్తుఁడై తపశ్చర్యారతిచే నరణ్యంబునకుఁ బోయెను. అక్షమాలకూడ నక్కాలమందే యొకపుత్రుని గనియె. వానిపేరు వత్సుఁడు. వారిద్దఱి నక్షమాలయే తుల్యప్రీతిచే స్తన్యమిచ్చి పెంచెను. కొంతవయస్సు వచ్చినతరువాత సారస్వతుఁడు తనపితృవ్యపుత్రుఁ డగువత్సునికిఁ దనమహిమచే సకలవిద్యలను సంక్రమింపఁజేసి జటావల్కలధారియై తపస్సాచరించుటకుఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సునివలన నొకవిశుద్ధబ్రాహ్మణవంశ ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్రమమున నావంశమందుఁ గుబేరుఁ డనునొక

బ్రాహ్మణోత్తముఁడు జనించెను. వాని కచ్యుతుఁడు, ఈశానుఁడు, హరుఁడు, పశుపతి యను నలుగురుపుత్త్రు లుద్భవించిరి. వారిలోఁ బశుపతి కర్థపతి యనువాఁడు పుట్టెను. అయ్యర్థపతికి భృగువు, హంసుఁడు. శుచి, కవి, మహీదత్తుఁడు, ధర్ముఁడు, జాతవేదుఁడు, చిత్రభానుఁడు, త్ర్యక్షుఁడు, అహిదత్తుఁడు, విశ్వరూపుఁడు నని పదునొకండుతనయు లుత్పన్నులైరి. వారిలోఁ జిత్రభానుఁ డనువానికి రాజదేవి యనుబ్రాహ్మణియందు బాణుఁ డుదయించెను. ఇతని శైశవమందే తల్లి మృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితనిని సంరక్షించి వార్ధకము రాకుండ నతఁడును బంచత్వమునొందెను. బాల్యమందు వేదశాస్త్రములను జదివి మహాపండితుఁడై యున్నను యౌవనదశలో స్వైరవిహారియై దేశాటనము చేసి బంధుగృహములను వీక్షించి విద్వత్సమాజములఁ బరిశీలించి మరల స్వనివాసస్థాన మగుప్రీతికూట మనుగ్రామమునకుఁ జేరెను.

ఈసమయమందు హర్షునిసోదరుఁ డగుకృష్ణభూపతి మహారాజసందర్శనమునకు రమ్మని వార్తఁబంపగాఁ వెళ్ళి చక్రవర్తిని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచెను. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్రు లుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు, మఱికొందఱు గాయకులు, ఇంద్రజాలికులు, చిత్రకారులు. వీ రొక జాతివారు కారు. వీరిలోఁ గొందఱు స్త్రీలు. కొందరు పురుషులు. బాణుఁడు వీరితో నెల్లపుడు కలిసియుండెడివాఁడు. ఒకనాఁ డీతనిమిత్రులల్లో నొకఁడగు సుదృష్టియనువాఁడు

వాయుపురాణమును జదువుచుండఁగాఁ దక్కినవారందఱు కుతూహలముతో వినుచుండిరి. అపుడు సూచి బాణుఁ డనువంది

"తదపి మునిగీత మతిపృథు త
దపి జగద్వ్యాపి పావనం చరితం
హర్షచరితా దభిన్నం ప్రతి
భాతిహి మే పురాణ మిదమ్"

అని యొకశ్లోకమును జదివెను. అది విని బాణునిమిత్రు లందఱు హర్షునిచరిత్రమును దమకుఁ జెప్పుమని యతనిని బ్రార్థించిరి. అపుడు బాణుఁడు వారిప్రార్థనను మన్నించి యాచరిత్రము నిట్లు చెప్పందొడంగె.

"మిత్రులారా! వినుఁడు. స్థానేశ్వరమను (Thaneswar) నొకదేశవిశేషముకలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను దేశ మొక భాగమై యుండెను. దానిని బుష్ప భూతి యను నొకరాజు పాలించెను. అతఁడు బాల్యము నుండి పరమమాహేశ్వరుఁడు. అతనిమంత్రులు, సచివులు, భృత్యులేకాక యతనిచేఁ బరిపాలింపఁబడు దేశమం దున్న ప్రజ లందఱు పరమశైవులై యుండిరి. ఆకాలమందు భైర వాచార్యుఁ డనునొకద్రవిడదేశపుసన్యాసి సకలశైవతంత్ర విశారదుడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతనిప్రసిద్ధి లోకమం దెల్లెడల వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడుగావున నా భైరవాచార్యుని జూచుట కమితకుతూహలము గలవాఁడై యుండెను. ఇట్లు కొంత కాలము గడచినతరువాత నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను.

రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొక దినమందు భైరవాచార్యుఁడు రాజుసన్నిధి కేతెంచి కొంతసేపు సంభాషించి "మహారాజా! తొల్లి నేను మహాకాళహృదయమనుమహామంత్రమును గృష్ణవస్త్రమాల్యానువేపనధరుండనై శ్మశానమందుఁ గల్పోక్తవిధిగాఁ గోటిజపముచే నుపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచేఁగాని మంత్రసిద్ధి లభింపదు. అసహాయులు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు ఈపనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱిముగ్గురు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగామి కృష్ణపక్షచతుర్దశినాఁటి రాత్రికి మీ రాయుధద్వితీయులై శ్మశానమునకుఁ దప్పక రావలయు నని ప్రార్థించెను. పుష్పభూతియు నందు కియ్యకొనెను. అతఁడు యథాప్రతిజ్ఞాతముగా నాఁటిరాత్రి నిస్త్రింశపాణియై యచటికిఁ బోయి తక్కినముగ్గురిని గలిసికొనెను. భైరవాచార్యుఁడు పరేతభూమియందు శవముపైఁ గూర్చుండి కర్మనాచరించుచుండఁగా నలుగురు నాలుగుదిక్కులయం దప్రమత్తులై కాపాడుచుండిరి. అనేకము లైనభూతప్రేతపిశాచాదులు కర్మవిఘ్నము నాచరించుటకుఁ వచ్చి విఫలప్రయత్నములై తొలఁగిపోయెను. అంతలో రాత్రి యామమాత్రావశిష్టమై యుండఁగా రాజు నిలువఁబడినదిక్కున భూరంధ్రమునుండి ఘోరరూపుఁడైనయొకనాగుఁడు బయలువెడలి రాజుమ్రోల నిలిచి "ఓరీ దురాత్ముఁడా! ఈక్షేత్రాధిపతి నైననాకుఁ బూజసల్పక యిట్టిపని చేయించుచుంటివా! శ్రీకంఠు డనునన్నెఱుఁగవా? నావలననేకదా యీదేశమునకు శ్రీకంఠమని

పేరు కలిగినది. న న్నింతయలక్ష్యము చేసితివా " యని రాజు నెదిరించెను. అంత నారాజు వానితో బాహుయుద్ధము చేసి వానిని నేలఁబడగొట్టెను. ఇంతలోఁ గమలగంధ మాఘ్రాణింపఁబడెను. నూపురధ్వని వినఁబడెను. మహాతేజస్సుతో నొకస్త్రీ కానవచ్చెను. ఆమెను జూచి రాజు విస్మయము నొంది " అమ్మా! నీవెవ్వతెవు. ఈయర్ధరాత్రమం దిచటి కేలవచ్చితి " వనియడుగఁగా " నేను విష్ణువక్షస్థ్సలారూఢనగుమహాలక్ష్మిని. నీపరాక్రమముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. "వర మడుగు" మనిపలికెను. రాజు స్వార్థనిరపేక్షుఁడై వూంభైరవాచార్యులకుఁ గర్మసిద్ధి నొసంగుమని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి " రాజా! నీవు చంద్రసూర్యవంశములతో సమానమైనగొప్పరాజవంశమున కుత్పాదకుఁడ వగుదువని వరమిచ్చి యంతర్హితురాలయ్యెను. శ్రీకంఠుఁడును వినీతుఁడై రాజునొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని తాను వచ్చినభూవివరమును జొచ్చిపోయెను.

ఇది హర్షచరిత్ర మూఁడుచ్ఛ్వాసములలోనికథ. ఇందులోఁ గొంత వాస్తవచరిత్రము కొంత పౌరాణికకథ (myth), కలిసియున్నది. బాణునిస్వీయచరిత్ర మంతయు నిజముగా నమ్మఁదగియున్నది.

పైనఁ జెప్పఁబడినపుష్పభూతి యీహర్షునివంశమునకు మూలపురుషుఁడు. వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగిన గ్రంథాధారములుగాని శాసనములుగాని లేకపోవుటచే నాకాలపురాజులనామధేయములుగాని చరిత్రములుగాని మనకుఁ దెలియవు. రాధాకుముదముఖర్జీ యను

పండితుఁడు వ్రాసిన హర్షచరిత్ర (Rulers of India series) లో నిచ్చిన (mothern plate inscription) మధువనశాసనములో

హర్షుని తండ్రి-తాత-ముత్తాత వానితండ్రిపేర్లు కాన వచ్చుచున్నవి. ఇదిగాక గంజాంజిల్లా సోమపేట తామ్రశాసనములోను భాన్ఖేర శాసనములోనుకూడ నీవంశవృక్షము కానవచ్చుచున్నది.

హర్షునివంశవృక్షము.

మహారాజనరవర్ధన
(వజ్రిణీదేవి)
|
మహారాజరాజ్యవర్ధన I
(అప్సరోదేవి)
|
మహారాజ ఆదిత్యవర్ధన
(మహాసేన గుప్తాదేవి)
|
మహారాజాధిరాజ ప్రభాకరవర్ధన
(యశోమతీదేవి)
|

మహారాజాధిరాజ రాజ్యవర్ధన	మహారాజాధిరాజ హర్ష	రాజ్యశ్రీ

హర్షుని జన్మము.

ఆవంశమందుఁ బ్రతాపశీలాపరనాముఁ డైనప్రభాకర వర్ధనుఁ డనుమహారాజు పుట్టెను. అతఁడు హూణహరిణ కేసరి, సింధురాజజ్వరము, ఘూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిపగంధ ద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చరుఁడు, మాలవ లక్ష్మీలతాపరవశు వనుబిరుదములను సంపాదించెను.

ప్రభాకరవర్ధనుఁడు పుత్రలాభముకొఱకుఁ జిరకాలము సూర్యు నుపాసింపఁగా నొకనాఁటిరాత్రి రాజు మేడపై శయ నించియుండ నొకస్త్రీతోఁగూడిన యిరువురుపురుషు లాకా శమునుండి దిగివచ్చి రాజుశయనసమీపశయనస్థురా లగు యశోవతీదేవియొక్క గర్భమును జీరి యందులోఁ బ్రవేశించి నట్లు కలఁగనెను. తరువాతఁ గొంతకాలమునకు రాజ్యవర్ధ నుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు ననుపేర్లు గలయిద్దరుపుత్రులు రాజ్యశ్రీ యనునొకపుత్రిక పుట్టిరి. వీరిలో రాజ్యవర్ధనుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు. హర్షవర్ధనుఁడు కనిష్ఠుఁడు. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము 590 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జనించెను. హర్షుఁడు భూమిపై నడుగులఁ బెట్టుచున్నసమయమున రాజ్యవర్ధనుఁ డాఱేండ్లవయస్సు గలవాఁడై యుండెను. ఈరాజసుతులు పెరుగుచుండఁగా యశోవతిదేవిసోదరుఁడు భండి యను తనకుమారుని వీరుభ యులకు సేవకునిగా నొప్పగించెను. మఱికొంతకాలము గడ చినతరువాత మాలవదేశాధీశ్వరుఁడు మాధవగుప్తకుమార గుప్తు లనుతనకుమారులను రాజపుత్రుల కనుచరులనుగా నొసఁగెను. ప్రభాకరవర్ధనుఁ డుపారూఢయౌవను లయిన

తనపుత్రులను జూచి "భవామి దృష్ట్వాచ పున ర్యువేవ" (శ్రీరామా బాల) అన్నట్లానందాబ్ధిమగ్నుఁ డయ్యెను.

మఱికొంత కాలమునకుఁ బ్రభాకరవర్ధనుఁడు జ్యేష్ఠ పుత్రుఁ డగు రాజ్యవర్ధనుని జతురంగసైన్యసమేతునిగాఁ జేసి హూణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్రకుఁ బోవుచున్న రాజ్యవర్ధనుని వెంబడి హర్షుఁడును గొంతదూర మరిగి కైలాసపర్యంతారణ్యమందు మృగయావిహారియై కొన్ని వాసరంబులఁ బుచ్చె. హర్షుఁ డచ్చట నిజానుచరులతో మృగయావినోద మనుభవించుచున్న దినములలో నొక నాఁటి రాత్రి వేకువజామున నొక వృద్ధసింహము ఘోరదావాగ్ని జ్వాలాపరీతమై దగ్ధమైనట్లు సింహియుఁగూడ భర్తృవియోగ శోకమును సహింపఁజాలక పిల్లలను విడిచిపెట్టి యామహా గ్నిలో నురికినట్లు స్వప్నమందుఁ గాంచెను. అంతఁ బ్రబుద్ధుఁడై హర్షుఁడు వృద్ధులైనతలిదండ్రుల కనర్థమును శంకించుచుండెను. దుర్నిమిత్తములు పెక్కులు పొడసూపెను. ఇట్లితఁడు చింతాందోళితచిత్తుఁడై యుండ స్వనగరమునుండి కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁ డొకఁడు కడువేగముగాఁ జనుదెంచి "కుమారా! మహారాజు అతిదుస్సహమైనదాహజ్వరముచేఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁ" డనుదుర్వార్తను దెలిపెను. అది విని హర్షుఁడు నితాంతచింతావ్యాకులితస్వాంతుఁడై పరివారమును వెనుకనుండి నెమ్మదిగా రమ్మని యాజ్ఞాపించి తా నొకఁడు హయారూఢుఁడై యాహారములేకుండ మూఁడుదినములలో స్వపురంబుఁ జేరెను. అంతఃపురమునకుఁ బోయి మరణవేదనతో నున్నజనకుని గాంచెను. తల్లి యశోవతియు భావిభర్తృ

వియోగదుఃఖమును సహింపఁజాలక సరస్వతీనదీతీరమం దగ్ని లోఁబడి ప్రాణములఁ బరిత్యజించెను. మఱి రెండుదినములకు రాజు కుమారునికిఁ జేయవలసినహితోపదేశముఁ జేసి స్వర్గాతిథియయ్యెను.

హర్షుఁడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనుఁడు యుద్ధమందు హూణులను జయించి రాజధాని కేతెంచెను. అతఁడు దుర్భరపితృవ్యాపత్తిదుఃఖముచే రాజ్యపరిపాలన మొల్లననియు విరక్తుఁడనై కాషాయమును ధరించి తపశ్చర్యారతుఁడనై యరణ్యమందు నివసించెదనని నిశ్చయించెను. అత్తఱి హర్షుఁడు జ్యేష్ఠసోదరుని బ్రతిమాలి దుఃఖోపశామక మగుమాటలు చెప్పి యెట్టకేలకు వానిని రాజ్యపరిగ్రహమునకు సమ్మతింపఁజేసెను.

ఇట్టిసమయమందు హర్షునిసోదరి యగురాజ్యశ్రీయొక్క భర్త యయినగ్రహవర్మను మాళవదేశపురాజు శిలాదిత్యుఁడు చంపివేసినాఁడనియు రాజ్యశ్రీ కాన్యకుబ్జమందుఁ జారకములో నుంచఁబడెననియు రాజ్యశ్రీభృత్యులలో ముఖ్యతముఁడైన సంవాదకుఁ డనువాఁడు వచ్చి రాజసోదరులతోఁ జెప్పెను. అపుడు రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుఁడై భండిని వెంటఁ బెట్టుకొని తా నొకఁడే మాళవరాజు నెదిరింపఁబోవుదునని పలికి హర్షుని రాజధానిలో నుండి పొమ్మని నిర్బంధించి భండితోఁ దా నొక్కఁడే పోయెను. అంతలో నాకస్మికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్యంతప్రియుఁడైనకుంతలుఁడనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి " మీయన్న మహాపరాక్రమముతో మాళవ

రాజు సైన్యము నోడించినను దుదకు శశాంకుఁ డనుగౌడ రాజుచే రహస్యముగాఁ జంపఁబడెనని హర్షునితోఁ జెప్పెను. రాజ్యవర్ధనునియనంతరము కనోజరాజ్య మరాజకముగా నుండుటచే బానియనువాఁడు హర్షుని సింహాసనమెక్కుమని బోధించెను. కాని యతఁ డట్లుచేయుటకు సంకోచించుచుండఁగా బోధిసత్వావలోకితేశ్వరుఁడనువాఁ డతనిసంకోచమును బోఁగొట్టి మహారాజశబ్దము లేకుండ సింహాసనమెక్కక రాజపుత్రుఁడని వ్యవహారముచే రాజ్యపాలనముఁ జేయుమని యుపదేశించెను. అందుపై నతఁడు శిలాదిత్యహర్షవర్ధన నామమును వహించి కనోజికి రాజయ్యెను. బాణుఁడు చెప్పినవృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికుఁడు చెప్పినవృత్తాంతముతో సంవదించుచున్నది. రాజ్యశ్రీప్రేరణచే హర్షుఁడు రాజ్యపాలన మంగీకరించెనని బాణుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. హర్షుఁడు బాల్యమందే బౌద్ధమత మవలంబించి భిక్షువునగుదునని ప్రతిజ్ఞ జేసియుండుటచే రాజ్యము నపేక్షింపలేదని కొందఱు పాశ్చాత్యపండితులు వ్రాసియున్నారు. దిగ్విజయముఁ జేసినతరువాత బౌద్ధమతమును స్వీకరించెనని బాణుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. వైధవ్యదుఃఖిత యగుతనచెల్లెలితోఁ గలిసి రాజ్యముఁజేయుట కట్లువేఱుబుద్ధిగలవాఁ డయ్యెనని మఱికొందఱి యభిప్రాయము.

ఇప్పుడు హర్షుఁడు రెండుపనులు చేయవలసివచ్చెను. కారాగారనిబద్ధ యయినతనసోదరిని విడిపించితెచ్చుట యొక పని. అన్నను జంపినవారిపైఁ బగఁదీర్చుకొనుట రెండవపని.

తొల్లి పరశురాముఁడు పితృవధామర్షముచేఁ గార్తవీర్యుని కుటుంబమునేగాక లోకములో నుండుసకలక్షత్రియజాతిని నిర్మూలముచేసినట్లు హర్షుఁడు తనసోదరుని జంపినగౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నుండురాజుల నందఱిని వధించి తనరాష్ట్రమును విస్తరింపఁజేయుట కొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థము బయలుదేరెను. హర్షునికిఁ బితృసఖుఁడైన సింహనాదుఁడను సేనాధిపతి యితని నీపనికి హెచ్చుగాఁ బురికొల్పెను. హర్షుఁడు జగత్తు నిర్గౌడ మొనర్చెదనని ప్రతినఁ బూనెను. యుద్ధసన్నాహ మొనర్చుమని యవంతియను యుద్ధసచివుని కాజ్ఞాపించెను. హర్షుఁడు చతురంగసైన్యసమేతుఁడై బయలుదేరి మొదట సరస్వతీనదీతీరమందు విడిసెను. అచ్చటనుండి కథకునిఁ జూడవచ్చెను. ఆస్థలమందుఁ గామరూపదేశా (Assam) ధీశ్వరుఁ డగుభాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువులను గానుకగా హంసవేగుఁ డనుతనభృత్యునిద్వారమున హర్షునికిఁ బంపి యుద్ధమందు సహాయము చేసెదనని వాగ్దాన మొనర్చెను. హర్షుఁ డాయుపాయనములను బ్రీతితోఁ బరిగ్రహించి హంసవేగుని బంపివేసి యెడతెగనిప్రయాణములతోఁ బోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవాధీశునిసైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని కొందఱు సామంతరాజులతో భండి మార్గమందుఁ గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనునివధప్రకారము నంతయు సవిస్తరముగాఁ జెప్పెను. రాజ్యశ్రీవృత్తాంత మేమయ్యెనని హర్షుఁ డడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజిరాజ్యమును గుప్తయనువాఁడు స్వాధీనపఱచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము

నుండి తప్పించుకొని పరివారముతో వింధ్యారణ్యమును బ్రవేశించెనని చెప్పెను. అపుడు హర్షుఁడు జవిష్ఠమగునశ్వము నధిష్ఠించి వింధ్యాటవికిఁ బోవ నచట ననలప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగానున్న చెల్లెలిని జావు నుండితప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తనసోదరుని భగినీభర్తను జంపినరాజులను ఘోరసంగ్రామమందుఁ దునుమాడి వైరపారమునొందెను. వారిరాజ్యములను స్వాధీనపర్చుకొనెను. అంతతో విరమించక పడమటదిక్కున నున్న వలభిరాజ్యమును జయించెను. వలభిరాజును హర్షుఁడు మొదట జయించినను బిదప వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసికొని వానిరాజ్యమును వానికి విడిచిపెట్టెను. ఆనందపురము, కచ్ఛము, సౌరాష్ట్రము మొదలగుదేశములను స్వాధీనపర్చుకొనెననియు యువన్‌చంగు వ్రాసియున్నాఁడు. హర్షుఁ డిట్లవ్యాహతపతాకుఁడై దేశములను జయించి స్వాధీనపర్చుకొనుచుండఁగా నాకాలమందు మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన ద్వితీయపులకేశి యనువాఁడు హర్షునికి లొంగలేదు. ఈయుభయులకు జరిగినయుద్ధమందు హర్షుఁడు పరాభవము నొందెను. క్రీస్తుశకము 634 సం॥ మందుఁ బుట్టినయయిహోలు (Ahihole) శాసనమందు రవికీర్తియను కవి పులకేశికీర్తిప్రతాపములను మెండుగా వర్ణించెను. కొసుృనామకపారశీకపురాజితనితో సంధిచేసికొనెను. సంయుక్తపరగణాలు, బేహారు, బంగాళాదేశము, ఒరిస్సా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, రాజపుటానా, పశ్చిమహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగుదేశములు హర్షునియేలు

బడిలో నుండెను. దక్షిణహిందూస్థానపుశాసనములలో హర్షుఁ డుత్తరాపథమునంతయు నేలెనని చెప్పఁబడియున్నది. హర్షునికీర్తి చీనాదేశమువఱకు వ్యాపించెను. హర్షునికిఁ జీనా చక్రవర్తి, యితనికి హర్షుఁడు దూతలను బంపుచుండెడివారని చీనాయాత్రికుఁడు చెప్పెను.

హర్షుని రాజ్యపరిపాలనము, మతము, విద్య.

కల్పాంతస్థాయి యగుయశస్సు నొందినయశోకసముద్రగుప్తులయసాధారణమేధాసంపద, నిరుపమానబాహుపరాక్రమము, రాజనీతినిపుణత, ప్రజాపాలనదాక్ష్యము, శత్రునిబర్హణశక్తి, మొదలగుగుణవిశేషములు హర్షునియందుఁగూడ మెండుగా నున్నవి. ఇతఁడును సముద్రగుప్తునివలె సేనావ్యూహపరివృతుఁడై నానాదిగ్దేశములయం దొనర్చినదండయాత్రలలో సంపూర్ణజయమునొందెను. ఇతఁడు మొదటఁ జక్రవర్తిత్వమును సంపాదించుకొని ప్రశాంతయుద్ధకథుఁడై దేశమం దెల్లెడల శాంతిని నెలకొల్పెను. ప్రజలను నీతిమార్గమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేసి వారిసౌఖ్యమును వృద్ధినొందించెను. హర్షునియుద్ధదోహలత్వము తన కపకృతినొనర్చిన శత్రువులపైఁ బగఁదీర్చుకొనుటకేగాని నిష్ప్రయోజనము కాదు. ఆకాలమందు హిందూరాజ్యలక్ష్మి స్థైర్యముగానక నళినీపత్రగతసలిలబిందుసందోహమువలె నతిచంచలస్థితి నొందెను. చిన్నరాజ్యము లనేకములు పుట్టెను. అట్టిసమయమందు హర్షుఁ డపరిమితసైన్యానుయాతుఁడై తూర్పుదెసకుఁ జని

యాఱుసంవత్సరములకాల మవిశ్రాంతయుద్ధయాత్రలను జరిపి పాంచాలము, గౌడదేశము, కన్యాకుబ్జము, మిథిల, ఉత్కలము మొదలగుదేశములను వశపఱ్చుకొనెనని యువన్ చాంగు తెలిపెనుగాని హర్షుఁడు చేసినదండయాత్రలవివరము పూర్ణముగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారము లెవ్వియు లేవు. సింధుదేశమును నేపాళదేశమును వశపఱ్చుకొనెననియు నాసాకుదేశపురాజుతో సఖ్యముఁజేసికొనెననియు బాణకవియే చెప్పుచున్నాఁడు. పశ్చిమమాళవదేశమును దానితో సంబంధించిన చిన్నసంస్థానములగు కచి, సూరట్, ఆనందపురము మొదలగువానిని జయించెనని యాత్రికుఁడే చెప్పెను. హర్షునిదండయాత్రలన్నియు నిర్విఘ్నముగా జరిగినను వింధ్యపర్వతమందు రేవానదీతీరమందు దక్షిణదేశపురాజైన రెండవపులకేశివలనఁ బరాభవము వాటిల్లెను.

ఉత్తరదేశమందుఁ బూర్ణముగాఁ దనయధికారమును స్థాపించినతరువాత హర్షుఁడు శత్రువుల కజేయుఁడగునట్లు తనసైన్యమును బలపఱ్చుకొనెను. అరువదివేల యేనుఁగుల నొకలక్షపదాతులను గూడఁబెట్టెనని చైనాయాత్రికుఁడు చెప్పెను. ఏనుఁగులన్నియు నతనిసామంతరాజు లతనికిఁ బ్రీతిపూర్వకముగా సమర్పించినవేయని హర్షచరిత్రలో బాణుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. అతనిపట్టపేనుఁగుపేరు దర్పశాతము. వనాయు, అరట్ట, కాంభోజ, సింధు, పారశీకప్రభృతిదేశములనుండి గుఱ్ఱములను దెప్పించెను. ఇట్టి చతురంగసైన్యోపేతుఁడై యెచ్చట నేకాలమందు నాయుధ మెత్త

కుండఁ బ్రశాంతముగా ముప్పదివత్సరములు రాజ్యమేలెనని యువన్‌చాంగు చెప్పెను. అశోకునివలె నితఁడును స్వరాష్ట్రమును శాంతముగాఁ బరిపాలించుచు జ్ఞానసంపాదనతత్పరుఁడయ్యెను.

తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవో దానినంతయుఁ గనుంగొనుట పాలకునికి ముఖ్యమైనపని. ఈవిషయములో హర్షుని మించినరాజు లెవ్వరును లేరు. ఎదోయొకమిషఁ గల్పించుకొని తరుచుగా నితఁడు స్వరాష్ట్రమందు సంచారముచేయుచుండెడివాఁడు. ఇతనిరాజ్యమందు భుక్తియనియు, విషయమనియు గ్రామమనియు మూఁడువిభాగములు కలవు. గవర్నరుకు గోప్త, భోజిక, భోగపతియనియు వైసురాయికి రాజస్థానీయుఁడనియు నుద్యోగస్థులు నియోక్తులనియు, మఱికొన్నియుద్యోగములలో నున్నవారు మహాసామంతులు మహారాజులు, దౌస్సాధనికులు, విషయపతులు, నుపరికులు, కుమారామాత్యులు నని వ్యవహరింపఁబడిరి. పట్టణముల కధిష్ఠానములని పేరు.

Record Keepers = పుస్తకపాలురు

Record Officer = అక్షపటలము

Documents = కరణములు

Registrar = కరణిక

Bard = ప్రతినర్తక

Superintendant of the inner appartments = అధ్యక్షమహామాత్ర

Commander of infantary = సేనాపతి, మహాసేనాపతి, బలాధికృత, మహాబలాధికృత, భటస్వపతి.

Head of Cavalry = బృహదశ్వవార

Minister of peace and war = మహాసంధివిగ్రహిక

Chief justice = మహాదండనాయక

Policeman = దండపాశిక

Woman watchers of the night = యామచేటికాః

మతము — విద్య.

హర్షుని రాజ్యపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాతిశయమును గుఱించి ధనాభివృద్ధిని గుఱించి యువన్‌చాంగు తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగా నున్నది. ఈ చైనాయాత్రికుఁ డుదరపోషణముకొఱకు దేశాటనముచేయుసన్యాసులవంటివాఁడు కాఁడు. ఆసియాఖండపు దేశములన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధనజ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశమగుటచే నట్టిజ్ఞానమును సంపాదించుటకొఱకే యీయాత్రికుఁ డీదేశమునకు వచ్చెను. కనిష్కునికాలము మొదలుకొని వంగదేశపురాజైన ధర్మపాలుని కాలమువఱకు సుమారు పదివందలసంవత్సరములకాల మవిచ్ఛిన్నముగాఁ జైనాదేశపువిద్యార్థు లిండియాలోనున్న ప్రసిద్ధవిద్యాలయములకు వచ్చి సకలవిద్యలను నేర్చి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయినట్లు గ్రంథనిదర్శనము గానవచ్చుచున్నది. ఇట్టివారిలో (Fa-hian) ఫాహియన్ (Yuwan_chang) యువన్‌చాంగు (It-sing) ఇత్సింగు అన్న ముగ్గురు ప్రఖ్యాతులు.

ఆ కాలమందు బౌద్ధమతమేగాక వైదికమతముగూడ వృద్ధిగా నుండెను. హర్షుని కాలమం దీభరతఖండమంతయుఁ బరిశుద్ధబ్రాహ్మణసమూహముచే నిండియుండె ననియుఁ, బండితు లైనబ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషలోనే మాట్లాడుచుండెడువారనియు బౌద్ధమతగురువులుకూడఁ దమ మతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసిరనియు యువన్ చాంగు చెప్పుచున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడుసంస్కృతభాష పరిశుద్ధముగాను మృదుమధురముగా నుండెను. దానికిఁ బైఁగా నున్న దేశములయందు వాడుక చేయఁబడుభాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమై యుండెను. హర్షుని కాలమందుఁ గృష్ణమతావలంబులు కాణాదవైశేషిక మతస్థులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులుకూడ నుండెడివారని బాణుఁడు హర్షచరిత్రిలో వ్రాసియున్నాఁడు. హర్షవర్ధనుఁడు మతమం దభినివేశము కలవాఁడై యుండుటయే కాక విద్వత్కవిపోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వత్కవి యనియుఁ బ్రసిద్ధినొందెను. అతనికావ్యనిర్మాణచాతురి వర్ణనాతీతమని బాణుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. అతని యాస్థానమం దున్నకవిగావునఁ బోషకు నట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యముగాదు. కాని యీయంశము సత్యమేయని రుజువుచేయుటకు మనకు మఱియొకసాక్ష్యము కలదు. హర్షునిమరణానంతరము క్రీ॥ శ॥ 679_687 సంవత్సరములలో నిండియాకు వచ్చిన 'ఇత్సింగు' హర్షుఁడు సంస్కృతవాఙ్మయమందు నిష్ణాతుఁడనియు, సరసకవియనియు, నీతనియాస్థానమం దున్నకవులయిదువందలకావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతినొసంగి

రనియుఁ దనప్రియాణచరిత్రిలో వ్రాసెను. అతనికాల మందుఁ బుట్టిన కావ్యము లన్నియు బుద్ధునిజన్మవృత్తాంతమును దెలుపును. వీనిలో నొకటి జాతకమాల. దీని నార్యసూరుఁ డనువాఁడు రచించెను. బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృషిచేయువారు ప్రథమపాఠపుస్తకమునకు "సిద్ధిరస్తు" అని పేరు. వర్ణసమామ్నాయమునకు నలువది తొమ్మిదియక్షరములు. ఆకాలమందు విద్యార్థులకు వ్యాకరణ ప్రవేశము కలుగుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. తరువాత జయాదిత్యవిరచిత మైనకాశికావృత్తితోఁ బాణిని సూత్రములను నేర్పి పిదప శబ్దవిద్య, శిల్పస్థానవిద్య, చికిత్స విద్య, హేతువిద్య, అధ్యాత్మవిద్య యను విద్యాపంచకము నభ్యసింపఁజేయువారు. హేతువిద్యకుఁ బాఠపుస్తకము నాగార్జునుఁడు వ్రాసినన్యాయద్వారతారకశాస్త్రము, ననాందాలోఁ జదువుచున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించినది యగుసుహృల్లేఖ నాగార్జునుఁడు శాతవాహనునివిషయమై వ్రాసినయొకకావ్యవిశేషము. దీనినే విద్యార్థులు తఱచుగాఁ జదువువారు. వైదికమతవిద్యార్థులు బౌద్ధమత విద్యార్థులు పూర్వోక్తము లైనయయిదువిద్యల నభ్యసించినయనంతరము వారివారిమతగ్రంథములనుగూడఁ జదువవలెను. ప్రతివాఁడు నేదోయొకవిద్యయందు గొప్పపాండిత్యమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకుఁగాను వ్యాకరణమందుఁ జూర్ణి యను నామాంతరము గలపతంజలిమహాభాష్యము, దానికి భర్తృహరి వ్రాసినవ్యాఖ్యానగ్రంథము, వాక్యపదీయము, ధర్మపాలుఁడు వ్రాసిన దానివ్యాఖ్యానము, కృషిచేయవలెను.

యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసంగునియొని మిదిగ్రంథములు, జినుఁడు వ్రాసినయొనిమిదితర్కశాస్త్రగ్రంథములు, ధర్మశాస్త్రమందు షట్ప్రాది, ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము. ఇవి ముఖ్యముగాఁ జదువవలసినగ్రంథములు.

మనసంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రతో సంబంధించినగ్రంథకర్తలపేర్లు కొన్ని హర్షునికాలమం దున్నవి. అవి యెవ్వి యనిన;—వామనజయాదిత్యులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందా పాఠశాలాధికారి శీలభద్రుఁడు, వాసవదత్తలోను సర్వదర్శనసంగ్రహములోను చేర్కొనఁబడినధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి, విహారాధిపతి, రత్నకూటసూత్రమును రచించిన రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలోపాధ్యాయులైన జినప్రభుఁడు, జ్ఞానచంద్రుఁడు, భారవి, జానకీహరణకావ్యప్రణేత కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁడు, వాసవదత్తను రచించినసుబంధుఁడు, (బాణునికంటెఁ గొంచెము ముందువాఁడు) హర్షునికి సమకాలికుఁడు, కాంచీపురము నేలినమహేంద్రవిక్రముఁ డను మహారాజు. ఇతఁడు మత్తవిలాస మనునాటకమును రచించిన వాఁడు. సప్తమశతకారంభమం దుండెను. కావ్యరూపమైన యహిహోల్ శాసనమును వ్రాసినరవికీర్తి. సూర్యశతకమును వ్రాసినమయూరుఁడు, మాతంగదివాకరుఁ డనుమహాకవి మొదలగువారు.

హర్షుని నాటకములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము ననుమూఁడు నాటకములను హర్షుఁడు రచించెనని చెప్పుట కనేకాధారము

లున్నవి. అందులో మొట్టమొదట (Keitte's Sanskrit Drama page 170) 'There is absolute similarity of style and tone, in the three works which renders any effort to dissolute them wholly impossible " అని వ్రాసినాఁడు. రత్నావళీప్రియదర్శికలు రెండును నాటికలు. ఈరెండింటికి వత్సరాజుకథయే ప్రధాన ప్రతిపాద్యము. నాగానందము నాటకము. మూడింటికిఁ బ్రస్తావన సమానము. "శ్రీహర్షో నిపుణః కవిః పరిషద ప్యేషా గుణగ్రాహిణీ " యనియున్నది.

హర్షుఁడు మొదటఁ దాను నిశ్చయించుకొన్నట్లు బౌద్ధమతాభిముఖ్యము గలవాఁడయ్యెను. బంగాళాదేశమం దున్న రాజమహాలులో నివసించుచున్న యువన్‌చాంగు దగ్గఱ మహాయానబౌద్ధమతమును గుఱించి యుపదేశమును బొందెను. తన పూర్వులందఱు శైవసూర్యతంత్రాదినిష్ఠులైయున్నను మహాయానబౌద్ధమతాభివృద్ధికొఱకుఁ గనోజిలో నొకపెద్దసభను గావించి హిందూదేశమం దున్నసర్వమతస్థులను రావించి యువన్‌చాంగుచే నుపన్యాసముల నిప్పించెను. ఆసభయందుఁ దనమిత్రుఁడైన ఆసామ్ పదునెనమండ్రగు రితరసామంత రాజులు మూఁడువేలమంది బ్రాహ్మణులు వెయ్యిమంది బౌద్ధపండితులు మూఁడువేలమంది మహాయానహీనయాన బౌద్ధసన్యాసులు వచ్చియుండిరి. అపుడు యువన్‌చాంగు గంభీరభాషణములతో నుపన్యాసము నారంభించి తా నుపన్యాసములో యుక్తిసహముగానిమాటలను జెప్పననియు నీసభలో నెవ్వఁడైన నిది యుక్తిహీన మయినమాట యని నాకుఁ

దెలియఁజేసినచో వానికి నాతల నిచ్చెదననియుఁ బ్రతిజ్ఞను వ్రాసి యొకబల్ల గట్టించెను. అయిదుదినములవఱకు సభ నెమ్మదిగా జరిగెను. ఆఱవదినమందు యువన్‌చాంగు ప్రాణద్రోహము విషయమై సభలో నొకమూల కుట్ర జరుగుచున్నదని కని పెట్టి చక్రవర్తి "యాత్రికుని కెవ్వఁడైన హానిగలిగించినచో వాఁడు వధ్యుఁడనియు, నుపన్యాసకునికి విరుద్ధముగా మాట్లాడినవానిజిహ్వ ఛేదించఁబడుననియు" సభలోఁ జాటించెను. అందుపైని విరోధివర్గము సభామందిరమును విడిచిపెట్టి పైకిఁ బోయెను. మఱిపదునెనిమిది దినములు సభ నెమ్మదిగా జరిగెను. ఏడాదికొకసారి తనదేశమం దున్న బౌద్ధపండితుల నందఱిని రావించి యొకపెద్దసభ గావించుచుండెను. అనేకస్థలములయందు బౌద్ధవిహారములను నిర్మించెను. బుద్ధునిదంతము నొకదానిని గాశ్మీరదేశమునుండి బలాత్కారముగాఁ దీసికొని వచ్చి కనోజికి సమీపభాగమందు నిర్మింపఁబడిన యొకవిహారములోఁ బ్రతిష్ఠించెను. ఇట్లుహర్షుఁడు బౌద్ధమతమం దధికభక్తిగలవాఁడైయున్నను వైదికమతములయందు విరోధము లేనివాఁడై యుండెను. అనేకబ్రాహ్మణసంఘములను బోషించెను. అయిదేండ్ల కొకసారి మోక్షసభయని యొకపెద్దసభ గావించుచుండెను. ఫిరంగులు, ఆయుధములు మొదలగు యుద్ధసామగ్రితప్పఁ దక్కినతనసొత్తునంతయును మతాభివృద్ధికొఱకే వ్యయపర్చెను హర్షునిమహౌదార్య మతనిధర్మకార్యములయందే కానవచ్చుచున్నది. తనరాజ్యమం దున్నపట్టణములలోను బల్లెలలోను బుణ్యశాలలు నిర్మించెను. వానిలో బాటసారుల కన్నపానాదు లొసఁగఁబడెను. వైద్యశాలలు

నిర్మించి రోగులకు మందు లిప్పించెను. బాణుఁడుకూడ నితఁ డొసర్చినలోకోపకారములను ధర్మకార్యము లను బ్రజాపాలన దక్షతను సవిస్తరముగా వర్ణించెను. కలియుగనిదాఘసంతాప మ్లాన మగుధర్మతరు వీతనికాలమందు నవీభూతమై శతశాఖ ముగాఁ బ్రబలి ఫలించెను. బాణుఁడుగాక యితనియాస్థాన మందు వారిదత్తుఁడు జయసేనుఁడునని మఱియిద్దఱు మహా పండితు లుండిరి. వీరిలో జయసేనుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని చెప్పఁదగిన వాఁడు. ఇతనికిఁ జక్రవర్తి ఒరిసాదేశమం దెనిమిది గొప్పపట్ట ణములరాఁబడిని గుటుంబపోషణమునకై యిచ్చెను. యువన్ చంగు నెడలఁగూడ రాజమర్యాదలను జరిపెను. కనోజిలో జరిగినసభ ముగిసినతరువాతఁ జక్రవర్తి యితనికిఁ బదివేల మొహర్లను, ముప్పదివేలరూపాయీలను నూఱుకుస్తులను బసదన మొసంగెను. అతనియుపన్యాసములను విన్నతక్కిన సామంతరాజులతనికి రత్నాభరణముల నొసంగిరి; కాని పరమ విరక్తుఁ డగునాతఁ డెద్దియుఁ బరిగ్రహించలేదు. హర్షుఁడు తనసాంవత్సరికాదాయములో నాల్గవపాలు విద్యావిషయ మందు మఱియొకనాల్గవపాలు మతవిషయమందు ఖర్చుపెట్టె ను. ప్రజలకిట్టిలాభములు హర్షునిరాజ్యపాలనసామర్థ్యమువలనఁ గలిగినవి.

ఈచక్రవర్తికిఁ గృష్ణుఁడనుమఱియొకసోదరుఁడు నొక పుత్రుఁడు నొకపుత్రికయు నుండెనని బాణుఁడు చెప్పి యున్నాఁడు. ఈకుమార్తెను వలభిరాజైనధ్రువభట్టుని కిచ్చి వివాహముచేసెను.

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంతకీర్తిని సంపాదించి యవ్యాహత ముగా ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యమేలినహర్షవర్ధనుఁడు

"నాదా కించి ద్భవతి నియతం యశ్చ పశ్చాన్నకించి ।
న్మధ్యేఽకస్మాత్ప్రపది ఘటయ న్నాస్థ్యదాస్థ్యానరోధమ్ ।
నిశ్శీర్షాంఘ్రి ర్నటయతి ముహుః కోఽపి జంతు ర్నటిత్వా ।
నోఽజానీమో భవజవనికాంత ర్గత్వాః క్వ ప్రయాతి ॥

(కల్హణుని రాజతరంగిణి - సప్తమతరంగము 1731 శ్లో)

అనుకల్హణవచనమును స్మరింపఁజేయుచు, క్రీ॥ శ॥ 655 సంవత్సరములోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను.

కృతివిమర్శనము.

బాణకృతకాదంబరీహర్షచరిత్రములను బ్రాచీనాంధ్రకవు లెవ్వరు నాంధ్రీకరించినట్లు కానరాదు. ఒకవేళ నాంధ్రీకరించియున్న నాపుస్తకములు కాలక్రమమున నంతరించి యుండవచ్చును. ఆధునికు లిద్దఱు కాదంబరిని దెనిఁగించి యున్నారు. ఆఱుసంవత్సరముల క్రిందట నేను హర్షచరిత్రమును వచనరూపముగాఁ దెనిఁగించితినిగాని పద్యరూపముగా వ్రాయుటకుఁ దగినంతసాహసము లేకపోయెను. ఇపుడు మాప్రియమిత్రులు గుంటూ రాంధ్రక్రైస్తవకళాశాలలో నాంధ్రభాషాధ్యాపకులు, నిరర్గళసరసకవితాసామ్రాజ్యపట్టభద్రులు నగు శ్రీమాన్ కొమాండూరి కృష్ణమాచార్యులవారింతకాలమునకు హర్షచరిత్రమును జక్కని శైలితోఁ బద్యరూపముగా నాంధ్రీకరించిరి. వీ రీపని నేఁడెనిమిదేండ్లక్రిందటనే మొదలిడిరి. భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడిన వీరిపద్యములఁ

గొన్నింటిని జదివి యానందించితిని. వీరికవితాశైలి మధ్య కవులశైలిని బోలి సరసమై నిగ్గుప్తమైకానవచ్చుచున్నది. శైలి సంస్కృతపదభూయిష్ఠము. ప్రబంధమందెల్లెడల నోజః ప్రసాదమాధుర్యాదిగుణము లుల్లసిల్లుచున్నవి. కొన్నిచోట్లం బెద్దనశ్రీనాథప్రభృతుల మార్గములు చూపట్టుచున్నవని నుడివినచో నత్యుక్తిపక్షపాతోక్తియుం గానేరదు. దుర్ఘట మగుస్వర్ణసౌగంధ్యసంయోగమువలె వీరియం దనవద్యవిద్యా పాండితి నిరర్గళకవితాధోరణి చిత్రముగాం గలిసియుండుట మిక్కిలియాశ్చర్యకరము.

ఆనందవర్ధనాచార్యులు ధ్వన్యాలోకమందు "స్వేచ్ఛా కేసరిణ స్స్వచ్ఛస్వచ్ఛాయాయాసితేందవః । త్రాయంతాం వో మురరిపోః ప్రపన్నార్తిచ్ఛిదో నఖా" యనినృసింహనఖ స్తుతిని సల్పినట్లాచార్యులవారుకూడ గ్రంథాదియందు నృసింహనఖములనే స్తుతించిరి. ఇది యొకక్రొత్తదారి. గ్రంథకర్త గారు విశిష్టాద్వైతసంప్రదాయాభిజ్ఞు లగుశ్రీవైష్ణవోత్తములు గావున నాముక్తమాల్యదయందుం గృష్ణరాయనివలె వీరును గృత్యాదియందనంతగరుడవిష్వక్సేనాదులను నమ్మాళ్వార్లను బంచాయుధములను గురుపరంపరను స్వాచార్యులను స్తుతించిరి. వీ రాంగ్లేయభాషాకోవిదులై యుండి యధునాతననాగర కత్వాశ్రయులై యుండి తమప్రబంధమందుం బ్రాచీనపద్ధతినే సకలవిధముల నవలంబించినందుకు వీరిమతభక్తి, పూర్వాచారపరాయణత్వము వేయినోళ్ళం బొగడందగి యున్నది.

ఇంక వీరియాంధ్రీకరణ మెట్లున్నదో చూతము.

వీరు మాతృకయం దున్న ఛాందసపువర్ణనలఁ బోనాడి సారతరమైనకల్పనలనే గ్రహించి తెనిఁగించియున్నారు. అందువలనఁ బాఠకులు చదువుటకుఁ బ్రలోభితులగుదురని నా యుద్దేశము. అందుచే నీకృతి గ్రంథకర్తగారి స్వకపోలకల్పితముగాఁ గానవచ్చుచున్నదిగాని యాంధ్రీకరణమువలెఁ గానరాదు. వీరియభిధానశక్తి, వచఃపరిపాటి మిక్కిలి యెన్నఁదగినవి. భాష యాయాయిప్రకరణమునకు, నాయాయిరసమునకు నుచితముగా నున్నది. హెచ్చు వ్రాసినచో గ్రంథవిస్తర మగుననిభీతిల్లి స్థాలీపులాకన్యాయముగా నీదిగువ రెండు గద్యల యాంధ్రీకరణమునే చూపించుచున్నాను.

తృతీయోచ్ఛ్వాసము.

శరదృతు వర్ణనము.

మూ॥ అథ కదాచి ద్విరళితబలాహకే చాతకాతంకకారిణి క్వణత్కాదంబే దర్దురద్విషి మయూరమదముషి హంసపథికసార్థసర్వాతిథౌ ధౌతాసినిభనభసి భాస్వరభాస్వతి శుచిశశిని తరుణతారాగణే గళత్సునాసీరశరాసనే నీదత్సౌదామినీదామ్ని దామోదరనిద్రాద్రుహి ద్రుత వైడూర్యవర్ణార్ణసి ఘూర్ణమానమిహికాలఘుమేఘమోఘమఘవతి నిర్మాలన్నీపే నిష్కుసుమకుటజే నిర్ముకుళకందళే కోమలకమలే మధుస్యందిందీవరే కల్హారాహ్లాదిని శేఫాలికాశీతలీకృతనిశే యూథికామోదిని మోదమానకుముదావదాతదశదిశి సప్తచ్ఛదధూళిధూసరితసమీరే స్తబకితబంధురబంధూకాబధ్యమానాకాండసంధ్యే నీరాజితవాజిని ఉద్దామదంతిని దర్పక్షీ

బాత్రుకే క్షీయమాణపంకచక్రివాళే బాలపుళినపల్లవితసింధు రోధసి పరిణామశ్యామశ్యామాకే జనితప్రియంగుమంజరీ రజసి కఠోరితత్రిపుషత్వచి కుసుమస్మేరశరే శరత్సమయారంభే రాజ్ఞస్సమీపాద్బాణో బంధూన్ ద్రష్టుం పునరపి తం బ్రాహ్మణాధివాసమగాత్.

ఆంధ్రీకరణము

శా. ధౌతాసిప్రతిమాంబరంబు విగళత్సౌదామనీదామము
ద్ధూతాంభోధరమండలం బహిమరుద్దుర్వారభాస్వత్కర
స్ఫీతాంభోరుహషండసంగతరటద్భృంగీసమారబ్ధసం
గీతం బొప్పె శరత్సమాగమము లక్ష్మీకాంతనిద్రాంతమై॥

ఉ. చాతకలోకభీకరము చంద్రికశూన్యశిఖావళంబు ని
ర్ధూతసురేంద్రకార్ముకము దుర్దినకర్దమమర్దనాతపం
బాతపహంససారసరవాకులపాంథజనంబు యూధికా
వాసితసుగంధిమారుతము భాసురమయ్యె శరద్దినం బిలన్॥

ఉ. చారుతుషారబింబరుచిసాంద్రములు న్బరిపక్వశాలికే
దారము లుల్లసత్తరళతారకపంక్తులు ఫుల్లమల్లికా
హారులు మోదమానకుముదాకరము ల్బరపుష్పరేణుసం
భారసమీరముల్ వొలిచె భాసురశారదవాసరావళుల్॥

గ్రంథకర్తగారు పైగద్యలో ముఖ్యాంశములనే గ్రహించి యాంధ్రీకరించిరి.

ప్రథమోచ్ఛ్వాసములో మాలతి సరస్వతీసకాశము నకు వచ్చి దధీచియొక్క విరహావేదనను వర్ణించి చెప్పుట.

సా త్వవాదీత్ - దేవి ! జానాస్యేవ మాధుర్యం విషయాణాం లోలుపతాం చేంద్రియగ్రామస్య ఉన్మాదితాంచ నవయౌవనస్య । పారిప్లవతాంచ మనసః । ప్రఖ్యాతైవ మన్మథస్య దుర్నివారతా; అతో నమాముపాలంభే నోపస్థాతుమర్హసి। నచ బాలిశతా చపలతా చారణతా వా వాచాలతాయాః కారణం । నకించి న్నకారయ త్యసాధారణా స్వామిభక్తిః । సా త్వం దేవి యదైవ దృష్టాసి దేవేన తతఆరభ్య అస్య కామో గురుః । చంద్రమా జీవితేశః । మలయమరుదుచ్ఛ్వాసహేతుః । అధరోఽన్తరంగస్థానేషు । సంతాపః పరమసుహృత్ , ప్రజాగర ఆప్తః । మనోరథా స్సర్వగతాః। నిశ్వాసా విగ్రహాగ్రేసరాః। మృత్యుః పార్శ్వవర్తీ। రణరణక స్సంచారకః । సంకల్పా బుద్ధ్యుపదేశవృద్ధాః । కింవా విజ్ఞాపయామి - అనురూపో దేవ్యా ఇత్యాత్మసంభావనా । శీలవానితిప్రక్రమవిరుద్ధం । ధీర ఇత్యవస్థావిపరీతం । సుభగ ఇతి త్వదాయత్తం । స్థిరప్రీతిరితి నిపుణోపక్షేపః । జానాతి సేవితుమిత్యస్వామిభావోచితం । ఇచ్ఛతి దాసభావ మామరణాత్కర్తుమితి ధూర్తాలాపః । భవనస్వామినీ భవసీ త్యుపప్రలోభనం । పుణ్యభాగినీ భజతి భర్తారం తాదృశమితి స్వామిపక్షపాతః । త్వం తస్య మృత్యురి త్యప్రియం । అగుణజ్ఞాసీ త్యధిక్షేపః । స్వప్నేఽస్య బహుశః కృతప్రసాదాసీ త్యసాక్షికం । ప్రాణరక్షార్థ మర్థయత ఇతి కాతరతా । తత్రాగమ్యతా మిత్యాజ్ఞా । వారితోఽపి బలా దాగచ్ఛతీతి పరిభవః । తదేవ మగోచరే గిరామసి ఇతి శ్రుత్వా దేవీ ప్రమాణ మిత్యభిధాయ తూష్ణీ మభూత్ ॥

గ్రంథకర్తగా రింతపెద్దగద్యముయొక్క యర్థమును మూడుపద్యములలో నెట్లుసంగ్రహించిరో చూడుఁడు.

ఆంధ్రీకరణము.

సీ. విషయమాధుర్యంబు వెలఁది! తెల్లమకాదె
యింద్రియచాపల్య మెఱుకపడదె
నవయౌవనోన్మాద మవధరింపవె దేవి!
చిత్తచాంచల్యంబు గ్రొత్త యగునె
మన్మథహతకునిమాహాత్మ్య మెఱుఁగవే
దక్షిణానిలుమాట దలఁపవలెనె
విరహతాపభరంబు వింతయె కళ్యాణి!
యావసంతునిరంతు లడుగవలెనె

గీ. కాన నాపైని నిందలఁ గట్టవలదు
చపలతయు బాలిశతయును జారణతయు
నాదువాచాలతకుఁ గారణంబు గాదు
ఏమిసేయింప దూర్జతస్వామిభక్తి?

ఉ. ఆమునినాథనందనుని కమ్మ! నినుం గనుటాదిగాఁగ నా
కాముఁడె యొజ్జ జీవితము కైరవనాథునిసొమ్ము దేవి! నే
నేమని చెప్పుదాన భవదీక్షణలేశము ప్రాపుగల్గినన్
స్వామి చిరాయువౌను మునిచంద్రునిసంతతి శాశ్వతంబవున్

సీ. అనురూపుఁడౌ వరుం డతఁడని వచియింప
నాత్మసంభావనం బదియకాదె
శీలవంతుఁ డటంచుఁ జెప్ప నొప్పను గాని
యది ప్రక్రమవిరుద్ధ మగుట నిజము

సుభగుఁ డౌతండని సూచింతు నంటినా
యామాట నీనోట ననఁగవలయు
ధీరచిత్తుఁ డటంచుఁ దెల్పఁగూడును గాని
ప్రస్తుతస్థితి కది పడనిమాట
గీ. దాస్యమును గోరె ననుట ధూర్తప్రలాప
మార్య! రక్షింపుమనుట కాతర్య మగును
గలల నినుఁ గాంచు ననుటకుఁ గలదె సాక్ష్య
మట్లుగావునఁ బలుకంగ నలవిగాదు॥

ఆచార్యులవారు కొన్నిచోట్ల సంగ్రహముగానున్న కవియభిప్రాయమును హృదయంగమ మగురీతిగా వివరించి పెంచియున్నారు. ఎట్లనఁగా: చతుర్థాశ్వాసము - మూలములో - "హూణహరిణకేసరీ, సింధురాజజ్వరః, గుర్జరప్రజాగరః, గాంధారాధిపగంధద్విపకూటపాకలః, లాటపాటవపాటచ్చరః, మాలవలక్ష్మీలతాపరశుః,

సీ. గాంధారరాజేంద్రగంధహస్తికిఁ గూట
పాకలం బెవనితీవ్రప్రతాప
మహితహూణకురంగహర్యక్షగర్జాని
నాద మెవ్వనిజయానకరవంబు
ప్రాజ్యమాలవమహారాజ్యలక్ష్మీలతా
పరశు వెవ్వనిదీర్ఘభయదహేతి
సింధుమహీనాథసింధునిర్మథనోరు
మంథాన మెవ్వనిమహితభుజము

గీ. చకితగూర్జరనరనాథజాగరంబు
లెవని ఘోటకధట్టికాహేష లతఁడు
తనరె రాజాధిరాజప్రతాపశాలి
బిరుదములతోఁ బ్రభాకరాభిఖ్య నతఁడు॥

ఇట్టి కావ్య మెచ్చటఁ జూచినను గుణబహుళము, దోషశూన్యము. ఇఁక వెయ్యేల ఈప్రబంధమందు గ్రంథకర్తగారిపేరును బ్రకటింపక విడిచినచోఁ బాఠకమహాశయు లందఱు "ఆహా యిది యేమికవనము ! దీని నెవ్వఁడో ప్రాచీనాంధ్రకవి రచించియుండును. ఇతని నామధేయముగాని యితనివృత్తాంతముగాని యెద్దియు మనకుఁ దెలియదే" యని పలుకకమానరు. ఇదివఱకే నావ్యాస మతివిపులమైపోయిన దని లజ్జించుచు నింతతో విరమించుచున్నాఁడను. ఆచార్యులవారు కాదంబరినిగూడ నాంధ్రీకరించి యాంధ్రభాషాయోషామతల్లిని గైసేయుదురని నాయాశంస. ఇట్టిమహాకవులకు సర్వేశ్వరుఁ డాయురారోగ్యపుత్రపౌత్రాదిసంపదల నిచ్చి సర్వకాలము రక్షించుచుండవలయునని ప్రార్థించు

విజయనగరము,
24-5-1935.

భాగవతాంఘ్రిరేణువు,
మేడేపల్లి వెంకటరమణదాసుఁడు,
Senior Sanskrit Pandit,
Maharaja's College.

శ్రీయజ్ఞపతయే నమః

ఆంధ్రహర్షచరిత్ర

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీసంధాయకముల్ నిజాశ్రితులకున్
శృంగారపత్త్రక్రియన్
హ్రీసంధాయకముల్ రమాసతికి దై
త్యేంద్రాంగనాపాళికిన్
భీసంధాయకముల్ హిరణ్యజునకున్
విజ్ఞానసంపద్ఘన
శ్రీసంధాయకముల్ నృసింహునఖముల్
సేవింతు నశ్రాంతమున్. 1

చ. చరణయుగంబు దేవికరసంపుటగర్భమునుండి లాగి యా
దరమున నిచ్చు సైన్యపతిదక్షిణహస్తముఁ బోవఁద్రోచి బం
గరుమణిపాదుక ల్పదయుగంబునఁ దాల్చక హస్తిరక్షణా
తురత ఖగేంద్రునిం దఱుముతోయజనేత్రుఁ డొసంగుతన్
[సిరుల్. 2

చ. హరివిభవావతారములయం దనపాయినియై జగంబులన్
బరమదయార్ద్రదృష్టుల నవారణఁ బ్రోచుచుఁ జేతనావళిన్
బరమపదాధినాథునికృపారసపాత్రముఁ జేయు దుగ్ధసా
గరసుత మా కొసంగుత మఖండకవిత్వవిలాససంపదల్. 3

సీ. హరికి లీలావిహారావసరంబుల
ఘనసితచ్ఛత్రవిగ్రహముఁ దాల్చి
అమలసౌధముల సుఖాసీనుఁ డౌనెడ
బహురత్నపీఠరూపము వహించి
సిరిఁ గూడి సుఖనిద్రఁ జెందు వేళలయందు
లలితపర్యంకవిలాస మూని
కలశాబ్ధిఘనతరంగముల మాధవునకు
మణిడోలికావిభ్రమము ధరించి

గీ. నిజఫణారత్నదీపికానికరములను
భూరితేజంబు వైకుంఠమునకుఁ గూర్చి
హరికి సకలంబు తానయై యతనిఁ గొలుచు
నయ్యనంతుని దలఁతు హృదంతరమున. 4

ఉ. పిండితవార్ధిసంఘములు భీకరవేగపతద్గ్రహావళుల్
ఖండితమేరుశృంగములు గాఢరయాకులదేవసంఘముల్
చండరయభ్రమద్భగణచక్రము లాఖగరాజశైశవా
దండవిహారముల్ వృజినదర్పములన్ విదళించుఁగావుతన్.

మ. హరి సేవింపఁగవచ్చుబ్రహ్మముఖదేవాధీశసమ్మర్దముం
బరవేత్రించలచాలనంబులనె తా వారించుచుం నేత్రకో
ణరుచిం శ్రీపతిచిత్తవృత్తిఁగని విన్నాణంబునం గొల్చునా
పరమోదారుని సైన్యనాథు నెదలోఁ భావింతు నశ్రాంతముం.

ఉ. మాలిగదాహతిం రణముమాలి విహంగమమాళి దూలదే
వాలి భయంబున న్వడఁక నాశరవీరజయానకార్భటుల్
గ్రాల హరిప్రయుక్తమయి రాక్షసకంఠవిదారణక్రియా
పాలితసర్వలోక మగుభాసురచక్రము నాశ్రయించెదం. 7

మ. సమరక్షోణిసముద్ధితాసురచమూసంఘాతమాతంగయూ
ధమహౌద్ధత్యము మాప శ్రీహరిముఖాధ్మాతోదరంబై దిగం
తమదేభోత్కరకర్ణరంధ్రదళనోద్దామధ్వనిం దైత్యసై [డుం.
న్యములందోలెడుపాంచజన్యమొసఁగుం భద్రంబు మాకెప్పు

మ. కనకాద్రిప్రతిమానసారము, జగత్కల్యాణసంపాది, దై
త్యనికాయోజ్జ్వలధూమకేతుశిఖ, సాళ్వాధీశకామోచ్ఛల
ద్ఘనవైహాయసలోహమందిరమహోల్కాపాత మయ్యాదవేం
ద్రునికౌమోదకి మాకఖండశుభసందోహప్రదంబయ్యెడుం.

ఉ. శౌరిసుదీర్ఘపీవరభుజాభుజగోత్తమజిహ్వికాకృతిం
ఘోరరణాంగణంబుల నకుంఠితవిక్రము లైనదైత్యరా
డ్వీరులప్రాణవాయువుల వేగమ పీల్చుమురారినందక
స్ఫారకఠోరధార కలుషప్రకరంబు లడంచుఁగావుతం. 10

మ. విలసజ్జ్వాలతికాకడార చపలావిభ్రాజితం బాశుగో
జ్జ్వలవర్షంబు గుణారవోగ్రకులిశధ్వానంబునై క్రవ్యభు
క్కులమక్షేత్రములన్ శరార్ణవనిమగ్నధ్వస్తముల్ సేయునా
జలజాతేక్షణు శార్ఙ్గమేఘ మఘపాశశ్రేణి భంజించుతన్.

ఉ. చారుహిరణ్మయాకృతిని శౌరిహృదబ్జముల న్వసింపఁగా
భూరికృపామతిన్ గలిసముద్ధతదోష మడంపఁగోరి వి
స్తారనిజప్రకాశము సుదక్షిణమై వెలుఁగంగ లోకర
క్షారతి నుర్వికిన్ డిగినసత్పథవర్తులఁ గొల్తు సూరులన్. 12

ఉ. సారతరార్థసంపదల సర్వజనాదరణీయమై త్రయీ
సారముగా సహస్రముఖశాఖల ద్రామిడవేదసంహితా
క్ష్మారుహ ముర్వి మోక్షమయచారుఫలంబుగ నిల్పి ఘోరసం
సారమరుస్థలార్తులకు ఛాయనొసంగుశఠారిఁ గొల్చెదన్. 13

శా. శ్రీమన్నాథముని న్సరోజనయనున్ శ్రీరామమిశ్రుం గుదృక్
స్తోమధ్వాంతదినేశు యామునముని, న్దుర్వాదిగర్వాపహున్
శ్రీమల్లక్ష్మణయోగిదేశికమణిన్ శేషావతారున్ శ్రుతి
స్తోమాపీడగురూత్తముల్ దలఁతు నస్తోకప్రభావాఢ్యులన్.

కం. శ్రీమదహోబిలనరసిం
హామలపదకమలయుగసమారాధనధీ
ధామహితుల మద్గురులన్
రామానుజదర్శనైకరసికులఁ గొలుతున్. 15

చ. హరిమొదలాత్మదేశికవరాంతముగాఁగలదేశికావళిన్
శరణమొసంగ వేఁడి యధునాతనపూర్వకవిప్రకాండులన్
గర మనురక్తి మ్రొక్కి మురఘస్మరునిన్ గృతిభర్తఁ జేసి కా
వ్యరసికసేవ్యమౌపగిది హర్షచరిత్ర మొనర్తు నాంధ్రమున్.

గీ. స్వాదు 'కాదంబరీ' రసాస్వాదమునను
బూర్ణ మగుప్రజ్ఞ వాయనిబుధవరులను,
శాబ్దికులఁ గావ్యవేత్తల సరసకవుల
లాక్షణికులను దలఁతు సలక్షణముగ. 17

కం. పాంచాలీరీతుల సువి
పంచీస్వరమధుర మగుచుఁ బ్రౌఢోక్తులతో
మించినబాణునిఫణితి వి
రించిస్తవనీయ మన సరే యనరె బుధుల్. 18

గీ. వాణియవతార మగుభట్టబాణుకృతిని
దెలుఁగుసేయంగ ననుబోటి దివురు టరయ
పీఁక నిజభుజశక్తి రత్నాకరంబు
దాఁటఁ దలపోయునట్టివిధంబు గాదె. 19

గీ. వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిసుకవి
నిర్మితగ్రంథసందర్భనిధులు గనియుఁ
గవులు నిరపత్రపామతిఁ గవితఁ జెప్పి
రట్లె దలఁపుఁడు సహృదయు లాత్మకృతిని. 20

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును సనాతనాధునిక విద్వ
త్కవివందనంబును గావించి. 21

—* షష్ఠ్యంతములు *—

కం. శ్రీభూనీళావిభునకు
నాభీసరసీజపృథుకనానాశ్రుతిపుం
జాభివ్యక్తగుణాళికి
మాభర్తకు భక్తలోకమందారునకున్. 22

కం. దామోదరునకుఁ దులసీ
దామోదారునకు భుక్తదామార్పణశీ
లామోదప్రదునకు వకు
ళామోదమునీంద్రవాక్సుధారాధ్యునకున్. 23

కం. నరపంచాననమూర్తికి
ఖరనఖరత్రుటితదితిజఘనవక్షునకున్
కరుణాంభోధికి లక్ష్మీ
కరపరిచితచరణయుగళకంజాతునకున్. 24

కం. ఖరదంష్ట్రాగ్రవిదారిత
సురవైరిహృదంతరాళశోణితకాశ్మీ
రరసప్రలిఖితపత్రాం
కురభూషితభూవిశాలకుచభాగునకున్. 25

కం. చరణాంభోరుహనిర్గత
సురధునికిఁ ద్రివిక్రమోపశోభితశ్రీకిన్
వరపదసరసిజనమితా
సురమాళికి ద్రుహిణసేవ్యశుభచరణునకున్. 26

కం. చండకుఠారాంచితభుజ
దండవిఖండితసమగ్రధరణీశకురుట్
షండునకుఁ గార్తవీర్యో
ద్దండభుజారణ్యజటిలదావానలుకున్. 27

కం. జ్యాతాడ్రచాపనిర్గత
నారాచవిఖండితోగ్రనక్తంచరకం
ఠారణ్యునకు మహేశ్వర
సారధనుర్భంగశౌర్యసారభుజునకున్. 28

కం. కలితోరువారుణీమద
చలితస్వాంతునకు, బాహుశాలికి, హలికిన్
హలకర్షితకాళిందీ
జలపూరతరంగఘటితజయశబ్దునకున్. 29

కం. నవనీతమిషాహృతగో
పవధూహృదయునకు భక్తవత్సలునకుఁ బాం
డవమధ్యమసారథ్య
ప్రవణున కసురాంతకునకుఁ బద్మాక్షునకున్. 30

కం॥ మందరధరునకు లక్ష్మీ
సుందరవదనారవిందసూర్యునకు సుధా
నందితసురబృందునకును
నందకిశోరునకు దేవనాయకమణికిన్. 31

కం. దశరూపకుశీలవునకు
దశరథతనయునకు, రామధరణీశునకున్
దశవదనదహనునకు నిజ
దశనోద్ధృతసకలభూతధాత్రికి హరికిన్. 32

వ. సమర్పితంబుగా నాయొనర్పంబూనినహర్షచరిత్రంబునకుఁ
గథాక్రమం బెట్టిదనిన. 33

(భట్టబాణుని మంగళాచరణము)

గీ. చంద్రచామరచారుశీర్షమున నొప్పి
భువనపురమున కాధారభూతమైన
మూల మగుకంబ మన నొప్పునీలగళుని
చరణపంకజములకు నంజలి యొనర్తు. 34

మ. హరకంఠగ్రహణాత్తమోదమున నేత్రాబ్జంబుల న్మూసి త
ద్గరళస్పర్శవికారసంజనితసంతాపార్తి మూర్ఛిల్లిన
ట్లురమం దూరక వ్రాలియుండినయపర్ణోదారపాదాబ్జయు
గ్మరజోలేశములన్ నమస్క్రియలసంభావింతునశ్రాంతమున్

గీ. భారతీవర్ష మన నొప్పు భారతంబుఁ
బరఁగ నొనరించి కవిధాతృపదమునందుఁ
బట్టమును గట్టుకొన్న యాభవ్యమూర్తి
సత్యవతిసూనుఁ దలఁతు హృత్సరసిజమున. 36

గీ. కామకారులు రాగసంకలితదృష్టు
లధికవాచాలు రుర్విఁ బికాళివోలెఁ
గొసరి కూతురు కుకవు లాకుత్సితంపుఁ
బలుకులకుఁ దత్త్వవిదులు లోఁ గలఁతపడను. 37

గీ. జాతిమాత్రులు కుర్కురసమజముట్లు
గలరు కుక్షింభరులు ప్రీతినిలయమందు
శరభములు వోలె ధరణిలో నరుదుగాఁగ
యభినవోత్పాదకులు కవు లరసి చూడ. 38

గీ. అన్యవర్ణపరావృత్తి నాశ్రయించి
బంధచిహ్నానిగూహనపరత మెఱసి
తా ననాఖ్యాతుఁ డయ్యును దత్క్షణంబ
సుజనగోష్ఠి బయల్పడుఁ జోరుఁ డెపుడు. 39

గీ. ఔత్తరాహులకవనంబునందు శ్లేష
మర్థమాత్రింబె వరుణదిగాశ్రితులకు
దాక్షిణాత్యులలోన యుత్ప్రేక్షబలము
అక్షరాడంబరము గౌడులందు నిజము. 40

గీ. జాతి నగ్రామ్యతయు నర్థరీతిఁ గ్రొత్త
పుష్టి రసమున శ్లేష నక్లిష్టతయును
వికటబంధత్వ మనునిట్టివివిధగుణము
లొక్కచోటన గనుపట్టు టక్కజంబు. 41

గీ. అఖిలవృత్తాంతగామిని యగుచు నెవని
కవిత భారతమట్లు లోకత్రయంబు
నాక్రమింపదో యట్టివాచాటురచన
వలన ఫల మేమి? చపలతాప్రకటనంబె. 42

గీ. వీసమును ఖేద మెఱుఁగ రుచ్ఛ్వాసవిరతి
వక్త్రముల నాట్యమొనరించు వాణి యెపుడు
అట్టియాఖ్యాయికాకవితాబ్జభవులు
వంద్యులేకద కవితాప్రపంచమందు. 43

ఉ. వాసవదత్తశక్తివిభవంబునఁ గర్ణగతంబుగాఁగఁ గుం
తీసుతులట్లు లెల్లకవిధీరులు దర్పముఁ గట్టిపెట్టి ర
వ్యాసవదత్తశక్తివిభవంబున హృద్గతమయ్యెనేని ని
శ్వాసమె రాదు ప్రౌఢపదబంధుర భారతి పైకివచ్చునే.

గీ. కృతమనోహరవర్ణసుస్థితిని గాంచి
చారుపదబంధదీప్తిచే హారియైన
భట్టహరిచంద్రకృతగద్యబంధ మిలను
రాజునకై వడి రంజించు రసికవరుల. 45

కం. అవినాశియు నగ్రిమ్యము
సువిశుద్ధమనోజ్ఞజాతిశోభితమునుగా
నవరించె సూక్తిరత్న
ప్రవిమలకోశంబు సాతవాహనవిభుఁడున్. 46

గీ. సేతునిర్మాణమునఁ గపిసేన వోలె
నబ్ధి లంఘించెఁ బ్రవరసేనావనీశు
కీర్తికుముదోజ్జ్వలాచ్ఛవిస్ఫూర్తితోడ
విబుధలోకస్తవంబులు విన్ను ముట్ట. 47

గీ. సూత్రధారకృతారంభసుస్థిరములు
ఘనపతాకలు భూమికాకలితమూర్తు
లగుచు దేవకులంబుల ననుకరించు
నట్టిరూపకముల భాసుఁ డందె యశము. 48

గీ. శ్రవణపేయవిపంచీస్వరంబుపగిదిఁ
గాళిదాసోక్తి నిజకర్ణగతము గాఁగ
మధురసార్ద్రంబు లగుసుమమంజరులను
బోలెఁ బ్రీతి జనింపనిపురుషుఁ డెవఁడు ? 49

గీ. గిరిజాప్రీతికరంబులు
సరసము లుద్దీప్తమదనసామ్రాజ్యము లా
హారలీలలట్లు రసికులఁ
గరఁగించు బృహత్కథాఖ్యకల్పన లెలమిన్. 50

గీ. ఆఢ్యరాజకృతోత్సాహ మాత్మలోన
భావనమొనర్ప జిహ్వాకాపల్లవంబు
పోవుచున్నది లోని కపూర్వబంధ
చాతురీరీతు లేరీతి సంభవించు. 51

గీ. ఐన రాజేంద్రుఁ గూర్చినయధికభక్తి
యాత్మఁ బ్రేరేప నాఖ్యాయికాబ్ధిలోన
నిర్వహాణభీతి వైదుష్యగర్వ ముడుప
జిహ్వాకాప్లావచపలతఁ జేయుచుంటి. 52

గీ. సుఖవిబోధకలలితముల్ శుద్ధవర్ణ
ఘటితములు నయి పదబంధకల్పనములఁ
గమ్రశయ్యాలకరణి నాఖ్యాయికలును
సేవ్యములు గావె కావ్యార్థచింతకులకు ? 53

కం. జ్వలితప్రతాపశిఖిసం
కలితప్రాకారగుప్తఘనమండలుఁడై
బలికర్ణదధీచులతోఁ
దుల యగుహర్షుండు విశ్వధూర్వహుఁ డలరున్. 54

క. శ్రీభూనీళాసేవిత!
నాభీసరసీజపృథుకనానాశ్రుతిపుం
జాభివ్యక్తగుణాత్మక!
మాభర్తా! భక్తలోకమానసహర్తా!

వ. దేవా! యవధరింపుము.

కథాప్రారంభము.

శా. శ్రీనారాయణనాభిపద్మమధుపశ్రేష్ఠుండు బ్రహ్మాండముల్
వానంజాలుకులాలశిల్పి నిగమాభ్యాసైకనిష్ఠుండు శ
ర్వాణీనాథముఖామరేంద్రముకుటప్రాంచత్పదాబ్జుండు ని
త్యానందామృతవార్ధి, బ్రహ్మ యొకనాఁడాత్మీయలోకంబునన్

శా. భారద్వాజవసిష్ఠకాశ్యపముఖబ్రహ్మర్షిదేవర్షిసం
వారంబు ల్గొలువ న్విశుద్ధధవళాబ్జాతోరుపీఠంబుపై
నారోహించి ప్రజాపతు ల్మనులు బ్రహ్మాఖ్యానముల్సల్పలో
కారాధ్యుండు తదేకసంశ్రవణనిష్ఠాసక్తుఁడై యుండఁగన్.

ఉ. కొందఱు ఋక్కులన్ మునులు
కొందఱు సామములన్ యజుస్సులన్
గొందఱు కల్పసూత్రములఁ
గొందఱు, యజ్ఞవిధానవిద్యలన్

గొంద ఋశేషనైగమిక
గూఢమహార్థములన్ వచింప వా
రందఱిలోన నత్రిసుతుఁ
డాగ్రహరూపుఁడు మందపాలుతో

చ. కలహముఁ బెంచి రోషరయగద్గదకంఠకఠోరనాద
ప్రళయమహోగ్రభైరవరవప్రతిమంబుగ సామగ
సలుప నవస్వరంబు మునిసత్తములెల్ల వినంగఁదో
బలుకక యూరకుండిరి సభాసదు లందఱు శాపభీ

చ. అపుడజురాణి వాణి కమలాసనుఁ జామరమెత్తిపిఁ
జపలకటాక్షమాలికలు చారుసభాంతరసీమ నిండ
త్తపసిని జూచి పాటలరదచ్ఛద మించుక విప్పి ద
ద్విపరదకాండపాండురవిదీప్తులు వెల్వొలఁ బాఅన

శా. భాషాదేవిశుచిస్మితంబుఁగని దుర్వాసుండు దు
ద్వేషపరిస్ఫురదోష్ఠపల్లవుఁడు సందీప్తోగ్రనేత్రుండు
యోషారత్నముపైని శాపజలముల్ ప్రోక్షింప నిల
ద్రోషోదగ్రహుతాశనోష్మలన నూర్పుల్ద్రోఁచె గాం

గీ. విప్రసంరంభమును జూచి వేదమాత
దేవి సావిత్రి దుర్వాసుఁ దేఱిచూచి
చెడుగ ! సామంబుఁ జెఱిచియు సిగ్గులేక
వాణి శపియింతురా ! యన్ని పల్కుచుండ.

గీ. అత్రిముని, పుత్త్రి! యేల నీయలఘుతపము
కోపమున నాశమొనరింతు కుమతి వగుచు
సకలలోకైకజనని భాషావధూటి
తండ్రి! తిట్టకు మనుచు నదల్చుచుండ. 8

గీ. అకట! వాగ్దేవి శాపార్హ యగునటయ్య
తప్పుఁ గాపు మటంచు బృందారకులును
గోప ముపసంహరింపుఁడు గురువు లనుచు
వటువులును గూడి వేఁడ నబ్బడుఁగుఁదపసి. 9

ఉ. ఆసరసీజయోని మగఁ డన్నమదంబున నిండుకొల్వులో
భూసురులెల్లఁజూడ ననుఁ బూరికిఁ గైకొన కిట్లునవ్వి తీ
వోసిదురాత్మురాల!మనుజోర్వివసింపుము పొమ్మటంచుఁ దా
నీసునఁ దిట్టె లోకజనయిత్రిని బద్మభవుండు వెగ్గలన్. 10

గీ. వేదజనయిత్రి సావిత్రి విప్రనకును
మరలఁ బ్రతిశాప మీయఁ గమండలంబు
పాణిపుటమున ధరియింపఁ బరమసాధ్వి
పద్మజునిరాణి వారించి పలికె నిట్లు. 11

చ. చెలియరొ!తాపసోత్తములుచిత్తమునందొకతెంపుసేసితా
మలిఁగిన నల్గనిమ్ము సకలాగమతత్త్వరహస్యమాత వీ
వలిఁగిన లోకముల్నిలుచునమ్మ ద్విజన్ములుజాతిమాత్రమా
న్యులుగద శాంతిఁబొందుము;మహోదధి వేలనతిక్రమించునే

న. ఇట్లు సముచితభాషణంబుల భాషాయోష కుపితయగు
సావిత్రి ననునయించుచున్న సమయంబున 13

సీ. శాపావసానసంజాతసభాక్షోభ
మబ్జాసనుండు హస్తాంచలమున
వారించి మధురగంభీరస్వరంబునఁ
బ్రావృడంభోధరధ్వానగరిమ
నాత్రేయితోఁ బల్కె నరుణాధరము విప్పి
దంతకాంతుల దిశల్ ధవళములుగ
విషవృక్షమునకును విప్ర! నీకు సమంబు
పటుజటావల్కలభార మంతె

గీ. శాంతి లేనితపం బేల శాస్త్ర మేల
స్థలజలాంతరభూతవిదాహమునకు
వత్స! పుట్టితి వత్రిగర్భమున నీవు
కలశవారాశి జనియించె హాలహాలంబు. 14

గీ. కోపమును నిగ్రహింపనికుత్సితాత్ముఁ
డైహికాముష్మికసుఖంబు లందఁగలఁడె?
అక్షియుగళంబు గల్గినయంధుఁ డతఁడె
సాధుగర్హితశీల! యీచపల మదేల? 15

గీ. క్రోధధర్మంబులకు సమానాధికరణ
మగ్నికి జలంబునకుఁ బోలె నవనిఁ గలదె?

కోపమును నిగ్రహింపక కుమతి వగుచు
బాల వాగ్దేవి శపియింపఁ బాడియగునె ? 16

వ. అని భాషాయోషం జూచి కమలాసనుండు 17

ఉ. బాల! కలంతఁ జెందకుము బ్రాహ్మణశాప మవశ్యభోగ్యమౌఁ
గాలనియోగ మెవ్వరును గాదనఁజాలరు ధీర వీవు నీ
లాలక! మద్వియోగబహుళార్తిఁ గృశింపకు మర్త్యలోకమ
దీలలితాంగి వేదజనయిత్రి భవత్సఖి తోడు నీ కగుఁ. 18

క. మనుజభువి సుతునిముఖమును
గనుటయె శాపాంత మట్లుగావున మరలన్
ననుఁ గొల్వ నేగుదెంతువు
చనుమా సావిత్రిఁగూడి సారసనేత్రా! 19

వ. అని భారతి నూఱడించి విసర్జితసురాసురమునిమనుజమండ
లుండును ససంభ్రమోపగతనారదస్కంధవిన్యస్తహస్తుం
డునై చతుర్ముఖుండు సముచితాహ్నికకరణార్థం బరిగె
నంతఁ గమలజురాణి శప్తయయి 20

గీ. మోముఁదమ్మిని గన్నీరు ముమ్మరముగఁ
దనకుఁ బ్రిమిన్కులమ్మ్రకై దండ యొసఁగ
వేఁడియూరుపు సెగలఁ గెంబెదవి కందఁ
బలుకుఁదొయ్యలి యిలుసేరె వగలఁ బొగిలి. 21

చ. మునివచనంబుచే నజునిముద్దియ యుర్వికి డిగ్గువార్త భూ
జనులకుఁ దెల్పవచ్చెననఁ జండమయూఖుఁడు దోఁచెఁ దూర్పున
న్మునిఁగె నపారపశ్చిమసముద్రమునందు సుధాంశుఁ డుగ్రభా
నునికరకాండఘట్టనఁ దనుద్యుతి సర్వము మాసిపోవఁగన్.

ఉ. అంతట నంశుమంతుఁ డుదయాచలకూటము లాక్రమించి దు
ర్దాంతమయూఖమండలవితానవితాంతహుతాశనచ్ఛటా
క్రాంతదిగంతుఁడై గగనగహ్వర మంతయు నాక్రమించియం
తంతఁ గ్రమంబున న్బరిణతారుణకాంతుల నొప్పె శాంతుఁడై.

మ. సమదైరావణదంతకుంతదళితస్వర్వాహినీకూల ము
త్తమసప్తర్షి సమర్పితార్ఘ్యజలసంత్రస్తోగ్రమందేహ ము
క్తమితాదిత్యమయూఖతాపము గిరీశప్రస్ఫురత్తాండవ
స్తిమితంబయ్యెఁ బ్రదోష మంబరచరత్సీమంతినీతోషితమై.

ఉ. అంతటఁ బండువెన్నెల లజాండకటాహము నిండ యామినీ
కాంత మొగంబునం బొలుచుకప్పురపుందెలిచుక్క నా నిశా
కాంతుఁడు వచ్చెఁ గల్వలవికాసము హెచ్చె మొగిడ్చెఁ బద్మినీ
కాంత మొగంబుఁ జంద్రశిల కాయము నిండఁ జెమర్చె నత్తఱిన్.

వ. అట్టి రమణీయయామినీప్రథమయామంబున విరించివిరహ
దోదూయమానమానసయు శూన్యహృదయయు నయి
కన్నుఁగవం దొరఁగుబాష్పకణంబులు నఖాంకురంబుల

మీటుచు బయలు సూచుచున్నయమ్మహాదేవిం జూచి
సావిత్రి యిట్లనియె. 26

ఉ. బాల ! త్రిలోకపూజ్యుఁ డగుపంకజగర్భునియంతవానియి
ల్లాలవు నీకుఁ దెల్పఁగ వలంతులమే వచియింపఁబూనినన్
నాలుకయాడ దత్రిమునినందనుఁ డాడినమాట శల్యమై
కాలుచుచున్న దెట్లయినఁ గాలగతిం దొలఁగింప శక్యమే.

గీ. తల్లి! త్రైలోక్యమంగళదర్పణంబు
కమలకోమల మగునీదుకమ్రముఖము
కజ్జలాశ్రుజలంబులఁ గందిపోయె
బాల ! చాలింపు మేల యీలీల జాలి. 28

గీ. అభిజనత్యాగ మేవారి కనభిమతము
నైజ మగుప్రేమబంధముల్ నఱుకరావు
నలువయెడఁబాటు మనసులోఁ దలఁపరాదు
ధీరచిత్తవు నిను నీవె దేర్చికొనుము. 29

సీ. హిమవాలుకాపూర్ణరమణీయతరభవ్య
భాగీరథీనదీప్రాంతవనమొ
రాధామనోనాథగాథాశతపవిత్ర
సాధుబృందావనీసైకతములొ
రామచాపవిముక్తభీమసాయకభిన్న
సప్తసాలసమీపశైలతతులొ

భార్గవోగ్రకుఠారనిర్గతపాణిరా
జన్యరక్తౌఘనిర్ఝరతటంబో

గీ. యక్షకిన్నరగంధర్వయాతుధాన
గానఘూర్ణితహిమశైలకందరములో
చారుహాసిని! భవదీయచరణచార
యోగ్యములు పృథ్వి నింకెవ్వియో వచింపు. 30

వ. అనిన వాణి యిట్లనియె. 31

గీ. ఆర్య! భవదీయసాహచర్యమున నవని
శాపవిధి నెట్టులైనను సంతరింతు
లోకనాయకచరణాబ్జలోలుపంబుఁ
జిత్తమధుపంబు మరలింపఁ జేతఁగాదు. 32

చ. ధరణిఁ దపస్సమాధి కుచితస్థలముల్ నియమింప దేవి! నీ
వెఱుఁగుదు వట్లుగావున సఖీ! మన కెయ్యది వాసయోగ్యమో
యరసి వచింపుమా యని నిశాంతసమీరము సోఁకునంతకున్
సరసిజగర్భుని న్విడువఁజాలక తాఁ గనుమూయకుండినన్. 33

వ. అపుడు పితామహవిమానహంసకులపాలకుం డీయపరవ
క్త్రము నుచ్చైస్స్వరంబునం బఠించిన. 34

గీ. "అనఘమానసలాలితహంసి నీవు
లోలలోచనముల బయ లేల సూచె

దమ్మ వాపీజలావగాహన మొనర్చి
యరుగుదువుగాక మరలఁ బద్మాలయంబు. 35

వ. నిజకర్తవ్యతాసూచకం బగువాక్యంబు విని భారతీదేవి.

కం. మునివాక్యము మదిఁ దలఁపఁగ
ననువై యున్నయది నాకు నబ్జాసనునిౘ
గనియెద శాపాంతమ్మనఁ
జనియెద భూలోకమునకుఁ జయ్యన ననుచున్. 37

వ. సావిత్రీసహితయై పరమేష్ఠిపాలికిం జని మున్నమ్మహా
దేవునకుం బ్రదక్షిణంబు సేసి యనుజ్ఞాతయై వేదమాత
కై దండయొసఁగ మర్త్యలోకమార్గంబు ననుసరించి చని
చని ముందట. 38

సీ. జలకేలిరసలోల జంభారికుంభీంద్ర
కరఘాతసంచలద్గ్రాహకులము
శమనసైరిభశృంగసంభిన్నవల్మీక
బిలనిర్గతాభీలవిషధరంబు
చతురాననవిమానచక్రాంగకులగరు
న్మరుదంకురవిధూతమధులిహంబు
హరవృషోగ్రవిషాణఖరఖురోత్పాటిత
పర్యంతపర్వతప్రస్తరంబు

గీ. సప్తఋషికృతమృల్లింగసైకతంబు
అబ్జసంభవనిర్వర్తితాహ్నికంబు
సకలలోకైకపావనస్వాదుసలిల
మభ్రగంగామహాప్రవాహంబుఁ గనిరె. 39

గీ. అమ్మహావాహినీతీర మనుసరించి
కల్పలతికాకుడుంగముల్ గడచి కడచి
మేఘమాలిక లోగిఁ జీల్చి మెఱుపువోలె
దిగియె సావిత్రితోడ వాగ్దేవి యిలకు. 40

గీ. వరుణదేవునిముత్యాలసర మనంగ
నబ్జసంభవునకు నపత్యం బనంగఁ
బ్రణుతికెక్కిననదమాటఁ బద్మభవుని
యింతిమానసమును హరియించె నదియు. 41

సీ. ఆకాశమునుండి యాదేవి దిగునప్పు
డవనికి నవరత్నహార మనఁగఁ
జంద్రాచలమునుండి స్రవియించి ధరణికి
నవతరించినయమృతాంబు వనఁగ
వింధ్యపర్వతకూటవిధుశిలాద్రవములు
పండువెన్నెలరేలఁ బాఱె ననఁగ
ఘనదండకారణ్యకర్పూరకదళికా
ద్రుమము లీనినప్రవాహము లనంగ

గీ. దేసలఁ బుట్టినలావణ్యరస మనంగ
నంబరశ్రీవిలాసపర్యంక మనఁగ
నిర్మలాంబుపరిపూర్ణమై నేత్రపర్వ
మయ్యె వసుధ హిరణ్యవాహాస్రవంతి. 42

ఉ. భూతలమందు శోణమని పూర్వమునుండియు వాసిఁగన్నవి
ఖ్యాతమహానదంబదియ కావునఁ దత్తటజాతమాలతీ
శీతలగంధవాహము లశేషపథిశ్రమమున్ హరింప వా
జ్మాత వసించెఁ దన్నికటమాధవికాలతికాలయంబునన్.

గీ. పావనస్వాదుసలిలప్రవాహమందు
వాణి సావిత్రితోఁ బ్రతివాసరంబుఁ
ద్రిషవణస్నాన మొనరించి త్రిపురహరునిఁ
బద్మదళములఁ బూజించుఁ బరమభక్తి. 44

ఆ. తాము గోయకుండఁ దమచేతఁ జిక్కిన
వన్యమూలమధురఫలరసములఁ
దనువు లోమి రపుడు జనని సావిత్రియు
భారతీవధూటి పరమమైత్రి. 45

సీ. వాసరము లేగెఁ బక్షముల్ వరుసఁ బోయె
మాసములు మాసె బుతువులు మాయమయ్యెఁ
గడచె వర్షంబు లీరీతిఁ గాలచక్ర
మనిలజవమున విశ్రాంతి యనక తిరిగె. 46

వ. అంత నొక్కనాఁటియుదయావసరంబున. 47

కం. పటుతరహయఖురనిస్వన
ఘటితద్విగుణితసమగ్రకర్కశహేషో
ద్భటనాదప్రతిశబ్దము
లటవీగిరితటులు కంపమందఁ జెలంగెన్. 48

కం. ఆకాననమున నెన్నం
డే కాలమునందు విననియీనాదము భా
షాకాంతమానసాబ్జము
నాకర్షించుటయుఁ గౌతుకాక్రాంతమతిన్. 49

ఉ. అంతల తాలయంబు వెలి కాయమ వచ్చినఁ గాననయ్యె దు
ర్దాంతతురంగశాతఖురదారుణపాతలుఠత్పరాగ మా
శాంతరపూరితం బగుచు నంత నిరంతరఫేనపుంజసం
క్రాంతముఖంబులై వలితకంధరము ల్పరతెంచె నశ్వముల్.

ఉ. ఆశ్వికబృందమధ్యమునయందు ననంగునిఁబోలువాఁడు స
ప్తాశ్వసమప్రతాపుఁడు మహాభుజుఁ డూర్జిత తేజుఁ డొక్కఁ డీ
విశ్వము నేలఁజాలుభుజవీర్యసమన్వితుఁ డబ్ధివేష్టితో
ర్వీశ్వరుఁ డించుమించుపదునెన్మిదియేడులవాఁడు గన్పడెన్.

చ. తొలకరినల్లమబ్బులకుఁ దుమ్మెదఱెక్కలతేటనిగ్గుకున్
దుల యగుమేనిచాయ గలతోరపుగుఱ్ఱము నెక్కి రావుతుల్

పలువురు కుంతపాణులయి పార్శ్వములం గొలువంగ మాళిపైఁ
దెలిగొడుగొప్పువాని నతిధీరుని వాణి యధీరరైరె కనెఁ. 52

ఉ. ఆతనిపజ్జ నున్నతహయంబుపయిన్ సితవారవాణసం
స్ఫీతతనుండు శేషనిభపీవరబాహుఁడు బాహుజాన్వయ
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డుగ్రసమరాంతరశాంతనవుండు శుద్ధబా
లాతపవర్ణుఁ డొక్కపురుషాగ్రణి యేగుచునుండెఁ జెచ్చెరన్.

గీ. ఆతఁ డేఁబదియేండ్లప్రాయమున నుండి
రణములం దాఱితేఱినరాజపుత్త్రి
వీరుఁ డగుట నృపాత్మజువెంట నంటి
యంగరక్షకుఁడై వచ్చునట్లు తోఁచె. 54

వ. అంత నష్టాదశవర్షదేశీయుం డగునయ్యువకుండు పార్శ్వ
చరులతోడం బరిహాసవచనంబు లాడుచు దరస్మితాననుం
డయి యేగువాఁడు 55

చ. అతఁడు పురఃప్రధావితపదాతిసమూహము దెల్పు భారతీ
సతియసమానరూపరుచిసంపదసొంపు తెఱం గెఱింగి వి
స్మితుఁడయి దర్శనోత్సుకత చిత్తమునం బొడమంగ నాశ్విక
ప్రతతిని డించి తద్విపినపాదపపద్ధతిఁ బాదచారియై. 56

వ. అంగరక్షకుండు కైదండయొసఁగుచుండ నక్కన్యకాయు
గళంబు సవినయంబున సందర్శించి వార లొసంగినవన
వాసోచితాతిథ్యసత్కారంబుల సంప్రీతి నొంది సుఖోప

విష్టుఁడయి యున్నంత సావిత్రి ప్రవయసుం డగుద్వితీయ
పురుషు నుపలక్షించి సపరిగల్భంబును సవినయంబునుంగా
నిట్లనియె. 57

గీ. సహజశాలీనతాగుణ స్త్రైణమునకు
సాహసంబట ప్రథమభాషణము దలఁప
వనమృగీముగ్ధ లగుకులాంగనలమాట
వేఱ వచియింపవలయునే విబుధవర్య ! 58

గీ. అపరిగల్భులనైన మహానుభావు
లాదరంబునఁ గని రేని యపుడ వారు
మధువు ద్రావినకైవడి మనుజనాథ !
యధికవాచాటు లగు టోకయబ్బురంబె ! 59

గీ. అనఘా ! మీదర్శనమునఁ
గను లుండినఫలము నేఁడు గంటిమి వినఁగాఁ
జనునేని మీయుదంతం
బనుపమగుణధుర్య ! తెలుపుమా చెవు లలరన్. 60

గీ. ఆర్య ! సాధువులం దప్రియత్నముగనె
గలుగు విస్రంభ మెట్టివారలకునైనఁ
గాన భవదాగమనశోకకారణమున
శూన్య మగు దేశ మెయ్యది శుద్ధచరిత ! 61

గీ. కమలసంభవునిర్మాణకౌశలంపు
బరమకాష్ఠయ యైనయీభద్రమూర్తి
విస్మయావహ మగు టొక్కవింత గాదు
ధరణిలో నెట్టిధీరచిత్తములకైన. 62

సీ. గరళకంధరరోషకశిఖిగ్రహుంకార
గర్వనిర్వాపణాఖర్వశౌర్యు
డసమానలావణ్యలసమానవిగ్రహ
ప్రసవాస్త్రుడీత డేవసుమతీశు
బహుజన్మకృతపుణ్యపరిపాకఫలరూపు ?
డీకుమారకు గన్నలోకపూజ్య
యేనాతిమిన్న ? దేవానాంప్రియుని వీని
యభిధానపుణ్యవర్ణాళు లెవ్వి?

గీ. యార్యులయుదంత మీరీతి నరయువేడ్క
గలదు వచియింప మీ కనుగ్రహమయేని
యేము సేసినతపము వర్ణింపదరమె
క్షత్రియాన్వయవార్ధిరాకాశశాంక ! 63

వ. అని సావిత్రి తదీయోదంతశ్రవణకుతూహలయై యడుగు
వచనంబు లాదరించి యారాజపురుషుండు వినయంబున
నిట్లనియె. 64

గీ. పరమసాధువులకుఁ బ్రియవాదసరణి
తరుణి! కులవిద్య యగుట తథ్యంబకాదె!
మీముఖాంభోజములె కాదు మెలఁతలార!
చిత్తములుగూడ హిమధామశీతలములె. 65

సీ. జంభారిభుజశిలాస్తంభసంస్తంభన
ప్రౌఢ మెవ్వనితపఃప్రాభవంబు
అలఘుపులోమదైత్యారణ్యశిఖిశిఖా
కల్ప మెవ్వనిరోషకలుషదృష్టి
సకలసురాధిరాణ్మకుటరత్నచ్ఛటా
భాసురం బెవ్వానిపదయుగంబు
చతురంతవసుమతీశకుఁడు శర్యాతి
తనయ నెవ్వానికి ధారవోసె
గీ. విమలసోమరసాస్వాదవిధురకంఠ
సురభిషగ్యుగ్మకంబు నేశుద్ధమూర్తి
పంక్తిపావనులను జేసి ప్రాయ మందె
నతఁడు సామాన్యుఁడే చ్యవనాఖ్యమౌని. 66

ఉ. ఈసుకుమారమూర్తి కమలేక్షణ! యాఋషిచంద్రుఁడు న్సుక
న్యాసుదతీవతంసము నహర్నిశ మంచితభక్తిఁ బావకో
పాసనఁ జేసి కాంచినయపత్యము పుట్టిననాఁటనుండియున్
వాసవ తేజుఁ డాధరణిపాలుఁడె మన్ననిఁబెంచెఁ బ్రేముడిన్.

ఉ. వైజననంబునన్ దుహితృవత్సలుఁ డాధరణీధవుండు వి
భ్రాజితశాతకుంభమణిపంక్తులు కానుక లిచ్చి యల్లునిన్
బూజితుఁ జేసి యాత్మజను బుట్టినయింటికిఁ గొంచుఁబోవె నీ
రాజతనూజుఁ డంత నుడురాజముఖీ! జనియించె నచ్చటన్.

గీ. దేవి! యీతని కపుడు దధీచి యనుచు
నామకరణంబుఁ జేసె మాతామహుండు;
ఎత్తికొని పెంచె నితని రాజేంద్రపత్ని
కాలిమంజీర మింతైనఁ గదలకుండ. 69

గీ. బాలకున కన్నివిద్యలు ప్రౌఢమతులఁ
బండితులఁ గూర్చి చెప్పించి పార్థివేంద్రుఁ
డింతవానిని జేసి మునీంద్రుకడకుఁ
బంపుచున్నాఁడు దేవి! యీబంటు నిచ్చి. 70

గీ. ఆమహారాజునాజ్ఞల ననుదినంబు
మౌళి ధరియించుసేవకపాళిలోన
భృత్యపరమాణు వొక్కఁ డీవృద్ధజనుఁడు
కూర్మి ననుఁ బిల్చు ఱేఁడు వికుక్షి యనుచు. 71

గీ. భృత్యవర్గంబునకు మహీవిభునికొలువు
తండ్రితాతలనాఁటినిధాన మమ్మ!
ధరణి వంశక్రమాగతదాస్యవృత్తి
ప్రభువులకటాక్షమునకుఁ బాత్రంబ కాదె. 72

శా. పారేశోణముమానిచ్ఛత్రరథకల్పం బాశ్రమం బీలతా
వారం బచ్చటి కొక్కక్రోశమగు నశ్వవ్రాతముల్ గొల్వ నీ
వీరాంకూరము తాతపాదులను సేవింపంగ నేఁ డేగెడుర్
నారీరత్నములార! మార్గమున సందర్శింపనయ్యె న్నిముర్.

చ. తెలిపితి నింతనిక్కము సతీమణి! మాచరితంబు దేవతా
కులముల నుద్భవింపఁగలకోమలు లమ్మరో మీరు భూమిపైఁ
గలుగుట కేమికారణమొ గాఢఘనాఘనగర్భనిర్గత
జ్వలితతటిల్లతల్ ధరణిభాగమునన్ జనియింప నేర్చునే. 74

గీ. దేవి! మీకులగోత్రముల్ దెలియవేడ్క
కలదు హృదయంబు నిండ నిక్కంబుసుమ్మ
అడుగఁ దగునేని వచియింప నవధియేని
ప్రథమప్రణయాభిలాష దీర్పంగఁ దగును. 75

ఉ. నీలవలాహకంబుల వినిశ్చలలీల వెలుంగఁజేయుశం
పాలతవోలె సాంద్రవనపంక్తుల సంతమసంబు వాపుచున్
బాలకదంబశాఖ కరపల్లవ మూఁతగ నిల్చియున్నయ
బ్బాల త్రిలోకపూజ్యయగుభారతియోరతియోభవానియో!

సీ. బాలాంధకారంబు భాస్వత్స్వరూపంబు
హారిమై యొప్ప నీయతివయందుఁ
బుండరీకముఖంబు పొలుపారుహరిణాక్షు
లింపులై పొలిచె నీయింతియందుఁ

దరుణాతపపరిభాధరమును గుముదహా
సముఁ జూడ నొప్పె నీసకియయందుఁ
గలహంసరవమును గమ్రపయోధరో
న్నతియుఁ గన్పట్టె నీనారియందుఁ
గరభోరుయుగ్మంబు గజరాజగమనంబు
సుందరమయ్యె నీసుదతియందు
సుకుమారభావంబు సుస్నిగ్ధతారక
త్వము పెంపుఁగాంచె నీతన్వియందు

గీ. కమలకోమలహస్తముల్ కఠినశైల
పృథునితంబము నొప్పె నీవెలఁదియందు
ధరణిలోనవిరుద్ధపదార్థములకు
నబల నేకాశ్రయంబుగా నజుఁ డొనర్చె. 77

చ. అనుటయు లేఁతనవ్వు వదనాబ్జమునం దొకసొంపునింపఁ బ్రా
మినుకులతల్లి రావుతుల మేటిని గాంచి నృపాలచంద్ర! యీ
వనమునఁ బెద్దకాలము తపంబొనరింపవలెన్ సమీపమం
దునికి యెఱుంగకుండుదురె యున్నవిధం బెఱిఁగింపకుందు మే,

గీ. మాయుదంతము సకలంబు మాన్యచరిత !
యచిరకాలంబులోఁ దెలియంగఁగలదు ;
కాని యీనాఁటిమీయనుగ్రహము యెపుడు
సుస్థిరంబుగ మాపైని జూపవలయు. 79

చ. అపుడు దధీచి వార్షికమహోద్భరవప్రతిమస్వరంబునన్
విపినశిఖండితండములు వేడుకఁ దాండవమాడ నాశ్వికా
ధిపుఁగని పల్కె నార్య! సుదతీమణిమాట సమంజసంబు నేఁ
డుపవనసీమ కేగి జనకోత్తములం గని వత్త మింకిటన్.

గీ. అని వచించి వికుక్షితో నపుడ కదలి
రాజదౌహిత్రుఁ డాశ్వికరాజి గొలువ
భావమున వాణిరూపంబు పాదుకొలిపి
యరిగె మెల్లన తాతపాదాశ్రమంబు. 81

శా. ఆమాసీంద్రకుమారుఁ డేగినఁ దదీయాకారవిద్యాగుణ
వ్యామోహాకులచిత్తయై స్మరధనుర్జ్యాముక్తచూతాంబక
స్తోమంబోర్వక యాశ్వికు ల్సనినయాత్రోవ న్విలోకించుచున్
భామారత్నము వాణి దృష్టి మరలింపన్ లేక రాగాంధయై.

సీ. పలుమాఱు వానిరూపంబు మానసవీథి
లిఖియించు భావతూలిక నమర్చి
లిఖియించి యాతని లీలావిలాసంబుఁ
గని మెచ్చుఁ బరమేష్ఠికౌశలంబు
మెచ్చి యాసుకుమారుపచ్చని మేనికిఁ
గనుఁబాటు వొరయునో యని తలంకుఁ
దలఁకి యాతనిఁగూడి కలనైన రమియింపఁ
గలుగునా యని కన్నుఁగవను మోడ్చు

గీ. మోడ్చిన దధీచి యేతెంచి మ్రోల నున్న
పగిదిఁ దోఁచిన భుజలతాయుగము సాఁచిఁ
వట్టిబయలును గౌఁగిటఁ బట్టి తెలిసి
యొరులు గాంచిరో యనుచుఁ దా నులికిపడును.

ఉ. అంతఁ ద్రయీమయంబగు నహస్కరు తేజము శాంతిఁ బొందఁగా
సంతమసంబు లెల్లను దిశావలయంబున నాక్రమించె ది
క్కాంతల నూపురధ్వనులకై పరువెత్తు వియద్ధునీసరో
జాంతర రాజహంసియన నాహరిణాంకుఁడు దోఁచెఁ దూర్పునన్.

గీ. తరిపివెన్నెలరేల నెత్తమ్మిరేకుఁ
జివురుసెజ్జలపై మేను సేర్చుఁ గాని
కాఱుచిచ్చులఁ బొరలాడు కరణి నున్న
కన్నుఁగవ మూసి యెఱుఁగ దాకలువకంటి. 85

వ. వెండియు వియోగదుస్సహం బగు దీర్ఘయామినీసమయం
బుల నిట్లని వితర్కించు. 86

సీ. ఆమనోహరమూర్తి యాననలావణ్య
పీయూషనిష్యందబిందు వెందుఁ
డానరగ్రామణి యక్షివిక్షేపముల్
వికసితోత్పలవనీవిలసనములు
ఆమోహనాంగుని యధరమణిద్యుతుల్
బంధూకవనరాజి బాంధవంబు

లారాజసింహుని యంగవిస్ఫూర్తికిఁ
బరభాగసామగ్రి భావజుండు

గీ. ధన్య మగుఁగాదె వీనిసందర్శనమున
భామినీలోకయౌవనప్రాభవంబు
రాజదౌహిత్రిసాహచర్యంబుఁ గన్న
రాజబింబాస్య లోకైకరాజ్ఞి గాదె. 87

వ. ఇట్లు నిరంతరనిపతితపంచశరశరవేదనాభరంబు సైరింపం జాలక యున్నవాణి కంతకంతకు సంతాపం బగ్గలం బగుటయు. 88

సీ. మందమారుతధూతమల్లీపరాగంబు
సోరకుండఁ గన్నీరు దొరుగుచుండు
లవలీలతాతతుల్ లవము సోఁకకమున్న
నెమ్మేన వేదనల్ నివ్వటిల్లు
శ్వేతగరుద్గరుద్ధూతశీకరవారి
సుడియకుండనె మేను దడిసిపోవుఁ
గాదంబరథముపైఁ గాలు వెట్టకమున్న
సరసీజలంబులఁ దిరిగిపోవు

గీ. చక్రమిథునవియోగనిశ్వాసధూమ
కలుషితముగాక కాయంబు కనలిపోవుఁ

బద్మరేణువిరూపితభ్రమరపంక్తి
గలనకుండనె తనువునఁ గంప మొదవు. 89

మత్త. భారతీసతి యీవిధంబున భావజోగ్రశరార్చులన్
ఘోరబాధలఁ బొందుచుండ వికుక్షి యావనభూమికిన్
వారిఁ జూడఁగఁ గోరి దూరనివారితాశ్వికవారుఁడై
కూరిమిన్ జనదెంచె భారతి కోరికల్ దలమూపఁగన్. 90

మాలిని. ఆతపవారణధారుసితోనతఁడాశ్రమభూమిని జొచ్చియ
శీతలసైకతవేది వసింపఁగఁ జిత్తము రంజిల నాతనికిన్ [టన్
శీతమయూఖముఖుల్ దగుపూజలు సేసి దధీచికి సేమమె నా
నాతఁడకృత్రిమవాగ్జనిం గని యాదరమొప్పఁగనిట్లనియెన్

ఉ. ఆనరనాథనందనున కన్నిట సేమమె కాని రాజబిం
బానన! యల్లనాఁడు భవదాశ్రమవాటముఁ జొచ్చుటాదిగా
మానె వసిపహారములు మంజులకోకిలకాకలీకుహూ
ధ్వానము కర్ణశూలమయి తాపము సేయునోయంచు భీతుఁడై

ఉ. మేను కృశించె భోజనము మీఁదఁబరాకు జనించె నిద్రకున్
దాను విరోధియయ్యె సుమతల్పము లమ్ములశయ్యలయ్యెఁజం
ద్రానన! కౌముదీసముదయంబు హుతాశనకీల యయ్యె మం
దానిలము ల్భుజంగదశనాంకురతీక్ష్ణము లయ్యె వానికిన్.

గీ. అమహీనాథునాసతి నరుగువాఁడ
దాస్యవృత్తికి మాంద్యంబు ధర్మమగునె

సకలమును మాలతీదూతి చక్కఁబెట్టు
రాజపుత్రున కది బహిఃప్రాణ మమ్మ ! 94

వ. అని వారలచేత ననిపించుకొని యాశ్వికసహితుం డయి యథేచ్ఛంజనియె నంత మఱునాఁ డరుణోదయంబునఁ గతిపయపరివారసమేతయై మాలతి వారిపాలికిం జనుదెంచి సత్కృతయయి యేకాంతంబున, దధీచివృత్తాంతసమాకర్ణనకుతూహలాయత్తచిత్తయై యున్నవాగ్దేవితో నిట్లనియె.

సీ. విషయమాధుర్యంబు వెలఁది ! తెల్లముకాదె
యింద్రియచాపల్య మెఱుకపడదె
నవయౌవనోన్మాద మవధరింపవె దేవి !
చిత్తచాంచల్యంబు గ్రొత్త యగునె
మన్మథహతకుని మాహాత్మ్య మెఱుఁగవే
దక్షిణానిలుమాటఁ దలఁపవలెనె
విరహతాపభరంబు వింతయె కల్యాణి !
యావసంతునిరంతు లడుగవలెనె

గీ. కాన నాపైని నిందలఁ గట్టవలదు
చపలతయు బాలిశతయును జారణతయు
నాదువాచాలతకుఁ గారణంబు గాదు ;
ఏమి సేయింప దూర్జితస్వామిభక్తి ? 96

ంనినాథనందనుని కమ్మ! నినుం గనుటాదిగాఁగ నా
ఁడె యొజ్జ జీవితము శైరవనాథునిసొమ్ము దేవి! నే
చెప్పుదాన భవదీక్షణలేశముప్రాపు గల్గినన్
, చిరాయువౌను మునిచంద్రునిసంతతి శాశ్వతంబవున్.

రూపుఁడో వరుం డతఁ డని వచియింప
నాత్మసంభావనం బదియ కాదె
ంతుఁ డటంచుఁ జెప్ప నొప్పనుగాని
యది ప్రక్రమవిరుద్ధ మగుట నిజము
గుఁ డాతండని సూచింతు నంటినా
యామాట నీనోట ననఁగవలయు
ఎత్తుఁ డటంచుఁ దెల్పఁగూడును గాని
ప్రస్తుతస్థితి కది పడనిమాట

గీ. దాస్యమును గోరె ననుట ధూర్తప్రలాప
మార్య! రక్షింపు మనుట కాతర్య మగును
గలల నినుఁ గాంచు ననుటకుఁ గలదె సాక్ష్య
మట్లుగావునఁ బలుకంగ నలవిగాదు. 98

వైదగ్ధ్యంబు మెఱయఁ బలికిన వాణి యిట్లనియె. 99

లతి! చూడు మేను పలుమాటలదాననుగాను ధారుణీ
ంలావతంసుపయి భావము చిక్కెను నీట ముంచినన్

బాలను ముంచిన న్సకలభారము నీయది యింక నేను నీ
పాలిటిదాన సంగభవు బారికి నగ్గము సేయ కమ్మరో! 100

సీ. అనుటయు మాలతి యతిముదంబునఁ బొంగి
దేవి! నే నిటకు దధీచి నిపుడె
గొనివత్తు దీనికై కొంకకు మదిలోన
యిట్లు వల్కుటయెల్ల నిందువదన!
రాజేంద్రుపై ననుగ్రహముఁ జూపుటగాదె
యనిమ్రొక్కి యాదేవియానఁ బూని
చనియె నంతట సరస్వతి సఖీస్నేహంబు
ప్రేరేపఁ దెలిపె సావిత్రి కపుడు
గీ. ఆయుదంతము సాంత మత్యాదరమున
నంత నత్కంఠ మనమున నతిశయింప
దివసశేషము కల్పాతిదీర్ఘ మయ్యెఁ
బలుకుఁజెలి; కస్తగిరిఁ జేరె భాస్కరుండు. 101

వ. అంత సంధ్యాసమయం బగుటయు. 102

చ. అరుణగభస్తిబింబ మపరాంబుధిఁ గ్రుంకినయంతఁ బూర్వది
గ్గిరికుహరంబు వెల్వడి వికీర్ణసటాచ్ఛటమై తమోగజో
త్కరము గరంబులందుననిమి తద్రుధిరాప్లుతి లోహితాంగమై
కరము చెలింగెఁ దూర్పుదెసఁ గైరవనాథమృగేంద్రముద్ధతిన్.

ఉ. ఆరసికావతంసుదరహాసరుచుల్ దలపించు చంద్రికా
పూరములన్ నదీతటముపొంత సుశీతలసైకతస్థలిన్
జారుమృణాలసూత్రమయశాటి కటి స్థరియించియున్న యా
భారతి భావజోగ్రపటుబాణపరంపర కోర్వ కాత్మలోన్.

వ. ఇట్లని వితర్కించె. 105

ఉ. కారణకార్యవేళల జగంబులలో నడవన్ వెలార్పఁగా
భూరికృపామతి న్మనుపఁ బోడ జనార్దనుఁ డంతవాని కే
నారయఁ గోడలైతిఁ గమలాసనుఁ బొందితి నట్టినేనె యీ
మారునిచేతఁ జిక్కితిని మానుషభామలమాటయేమిఁకన్.

మ. అని చింతించుచు బాష్పముల్ దొరుగ న
య్యబ్జాక్షి రేయెండ తాఁ
కున మధ్యందినచండభానుకిరణ
క్రూరప్రసారంబునన్
దన సౌభాగ్యము మాసియున్నలతచం
దం బొప్ప మూర్చాలసా
ననయై వ్రాలె దధీచిరూపమయబా
ణధ్వస్తహృన్మర్మయై. 107

ఉ. అంతకుమున్న వాణిహృదయం బఖిలంబును దూతిదెల్పఁగా
పొంత మెఱింగి యానృపతిసత్తముఁ డంగజకేళికౌతుకా

క్రాంతమతిం దదీయలతికానిలయంబున నుంటఁ జేసి యా
కాంతను గ్రుచ్చి యెత్తెదనకౌఁగిటఁ గామశరార్తి వాయఁగన్.

వ. ఇట్లు వియోగపయోధి మునుంగనున్న యమ్మహాదేవి ను
ద్ధరించి దధీచి సముచితాలాపంబుల ననునయించె ననం
తరంబ. 109

గీ. మదనునియానతిఁ దల నిడి
ముదమున నవయౌవనంపుముచ్చట దీఱన్
హృదయములు మేను లొకటిగఁ
గదిసిరి మదవతియుఁ బతియుఁ గాముని కేళిన్. 110

సీ. శోణాంబుశీకరస్తోమార్ద్రపవనాంకు
రాందోళితామ్రవణాంతరములఁ
గిన్నరీబృందసంగీతఘూర్ణితదరీ
కుహరమండితశైలకూటతటులఁ
గల్హారకాదంబకమనీయదీర్ఘికా
తటవినిర్మితమణీధామములను
సాంద్రశరచ్చంద్రచంద్రికాపూరసం
ప్లావితామరఝరీపరిసరముల

గీ. వాణియు దధీచియును గూడి వత్సరంబు
భూరిమోదమునఁ గామోపభోగకలన

దివసమును బోలెఁ గడపి రాదేవి కంత
గర్భలక్షణములు మేనఁ గాననయ్యె. 111

గీ. నెలలు తొమ్మిదియును నిండఁ బలుకుఁజెలువ
శుభముహూర్తంబునం దొక్కసుతుని గాంచె
నప్పు డాకాశవాణి యాయర్భకునకు
నందఱు వినంగ సారస్వతాఖ్య నొసఁగె. 112

క. జననీవరమహిమంబునఁ
గను దెఱవకమున్న సకలకలలును విద్యా
వినయాదిసుగుణసంపద
లనితరసులభములు వాని కన్నియుఁ గలిగెఁ. 113

చ. తనయముఖావలోకనమొ తాపసశాపవిరామమౌట వా
గ్జనని దధీచిహృత్కమలకందముఁ బ్రోడఁ ద్రియామతల్లితోఁ
జనియెఁ బితామహుం గొలువఁ జంద్రనిభాననఁ బాసియాతఁడు
న్వనమున కేగి యచ్చటఁ దపంబొనరింపఁ దలంచె శాంతుఁడై.

గీ. ఆకుమారుఁడు వనమున కరుగఁ దలఁచి
భృగుకులోత్పన్నుఁ డగునొక్క విప్రరమణి
కక్షమాలకు నిజసుతు నప్పగించి
యరిగె విరహార్తుఁడయి తపం బాచరింప. 115

గీ. పలుకుఁదొయ్యలి పుత్త్రినిఁ బడసినపుడె
యక్షమాలయుఁ బ్రసవించె నాత్మజన్ముఁ

గవలబిడ్డలపోల్కి నాకమలనేత్ర
పెంచె నిరువురఁ బాలిచ్చి ప్రేమతోడ. 116

వ. ఇట్లు బాలకు లిరువురు శుక్లపక్షక్షపాకరునిలీల దినదిన ప్రవర్ధమాను లగుచున్నంత యౌవనారంభసమయంబున వాణీవరమహిమంబునం జేసి సారస్వతున కశేషవిద్యావైదుష్యంబు గలిగె నతండును బ్రాహ్మణసమానుం డగు వత్సునకు సమస్తవాఙ్మయంబు నొసంగి కృతదారపరిగ్రహుం డగునిజసోదరునకుఁ బ్రీతికూటాగ్రహారంబు నివాసంబుగా నొనరించి జటావల్కలధారియై తపం బాచరింప నిజజనకునాశ్రమంబున కరిగె నంత నతండు మూలపురుషుండుగాఁ దద్వంశం బతనిపేరన లోకవిఖ్యాతంబై పరిఢవిల్లె. 117

శా. ఆవత్సాన్వయ మాదిపూరుషపదప్రారబ్ధమాహాత్మ్యమై
శ్రీవిభ్రాజితమై మహేశ్వరశిరశ్శేఫాలికామాల్యమై
యావిర్భూతమహావసుప్రకరమై యాశాంతవిఖ్యాతమై
దేవవ్రాతము ప్రస్తుతింప వెలసెన్ దివ్యాపగాప్రక్రియన్.

ఉ. ఆమహనీయవంశమున నధ్వరనిర్మలకర్మమార్మికుల్
సోమకపాయితోదరులు శుద్ధమనస్కులు శాబ్దికుల్ కలా
ధాములు కావ్యనాటకకథారచనాత్యవధానధీయుతుల్
కామవికారదూరులు వికర్తనతేజులు పుట్టి రగ్రజుల్.

మ. తిరుగన్ సంసృతిచక్రమేఁగ యుగముల్ దీర్ఘంబులై వర్షముల్
సురిగెన్ వచ్చెఁ గలిప్రధానదినముల్ శుద్ధప్రజాసంతతిన్
ధరణిన్ దామరతంపరై వెలుఁగుతద్వత్సాన్వయాబ్ధిన్ సుధా
కరుఁడై పుట్టెఁ గుబేరుఁడన్ ద్విజుఁడులోకఖ్యాతచారిత్రుఁడై.

సీ. అతని కీశానుఁ డచ్యుతుండు హరుండు
పాశుపతుం డనఁ బ్రబలమతులు
వేదవేదాంగాదివిద్యారహస్యసం
వేదులు నలువురు విప్రవరులు
దామోదరునిభుజాదండంబులును బోలె
సచ్చక్రనందకచారుమూర్తు
లుదయించి రందులో నుత్తమోత్తముఁడగు
పాశుపతున కర్థపతి యనంగఁ
గీ. బుట్టె నిగమాంతవిజ్ఞానపుణ్యమూర్తి
సకలభూదేవమండలచక్రవర్తి
శత్రుసమవర్తి విశ్రుతచారుకీర్తి
భారతీదేవియపరావతారమూర్తి. 121

వ. అతనికి భృగుండును హంసుండును శుచియును గవియును మహాదత్తుండును ధర్ముండును జాతవేదుండును జిత్రభానుండును దృఢవ్రతుండును నహాదత్తుండును విశ్వరూపుండును ననువార లేకాదశరుద్రులంబోలి యుదయించి

రందులోన చిత్రభానునకు ధర్మపత్ని యగురాజదేవి
యందు. 122

ఉ. బాణుఁడు కామినీకుసుమబాణుఁడు సర్వవిపక్షలోకహృ
ద్బాణుఁడు దుష్కవిప్రకరవార్షికనీరదమాలికాజగత్
ప్రాణుఁ డనల్పకాల్పనికరమ్యకథారచనావధూతగీ
ర్వాణగురుండు పుట్టె నిజవంశసుధాంబుధిపూర్ణచంద్రుఁడై.

క. ప్రతికూలదైవవశమున
నతనికి జననీవియోగ మతిబాల్యదశా
పతితం బగుటయు జనకుం
డతులితవాత్సల్యమున నిజాత్మజుఁ బెంచెన్. 124

శా. శ్రౌతస్మార్తవిధిప్రదిష్టశుభసంస్కారాన్వితు న్వేదవి
ద్యాతత్త్వజ్ఞసుధీపదాబ్జపరిచర్యాసాదితామ్నాయునిన్
శీతాంశుప్రతిమల్లసౌమ్యవదనస్ఫీతున్ సుతుం జూచి సం
ప్రీతుండై జనకుండు గాంచెఁ దరుణీవిశ్లేషదుఃఖాంతమున్.

గీ. పదియునాల్గేండ్లు సుతునిపైఁ బడకమున్నె
చిత్రభానుండు దివికి నిశ్చింత నరిగెఁ
దండ్రి నెడఁబాసి శోకదందహ్యమాన
మానసుం డయి బాణుండు మందిరమున. 126

క. కష్టమునఁ గొన్నిదివసముల్ గడపె నంతఁ
గాలపురుషునిమాయావికారకలన

జనకవిశ్లేషదుఃఖంబు శాంతి నొందెఁ
గలిగె స్వాతంత్ర్య మవినయకారణంబు. 127

ఉ. శైశవ మంతరించి నెఱజవ్వన మేర్పడుసంధిలో హితా
దేశ మొనర్చి పెంచునుపదేష్టలు లేమిని సంగడీండ్రతో
దేశములం జరించుచు సుధీజను లందఱు నవ్వఁగా గ్రహా
వేశము నొందినట్లు పలువేసములం దిరిగెన్ విలాసియై.

సీ. బ్రాహ్మణోచితములౌ బహుసంపదలతోడఁ
దనయిల్లుపూర్ణమై తనరుచుండ
సకలవిద్వల్లోకసంసేవ్యమై పిత్రి
కూటాగ్రహారంబు కొమరుమిగుల
బాలిశత్వము చేతఁ బరదేశములలోని
వింతలఁ జూడంగ వేడ్కపడుచుఁ
జుక్కలలో వెల్గురిక్క రాయనిలీలఁ
బలువురు చెలికాండ్రు బలసికొలువ

గీ. దీర్ఘకాలంబు దేశముల్ దిరిగి తిరిగి
రాజకులముల వైభవరాజిఁ గాంచి
గురుకులంబులఁ బండితగోష్ఠు లరసి
సకలశాస్త్రార్థవాదంపుసరణు లెఱిఁగి. 129

సీ. దానలోలుపమిళిందవ్రాతఝుంకార
సంకులగజఘటాజనసమధికములు

వాదావహాసముద్ధపరుషతర్కచ్ఛటా
పరశుపాటితవైరిపక్షసభలు
ధర్మాధికరణనిర్ధారితాఖిలలోకి
కార్థపరీవాదనాకులములు
వారనారీనాట్యపారంపరీరణ
న్మంజీరకలనాదమంజులములు
గీ. సకలసామంతరథవాజిసంకులములు
భటసురక్షితవిశిఖావిభాసితములు
భూతలస్వర్గలోకముల్ భూపకులము
లఖిలదేశాంతరంబుల నరసి యరసి. 130

శా. వేదాంతార్థవిచారసారమతుల న్విద్వాంసుల న్గొల్చి కా
ణాదన్యాయవిదగ్రగణ్యులను సన్మానంబునం గాంచి భా
ష్యాదిగ్రంథరహస్యవిచ్ఛురణసేవాఽవాప్తవిజ్ఞానియై
వాదద్యూతపణంబుల న్గెలిచి యావత్సాన్వయుం డంతటన్.

గీ. లోకవృత్తంబు లెఱిఁగి యస్తోకశాస్త్ర
పద్ధతులఁ గాంచి శిల్పసంపదలు దెలిసి
నిజకులోచితవిద్యావినీతమతిని
శాంతుఁడై వచ్చె జన్మదేశంబుఁ జూడ. 132

మ. చిరకాలాగతబంధుదర్శనసము
త్సేకంబునన్ జ్ఞాతు లం

గాష్పాంబుకణాకులాక్షు లయి సం
దర్శింపఁగా వృద్ధు లం
రా' తండ్రి! సుఖంబె నిన్నుఁ గని యె
న్నాళ్లాయె దీర్ఘాయువం
- మిత్రగణంబు లాతురత గా
ఢాశ్లేషముల్ సేయఁగన్.

త్రిసమగ్రవిభ్రాజమాన
ంబున ముక్తునిమాడ్కి నతఁడు
ంచె మహానంద మనుదినంబు
ంలయిండ్ల విందుల నందుకొనుచు. 134

ాభ్యర్చిత పాదుకాయుగ! యుగప్రస఼్ద్ధిదోర్దండదం
వ్యగ్రదశాస్యకంఠవనలుంటాకాస్త్ర! అస్త్రాహతో
రాశిమహాంతరీపగతదైత్యా! దైత్యరాజేంద్రసో
్తాభయదాన! దానవగజేంద్రప్రౌఢపంచాననా!

ాకూపారపయో
ాషణపటిష్ఠబాణోజ్జ్వలవి
రాసనభూషిత
జా! వనధినాథపూజితచరణా!

స్రగ్విణి. శ్రీవధూరోజకాశ్మీరవత్రాంచితా !
దేవతామౌళిసందీప్తపాదాంబుజా !
ద్యోవనీపారిజాతోద్యమప్రీతస
త్యావధూనాయకా ! యాదవోద్ధారకా !

— గద్యము. —

ఇది శ్రీకొమాండూరు కృష్ణమాచార్యప్రణీతం బయిన
యాంధ్రహర్షచరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందు
వాత్స్యాయనవంశవర్ణనం బనునది
ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీయజ్ఞపతయే నమః.

ఆంధ్ర హర్షచరిత్ర

ద్వితీయాశ్వాసము

రమణీయోరస్స్థల!
నీరదశుభవర్ణ! క్షీరనీరధిశయనా!
సారసదళలోచన! సం
సారపయోనిధినిమగ్నజనసేవ్యపదా! 1

మ. అతిగంభీరనృపాలకూపములు దివ్యాంబుప్రపూర్ణంబు లా
యతసోపానవివర్జితంబు లయి పాంథానీకము ల్సేరఁగా
నతిభీతి న్గలిగింప రమ్యగుణమాహాత్మ్యంబునం దత్సమీ
హితము ల్పార్థివకృష్ణరూపఘటకం బీడేర్చు నిచ్ఛారతిన్.

గీ. దివసకరలక్ష్మిఁ గొనిపోయి దిన మఖండ
రాగవతి యగుపద్మినీరమణి కిచ్చు
సతతము పరోపకారులౌ సాధుజనులు
పరులగుణదోషముల నెన్నఁ బాటుపడరు. 3

సీ. నిరతాధ్యయననాదనీరంధ్రముఖలస
ద్వటులోకసంకులాభ్యంతరములు
శుచివారిసంసిక్తసోమ కేదారికా
హరితాయమాన బాహ్యాంగణములు
శుద్ధాజినవికీర్ణ శుష్యత్పురోడాశ
యోగ్యనీవారసంయోజితములు
నిజశిష్యజనసమానీతసమిత్పుష్ప
ఫలమూలకుశసముద్భాసితములు
గీ. గోమయేంధనపిండసంకుచితనిష్కు-
టాతపవిలంఘ్యమానవత్సానుధావ
నార్భకమనోహరములు వత్సాస్యవాయ
వాసవసతులు నిగమసంవాసితములు. 4

చ. నిరతము హోమధూమమలినీకృతనిష్కుటవృక్షవాటికో
పరిశుకశారికాపఠితవైదికవాఙ్మదితాతిథిప్రజా
భరితము కృష్ణశారపశుబంధనఖాదిరయూపసూచితా
ధ్వరవరకర్మ మింపెసఁగు వత్సనివాసము శ్రీనివాసమై. 5

గీ. పంక్తిపావనులైనయాబంధుజనుల
నిర్మలావాసముల నహర్నిశము బాణుఁ
డమరలోకసుఖంబుల ననుభవించెఁ
బరమసంతోషమునఁ గొన్ని వాసరములు. 6

ఉ. అంత లతాంత కాంతసమయాంతవిజృంభితచండభాస్కరో
ద్దాంతనితాంతవహ్నికణతప్తమహాగజయూథగాహిత
ప్రాంతసరోవరాంతరము భానుకరానలశుష్యదంబుసం
భ్రాంతఝషంబు గ్రీష్మ మతిభాసురమయ్యె వనాంతరంబులన్.

శా. సంతప్తోగ్రభుజంగఫూత్కృతమరుత్సంవర్ధితోద్దామదా
వాంతర్వహ్నిశిఖాస్ఫుటజ్జరఠవేణ్వగ్రోచ్ఛలన్మౌక్తికా
క్రాంతానంతదిగంతకీచకమహాకాంతారనిర్వాంతధూ
మాంతఃపాతిఖగాతిభీషణము గ్రీష్మారంభ మొప్పె న్వనిన్.

ఉ. చండరయప్రవిష్టఘనశైలదరీజనితప్రఘోష ము
ద్దండపరాగపాండురలతాతరుగుల్మవిధూననోగ్రవే
దండ మఖండరేణుమయదారుణమండలమధ్యసంభ్రమ
త్పాండురపత్ర మేర్చెను నిదాఘసమీరము ధీరనాదమై.

గీ. సరసకుసుమర్తుయుగ ముపసంహరించి
సాంద్రనవమల్లికాట్టహాసములతోడ
నవతరించెను వసుధ భయంకరముగ
గ్రీష్మసమయమహాకాలుఁ డూష్మ మెఱయ. 10

గీ. అచిరనిర్జితుఁ డగువసంతావనీశు
నిసువు లనఁగఁ బయఃపాననిరతి నున్న
బాలవనములఁ దయసూపుభంగి నచటఁ
జల్లనై తోఁచె గ్రీష్మర్తుచక్రవర్తి. 11

గీ. అభినవోదితగ్రీష్మనరాధిపుండు
తనప్రతాపాగ్ని శత్రువాహినులఁ గాంచి
సకలసుమబంధమోక్షంబు సంతరించి
వసుధఁ బాలించె నేకాతపత్రగరిమ. 12

గీ. శ్రీనిదాఘర్తురాజాభిషేకవేళ
మన్మథాభిఖ్య నెసఁగుసామంతుఁ డతని
చెంత నిలుచుండి గంధాంబుసిక్తమైన
మదవతీచారుచికురచామరము వీఁచె. 13

క. హిమహతకమలసుహృజ్జన
సముదయజనితాగ్రహమునఁ జండాంశుఁడు దా
హిమగిరి కభిముఖముగఁ బయ
నమొనర్చె నిజోత్తరాయణవ్యాజమునన్. 14

వ. అట్టి భయంకరం బగుగ్రీష్మసమయంబునం దొకనాఁటి
యపరాహ్ణంబునఁ బారశవుం డగుచంద్రసేనుండు ప్రవే
శించి బాణునితో నిట్లనియె. 15

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరక్షాదక్షదోర్దండసం
గతచండాసివిఖండితప్రతిభటక్ష్మానాథుఁ డాహర్ష భూ
పతికిన్ సోదరుఁడైనకృష్ణధరణీపాలుండు పంపంగ నా
యతజంఘుం డొకదూత వచ్చి భవదీయాలోక మర్థించెడున్

గీ. అనుడు విస్మయమంది, లేఖాహరుండె ?
రాజమూర్ధన్యుఁ డగుకృష్ణరాజవిభుఁడు
వంప వచ్చెనే ? సేర్పు మభ్యంతరంబు
శీఘ్రమున నన నాతండు చేసె నట్లు. 17

గీ. దూరమార్గానుధావనధూళిధూస
రాంగుఁడై లేఖ తనయుత్తమాంగమందుఁ
బూని వచ్చెడుదూత దవ్వులనె సూచి
బాణుఁ డిట్లని పల్కె సంభ్రమముతోడ. 18

గీ. భద్ర! భద్రంబె చతురబ్ధివలయితాఖి
లావనీనాథుఁ డైనహర్యాధిపునకు ?
సకలభువనైకబంధుండు చారుకీర్తి
కుశలియేకద కృష్ణరాడ్కుంజరుండు ? 19

ఉ. నావుడు భద్రమౌను నరనాథుల కంచు నమస్కరించి భూ
దేవకులావతంస ! జగతీవిభుసోదరుఁ డైనకృష్ణరా
డ్దేవుఁడు వంపులేఖ యిదె దీని గ్రహింపుఁడటం చొసంగ సం
భావన దాని నందుకొని బాణుఁడు తాఁబఠియించె వేల్మిడిన్

గీ. లేఖఁ గొని వచ్చి యున్నయీ మేఖలకుఁడు
దెలుపుసందేశము నెఱింగి ధీరమతులు
పరిహరింపుఁడు కాలాతిపాత మనుచుఁ
జదివె బాణుండు సంభ్రమస్వాంతుఁ డగుచు. 21

గీ. చదివి నిజపరిజనులను సాగనంపి,
మేఖలకు నంతఁ దనదుసమీపమునకుఁ
బిలిచి, సందేశ మడుగ నవి స్తరముగ
విభునిమాటలుగా వాఁడు విన్నవించె. 22

సీ. ఏకగోత్రితయును, నేకజాతితయును
నేకదేశనివాస మేకశీల
మేకక్రియారంభ మిత రేతరాలోక
నాలాపనాదుల నహరహంబు
మైత్రి గల్గుచునుండు మనుజుల కవనిలోఁ
గాని మీయందు నిష్కారణముగ
ము న్నెన్నఁడును జూడకున్నను హృదయంబు
బద్ధానురాగమై పాయకుండు

గీ. నిండుపున్నమజాబిల్లి నింగి నున్నఁ
గల్వల కతండు చెలికాఁడు గాఁడె పుడమిఁ?
గాన సందేశమును సావధానమతిని
వినుఁడు మే లగు మీకు సజ్జనవరేణ్య! 23

గీ. సకలగుణనిధు లగుసాధుజనులకైన
నరులు, మిత్రు, లుదాసీను లవనిఁ గలరు
పిశునజను లొకకొందఱు విభునితోడఁ
గొండెములు మిమ్ముఁగూర్చి వాక్రుచ్చి రయ్య! 24

క. పరివహించెడుజలపూరము
లవివేకులచిత్తములు గతానుగతికముల్
సువిచక్షణుఁ డైనను విభుఁ
డవినీతులు చెవులు గఱవ నలుగకయున్నె ! 25

ఉ. మీరలు దూరముండినను మీదుచరిత్ర మకల్మషంబుగా
నారసి యేకతంబ వసుధాధిపుతో నిటు లంటి దేవ ! య
వ్వారిజసంభవాన్వయునివర్తన ముత్తమ మెంచిచూడ నె
వ్వారలో వైరమూని యిటుపల్కిరి సైరణ సేయఁగాఁదగున్

క. అవినయముల కాస్పద మగు
నవయౌవన మరయ నెట్టినరులకు నవనీ
ధవ ! యని నొడివితి మీకయి ;
యవుఁగా కని సమ్మతించె హర్షేశ్వరుఁడున్. 27

ఉ. రాజకులోపసర్పణవిరాగమనస్కులు గాక మీర లీ
రాజకులైకభూషణు నరాతివిభీషణు సాధుపోషణున్
భూజనమానసాంబురుహపూషుని పీతసమస్తదోషు వి
భ్రాజితచంద్రికావిమలబంధురకీర్తివిశేషు హర్షునిన్. 28

మ. నలనాభాగభగీరథప్రముఖనానాపూర్వరాజన్యని
స్తులతేజోవిభవాభిరాము నమరస్తుత్యప్రభావుం భుజా
బలవిద్రావితవైరివీరధరణీపాలున్ నృపాలాగ్రణిం
గొలువన్ రండుసమస్తసౌఖ్యములు సేకూరున్ శుభంబయ్యెడుం

క. ఫలియింపనిపాదపముల
చెలువున నిజబంధుజనులసీమల మీబో
టులు నిల్వ మీయశోలత
లిలపైఁ బుష్పింపవలదె యిద్ధచరిత్రా! 30

సీ. ఈహర్షునకు దర్పదాహజ్వరవికార
కలుషంబు గాదు హృత్కంజ మెపుడు
గర్వమహాభీలగరళగాఢదూ
షితములు గావు భాషితము లెపుడు
హేలారసార్ద్రీకృతాననకటుగంధ
కుత్సితంబులు గావు గోష్ఠు లెపుడు
అభిమానసన్నిపాతామయనిర్మిత
స్ఖలితదుర్లలితంబు గాదు గమన

గీ. మాతనికిఁ గీర్తియందె మహానురాగ
మార్యజనములయందె రత్నాభిమాన
మమలకర్మములందె నిత్యానుషంగ
మాత్మభూజనులందె ప్రజాశయంబు. 31

గీ. అల్పపుణ్యుల కటువంటియధిపుసేవ
కల్పశతములనైన దుర్ఘటముసుమ్ము
కాలయాపన మొకయింత గాకయుండ
నార్య! రాజకులంబు సేవ్యంబు మీకు. 32

క. అనుసందేశము మేఖల
కునివలనం దెలిసి మనము కొండలమందన్
మనుజేశభృత్యునకు నీ
వనఘా! యాతిథ్య మొసఁగు మనె సోదరుఁడున్. 33

వ. అపుడు సంధ్యాసమయం బగుటయు 34

గీ. వాయసార్భకముఖరాగపాటలములు
వారె నీరెండవాగులు పశ్చిమాద్రి
కమలినీకంటకాంకురక్షతపదుండు
వోలె నినుఁ డస్తశిఖరిపైఁ గూలఁబడియె. 35

క. కెందామరగమి మిగిలిన
చందానన్ సమసిపోయె జరఠాతపముల్
మందాలతోడ గోపక
బృందా లిలు సేరె సందెవెలుఁగును మాసెన్. 36

గీ. అట్టిరజనీముఖంబున భట్టబాణుఁ
డర్హ మగురీతి సాంధ్యకృత్యములు దీర్చి
తనగృహంబున శయనీయతలము సేరి
యొంటిపాటున నిట్లని యూహసేసె. 37

ఉ. ఎవ్వరొకో నృపాలునకు నిట్టు లకారణవైరమూని యీ
యొన్వనిమాటలన్ నొడివి; రొక్కఁడు నా కనిమిత్తబాంధవుం

డస్వాలనుండి సేమ మఱియుంగ దొలంగెను ముప్పొగాని యే
నెవ్విధిఁబోదు హర్షపరమేశ్వరుకొల్వున కిప్పు డక్కటా! 38

ఉ. రాచకొలంబుకొల్వు సుకరం బనుటొప్పదు ప్రేష్యభావమా
మాచవిగాదు, సేవయను మాట నిజాన్వయమందుఁబోల దు
త్కోచములిచ్చి భూమిపతికొల్వునమన్ననఁగాంతుమందుమా
తాత్రిచులపొత్తువంటిది ధరాపతిసంగతి కీడగుం దుదిన్ 39

ఉ. వాదములందుఁ బండితుల భగ్నులఁజేసి గజాశ్వరత్నభూ
షాదులఁ గొందుమన్న వసుధాధిపులన్ సభ భంగపెట్టి సం
పాదనసేయ దోసమగుఁ బండితగోష్ఠుల విద్యనేర్వఁగా
రాదొ?యటన్న విద్యకు విరామమొకప్పుడుఁ గల్గనేర్చునే.

గీ. పార్థివేంద్రునిపరిచారవర్గమందుఁ
బలుకుబడి లేదు సేవించుమెలపు లేదు
పోక తప్పదు నరనాథుముదల యయ్యెఁ
బురహరుఁడె సర్వవిధములఁ బ్రోచుఁగాత. 41

ఉ. అంతనొకింతగన్మొగిచి యాతఁడహర్ముఖకృత్యముల్ క్రియా
మాంతమునందొనర్చి సలిలాప్లుతుఁడై మడుగుల్ ధరించి య
త్యంతము భక్తి నక్షవలయంబు ధరించి ప్రయాణసూక్తముల్
శాంతివిధానమంత్రములు సంతతనిష్ఠ జపించె నెంతయున్.

సీ. క్షీరాభిషేకంబు శితికంఠున కొనర్చి
ధూపదీపాదిసంతుష్టుఁ జేసి

హావ్యగ్రసనలేలిహానజిహ్వాంచలుఁ
బావకు భక్తి నుపాస్తిసేసి
వేదాభిరతు లగువిప్రోత్తములకు శ
క్త్యనురూపదక్షిణ లపు డొసంగి
పవిత్యగ్రదూర్వాంకురములు మేయుచునున్న
సురభిని మువ్మారు చుట్టి కొలిచి
గీ. రోచనాచిత్రదూర్వాగ్రరుచిరకర్ణి
కారకుసుమావతంసితకర్ణుఁ డగుచు
ధవళసిద్ధార్థకంబు లౌదల ధరించి
శుక్లమాల్యానులేపనశుద్ధుఁ డయ్యె. 43

సీ. తండ్రితోఁబుట్టువౌ తలిరుఁబోఁడి యొకర్తు
గమనమంగళకార్యకలన నడుపఁ
గాళ్ళకు మ్రొక్కినఁ గౌఁగిస్సి సదుముచు
వృద్ధబాంధవులు దీవించి పంప
మాహూర్తికమతానుమతముగా జపిశులు
తారాభిముఖ్యతంత్రములు సలుప
ఫలపుష్పపరిపూర్ణ ఘాణిపుటంబుల
బ్రాహ్మణు లప్రతిరథముఁ జదువ
గీ. హారితగోమయలిప్తాజిరాంతరస్థ
వేదికాతలవిన్యస్తవిమలచూత

పల్లవాంకురమాలావిభాసివదన
పూర్ణమంగళకలశంబు ముందుఁ గనుచు. 44

గీ. ప్రథమవిన్యస్తదక్షిణపాదుఁ డగుచు
స్వస్తివాచనముఖరితవదను లగుచు
బ్రాహ్మణులు తోడ నడువంగ బాణుఁ డపుడు
ప్రీతికూటంబు వెడలె సంప్రీతుఁ డగుచు. 45

ఉ. ఆకులు లేక మోడులయి యచ్చటనచ్చట నున్న పాదపా
నీకముతోడ శూన్యనళినీనివహంబులతోఁ దృషార్దిత
స్తోకమృగాళితోడ నతిదుస్సహభానుకరాళితోడ ని
శ్శ్రీకము లైనవన్యపథసీమలు కష్టమునన్ గ్రమించుచున్.

గీ. ప్రథమదివసాంతమునఁ బథిశ్రాంతుఁ డగుచు
ఘర్మకాలంబునం దతికష్టమైన
చండికావన మెల్లెల్లొ సంతరించి
మల్లకూటాఖ్య నెసఁగుగ్రామంబు సేరె. 47

క. ఆయూర జగత్పతి యను
పాయని చెలికానియింట భ్రాతయుఁ గొలువన్
డీయనివిందుల నమృత
ప్రాయంబుగ నారగించెఁ బరమప్రీతిన్. 48

క. మఱునాఁ డరుణోదయమునఁ
బరమోదారప్రవాహ భాగీరథి ను

త్తరియించి యష్టిసంజ్ఞన్
బరఁగెడునొకపల్లె రాత్రి బాణుఁడు గడపెన్. 49

వ. ఇట్లు ప్రీతికూటాగ్రహారంబు వెడలి మూఁడుదినంబులు
పయనంబు సేసి 50

ఉ. అంతటఁ గాంచె బాణుఁ డతిహర్షమున న్మణితోరణోత్తరో
పాంతమునన్ శరజ్జలధరాయతశుక్లపటప్రభాసమా
క్రాంతములున్ సువర్ణమయకమ్రమహాకలశోపశోభితా
శాంతరము ల్నరేంద్రశిబిరావళు లుగ్రభటప్రపూర్ణముల్

గీ. కాంచి నరపాలభవనోపకంఠసీమ
విడిసి యాహ్నికవిధులు సవిస్తరముగ
నాచరించి పథిశ్రమం బపనయించి
యామమాత్రావశేషదినాంతరమున. 52

గీ. మేఖలకుఁ డాత్మమార్గసంవేదకుఁడుగ
సకలసామంతశిబిరముల్ చక్కఁ గనుచుఁ
భూపభవనాభిముఖముగాఁ బోవఁ బోవ
ముందు వింధ్యాచలోన్నతమూర్తు లొప్ప. 53

మ. మదధారార్ద్రకపోలలోలవిచలన్మత్తాళిమాలారణ
న్మృదుగీతారవమేదురాఖిలదిశల్ మేరుక్షమాభృత్తట
చ్ఛిదురక్రూరకఠోరదంతముసలోచ్ఛిన్నారిదుర్గావళుల్
మదదంతావళము ల్గనంబడియె దిఙ్మాతంగసంకాశముల్. 54

మ. సకలద్వీపవిశేషభవ్యవిజిగీషన్ సేతునిర్మాణకా
ర్యకలాపార్థముగా సమస్తహరిదంతానంతభూమీధర
ప్రకరం బిట్లొకచోటఁ గూర్పఁబడెనో వర్షాబ్దసంఘాత ము
ర్వీకిఁ జేరన్ దిగెనో యనంగఁ బొలిచెన్ వేదండసంతానముల్

ఉ. శాతఖురాభిఘాతమురజస్వననిస్వనముల్ మహోజవో
ద్ధూతపురందరాశ్వములు దుర్గమకాననిర్ఝరాద్రిసం
ఘాతవిలంఘనక్షమనిగాఢజవంబు లనేకదేశసం
భూతములుత్తమాశ్వములు పోవఁగ, గానఁగ నయ్యె ముందటన్

చ. గజతురగాదిసంతతులు గాంచుచు మెల్లనఁ బోయి పోయి య
క్కజముగ మిక్కిలిన్ బొడవు గల్గిన మోములపై వరాటికా
స్రజములు వింత చెన్నెసఁగ సాంద్రజవోన్నతముల్ క్రమేలక
వ్రజములు సూడ నొప్పె నిజపాలకతర్జనవాక్యనమ్రతన్. 57

ఉ. శారదచంద్రచంద్రికలచందమునన్ గిరిశాట్టహాసముల్
పేరినభంగి దుగ్ధనిధిపిండితఫేనసమూహముల్ బలెన్
జారుహిమాద్రికూటఘనసారహరార్వసుపర్వవాహినీ
పూరవిపాండురంబు లటఁ బొల్చె మహాతపవారణావళుల్.

గీ. వెల్లివిరిసిన రెల్లుల వెల్లఁదనము
నిండుపున్నమజాబిల్లి పాండిమంబు
గండురాయంచపిండుల గాఢకాంతి
కరఁగి పోసినభంగిఁ జామరమ్ము లొప్పె. 59

సీ. సామజకర్ణానస క్తశంఖంబుల
హంసయూధంబుల ననుకరించి
కదళికాకాండప్రకాండావళులచేతఁ
గల్పపాదపములకాంతిఁ దెగడి
బర్హిబర్హాతపవారణవర్గాళి
మాణిక్యవ్యక్తికమహిమఁ గాంచి
ధవళాంశుకవితానధాళధళ్యంబుల
నభ్రగంగాప్రవాహంబు నవ్వి
గీ. పద్మరాగమణిచ్ఛటాపటలరుచుల
బాలసూర్యాతపంబుల భంగపఱచి
సకలరత్నప్రభాజాలచటులకాంతి
పూరముల నింద్రచాపంబుబీర ముడిపి. 60

గీ. అఖిలభువనైకమంగళాయతన మగుచు
రణవినిర్జితసామంతరాజలోక
సేవ్యమానాజిరం బయి చెన్నుమిగులు
హర్షవిభుమందిరద్వార మల్లఁ గనియె. 61

సీ. తరణి గుంకెడుదాఁక దర్శనాకాంక్షులై
కొలిచియుండినరాచకొలమువారు
ద్వారికులచెంతఁ దమరాక మొరవెట్టి
యధిపుఁ జూడఁగ వేళ లరయువారు

నాల్గువారాసులనడుదీవు లేలెడు
రాజులరాయబారములవారు
హూణాధిపులు వంపునుపదానములఁ దెచ్చి
కాచియుండినయూడిగములవారు

గీ. కంచుకోష్ణీషధారులౌ కటికవారు
సకలదేశాగతులు మ్లేచ్ఛజాతివారు
నుచితరీతులఁ గొలువంగ నొప్పుచున్న
సార్వభౌముని మొగసాల చక్కఁ గనియె. 62

వ. అప్పుడు బాణుండు 63

ఉ. ఇంతటిప్రాణిజాతము సృజింపఁగ భూతము లైదునొక్కమా
రంతమునొందకుండు టెటు లక్కజమౌ పరమాణుసంతతుల్
సాంతముగాకపోవునెటు లాయువు నల్వకుఁ గ్రుంగదేలొకో
చింతకు దూరమైన దిది చిత్రమటంచుఁ దలంచె నాత్మలోఁ

క. దూరంబుననుండియె దౌ
వారికులౌ మేఖలకు నవారితగతిఁ బో
దారి యొసంగిన వాఁడు ను
దారత నరపాలుసన్నిధానంబునకున్. 65

క. అరుగుచు నిట్లని పల్కెను
బరమేశ్వరు నొద్ద కేగి పట్టుజవమున నే

నరుదెంతు ముదలఁ గైకొని
ధరణీసురవర్య ! నిలువఁదగు నిట మీరల్. 66

మహాస్రగ్ధర. అని వాఁ డత్యంతవేగం బడరఁగఁ జని దీ
ర్ఘాంగు నాజానుబాహున్
గనకాంచత్పట్టబంధగ్రథితకటితటా
కల్పితోద్యత్కృపాణున్
దినకృద్దీపప్రకాశద్విగుణరుచిలస
ద్దివ్యరత్నస్నిగ్ధహారున్
ఘనవక్షున్ గౌరకాయున్ గరకమలచల
త్కాంచనోదగ్రవేత్రున్. 67

గీ. పాండురోష్ణీషకంచుకపరిథితవేషు
రాజపురుషుని నొక్కని రయముతోడ
మేఖలకుఁ జంతఁ గొనివచ్చి మిగులవినయ
వినమితాపఘనుం డయి విన్నవించె. 68

గీ. సార్వభౌమప్రతీహారసంఘమందు
ఆర్య ! చక్షుష్యుఁ డీతఁ డాయవనిపతికిఁ
బారియాంత్రాభిధానదౌవారికాగ్ర
గణ్యుఁ డీతనిఁ గనుఁడు విఖ్యాతయశుని. 69

క. అని చూపి చెప్పుటయు నా
జనవిభుదౌవారికుండు సస్మితముఖుఁడై

యనఘా ! దేవర దర్శన
మునకై వేంచేయుఁ డవనిపుఁడు కరుణించెన్. 70

ఉత్సాహ. అనుచుఁ బారియాత్రుఁడిట్టులవనివిభునియానతిన్
వినయ మొప్ప విన్నవింప వేడ్క భట్టబాణుఁడున్
జనవిభుం డనుగ్రహించెఁ జాలధన్యతముఁడ నే
ననుచు నతనిపజ్జ లోని కరిగె సంతసంబునన్. 71

వ. ఇ ట్లరుగుచుఁ బురోభాగంబున. 72

సీసమాలిక. బాహ్లీక కాంభోజ పారసీక వనాయు
జారట్టజాదిజాత్యన్వితములు
ఖాదిరయూపానుకారికంధరములు
పటుదీర్ఘనిర్మాంసవదనములును
భూతలవలమానపుచ్ఛాగ్రభాగముల్
కాలాయసకఠోరఖరఖురములు
గాఢజంఘాకాండకలితగాత్రంబులు
వృత్తాయతోదరవిలసితములు
చిరనైకవిశ్రాన్తజఘనభాగంబులు
నిద్రానిమీలితనేత్రములును
స్ఖలితహేషారవోత్కటకటారావముల్
భూరిశఫక్షుణ్ణభూతలములు

ప్రకుపితచండాలభయదహుంకారకా
తరతరగతారక్ష్యతారకములు
పీతనీలశ్వేతపింజరశ్యామల
రక్తకర్బురవర్ణరాజితములు
గీ. బహుగుణోత్తరపాశనిర్బంధితములు
రాజవల్లభములు వాతరంహసములు
పంచభద్రంబు లాదిగా బహుతురంగ
జాతు లటఁ బొల్చె సైంధవశాలలందు. 73

గీ. మందురాలోకనానందమగ్నుఁ డగుచు
హస్తవాసంబుగా బాణుఁ డరిగి యచటఁ
గాంచె వకుళోపమామోదకలితమదము
దర్పశాతాభిధానదంతావళంబు. 74

మహాస్రగ్ధర. గళగంభీరోగ్రగర్జల్ ఘనరవములుగా
గాత్రనైల్యంబు ప్రావృ
డ్జలదాచ్ఛచ్ఛాయ నింపన్ సతతకరటని
ష్యందిదానాంబుధారా
జలపూరం బొప్ప దంతచ్ఛవిచటులతటి
చ్చండదుర్గాల మీఱన్
జెలఁగెన్ నాగంబకస్మాద్ క్షితిపతితరట
చ్ఛేద్రిష్టవర్షాబ్దలీలన్. 75

సీ. గాత్రకండూతిక కకుబంతముల రాయ
నోగి ముందునకు వెన్కకు నూఁగుదాని
దంతద్యుతులచేతఁ దాను మ్రింగినయట్టి
కమలవనంబులఁ గ్రక్కుదానిఁ
బటుదీర్ఘతుండంబు పైకెత్తి యుద్ధంపు
వేడ్కఁ దిక్కరులను బిల్చుదాని
ఘర్మశాంతికిఁ బైని గజపాలకులు సల్లు
శీతాంబువులఁ జొక్కి చెలఁగుదాని

గీ. సమరజంగమదుర్గమై యమరుదాని
నరులపాలిటిమృత్యువై మెఱయుదానిఁ
బార్థివేంద్రునిగంధద్విపంబుఁ గాంచెఁ
బరమసంతోషమున భట్టబాణుఁ డపుడు. 76

వ. కని తనమనంబున నిట్లని వితర్కించె. 77

గీ. ఈమహాగజనిర్మాణ మిచ్చఁ దలఁచి
నలువ గిరులను బరమాణువులుగఁ గొనియెఁ
గాని లేకున్న నీగాత్రగౌరవంబు
నీమహాప్రాణతయు నుర్వి నెందుఁ గలవు ? 78

చ. కరముధరించి యుర్విపయిఁగ్రాలెడునాదివరాహమూర్తియో
యుపుతరదంత కాండముల నొప్పినవింధ్యమహీధరంబొకో

కరు లవి యేడ యీవిపులగాత్రమహోన్నతి యేడ యక్కజం
బెఱుఁగమె వారణేంద్రముల నిట్టివి గల్గునె భూతలంబునన్?

క. అని తలఁచుచుఁ గరిపతిపై
నెనసినతనచూపుఁ ద్రిప్పనేరక యున్నన్
జనపతి దౌవారికుఁ డతి
వినయంబునఁ బలికె నపుడు విస్ఫుటఫణితిన్. 80

గీ. మరలఁ జాతురుగాక యీమత్తగజము
ముందు భూపాలు సేవింపఁ బోవవలయు
ననుచుఁ దెరు వెఱిఁగింపుచు నతఁడు నడువ
వివిధకక్ష్యాంతరంబులు వేగఁ గడచి. 81

సీ వ్యాయామకర్కశవ్యాయతదేహులు
సాలమహీరుహోత్తాలతనులు
కార్తస్వరస్తంభగౌరశరీరులు
పటుదీర్ఘనిస్త్రింశభయదబాహు
లత్యుత్తమక్షత్రియాన్వయసంజాతు
లధిపసంరక్షణవ్యగ్రచిత్తు
లగురాజపుత్రు లాయత్తులై తనుఁ గొల్వ
దంతపర్యంకికాతలమునందు

గీ. ఇష్టజనులను గూడి యథేష్టలీల
సముచితాలాపములఁ బ్రొద్దు జరుపువాని

నీలమణిపాదపీఠిపై నిజపదంబు
లూని కూర్చున్నవాని భూజానిఁ గనియె. 82

వ. కని తనమనంబున 83

శా. ప్రాలేయాచలసానుసారమయి భాస్వద్రాజ్యలక్ష్మీలస
ల్లీలామందిరమై గజేంద్రదశనోల్లేఖాంకితంబై మహో
నీలాశ్మస్థగితోరుహారయుతమై నీరంధ్రముక్తాఫల
ప్రాలంబాంచితమైనవక్షము మహారాజ్యార్హతం దెల్పెడిన్.

మ. సమదైరావణతుండకర్కశములై సంగ్రామభీమంబులై
రమణీయాంగదభూషితంబులయి సుత్రామధ్వజాభంబులై
సముదగ్రాద్రిసరిత్సముద్రసహితక్ష్మాచక్రధుర్యంబులై
సుమహాదీర్ఘములైనబాహులు మహాశూరత్వముం దెల్పెడిన్

ఉ. ఈయన సర్వలోకముల నేలఁగఁబుట్టిన యట్టియాదినా
రాయణుఁ డుత్పథానుగలయాంతకుఁ డార్యజనాతిసౌఖ్యసం
ధాయకుఁ డీమహాత్ము నిజనాథునిగాఁ గని నేఁడు ధన్యయై
పోయెను ధాత్రి దుష్టనరపుంగవసంగమదోషముక్తయై. 86

గీ. సౌమ్యసుందరవదనప్రసన్నతయును
గడుదయారస మొలుకెడుకన్నుఁగవయు
గాఢతేజంబు గాంభీర్యగరిమ గూడి
కౌతుకంబును సంత్రాసకరము నయ్యె. 87

మ. ఇతఁ డేకాతపవారణంబుగఁ బ్రజావృత్తంబు ధర్మైకధీ
రతిఁ బాలింపఁగ భూతధాత్రి గనియెన్ రాజన్వతీసంజ్ఞ ని
ర్వృతిఁ గాంచెన్ హరిమారుతోన్నతభుజంగేంద్రాంకపర్యంకసం
స్థితలక్ష్మీకుచపత్రభంగరచనాశిల్పప్రగల్భాత్ముఁడై. 88

వ. అని వితర్కించుచు 89

గీ. దృష్టిచిత్తాపహారులై తేజరిల్లు
హర్షవిభురూపగుణముల కాత్మ నలరి
యతనికడ కేగి దక్షిణహస్త మెత్తి
స్వస్తిశబ్దం బొనర్చె సుస్వరయుతముగ. 90

ఉ. చారుతుషారభూధరవిశాలగుహాంతరసింహనాదగం
భీరరవంబునన్ దెసలు బీటలువార విభుండు వల్కె దౌ
వారికుఁ జూచి యీతఁడొకో బాణుఁ డనంజనువాఁడటంచు రో
షారుణనేత్రయుగ్మజరఠాతప మంబరపూరితంబుగన్. 91

క. దేవా ! చిత్త మటంచును
దౌవారికుఁ డపుడు వల్కె ధరణీపతి తా
నావలిమొగమై మాలవ
భూవిభుసుతుఁ బ్రియనయస్యుఁ బొడఁగని పలికెన్. 92

గీ. శుద్ధచారిత్రుఁ డితఁ డనుబుద్ధి నాకుఁ
గలుగునంతకుఁ గను విచ్చి కాంచ నితని;
ఈభుజంగునితోడ నాకేటిమాట
లనుచు రారాజు పెడమొగమయ్యె నపుడు. 93

ఉ. కొలువునరాచవారు నృపకుంజరుకోపముసూచి యొక్కరు
న్బలుకఁగనేరకున్నతఱి బాణుఁడు "దేవ! జగంబువర్తనం
బులతెఱఁగెల్ల నారసియు ముగ్ధునిమాడ్కి వచించె దేలొకో
కలవిధమెల్ల నిక్కువమొ కల్లయొ చూడక నిగ్రహింతురే.

క. లోకము గతానుగతికము
ప్రాకటముగ జనులలోఁ బ్రవాదము లుండున్
దేఁకువ గలభూపతు లవి
వేకులవాక్యములు చెవినిఁబెట్టం దగునే? 95

ఉ. న్యాయపథైకనిష్ఠులు మహాత్ములు సోమకపాయితోదరుల్
ధీయుతు లార్యసమ్మతులు దీక్షితులున్ ఋషికల్పులైన వా
త్స్యాయనవంశపూరుషులయందు జనించితి నష్టవార్షిక
ప్రాయమునందు వర్ణినయి వైదికవాఙ్మయముం బఠించితిన్.

గీ. అంగయుతముగ వేదంబు లభ్యసించి
సకలశాస్త్రార్థములు యథాశక్తిఁ జదివి
దారసంగ్రహ మొనరించి ధర్మనిరతిఁ
జలుపుచున్నాఁడ గార్హస్థ్యసమయ మిపుడు. 97

ఉ. నాయెడ దోసమేమి నరనాయక! నిగ్రహమూన? నెవ్వరో
దాయలు సెప్పుమాట లవి తథ్యమటం చెద నమ్మి నీవు నా
చాయను జూడకుంటివి; భుజంగత నాయెడ లేదు; శైశవ
ప్రాయము కొంత చాపలవరాయణత న్జనె నిక్కమింతయున్.

క. భూపా ! దానికిఁ బశ్చా
త్తాపం బెదఁ గలదు నీవు ధర్మాభిరతిన్
భూపాలన మొనరింపఁగ
లోపంబులు గలవె జనులలోఁ బరికింపన్. 99

గీ. చండభానుఁడు తపియించుసమయమందు
నిండ నేర్చునె తమము లఖండతేజ !
చండశాసనుఁ డగుహర్షచక్రవర్తి
మండలంబునఁ గలఁడె యున్మార్గవర్తి ? 100

సీ. నీశాసనంబున నిశి జక్కవలు గూడఁ
గవఁ గూడఁ జాలక నవయుచుండు
నీశాసనంబున నెత్తమ్మివిరిదేనెఁ
ద్రావంగ మధుపముల్ దలఁకుచుండు
నీశాసనంబున నిశ్చయంబుగఁ గపుల్
చకితంబులై చూపుఁ జాపలములు
నీశాసనంబున నిఖిలవన్యమృగాళి
పిశితంబు భక్షింప వెఱచుచుండు
గీ. ననఁగఁ బానంబు వేఁట పరాంగనాను
షంగమును జాపలంబును జగతిఁ గలవె ?
నాయుదంతంబు హర్షభూనాథ ! మీకు
నంతయును దెల్లమగును గాలాంతరమున. 101

గీ. అనుచు బాణుండు వల్క హర్షావనీశుఁ
డతనిఁ గ్రేఁగంటఁ జూచి 'యే మట్లు వింటి'
యనుచు నూరకయుండెఁ దా నంతెకాని
యాసన మొసంగి మాటాడి యంపఁడయ్యె. 102

క. కేవల మమృతమయంబులు
పావనములు నైనదృష్టిపాతంబుల నా
భూవిభుఁడు హృదయగతస
ద్భావంబును వెల్లడించె బాణున కంతన్. 103

వ. దివసంబు పరిణతప్రాయం బగుటయు. 104

సీ. ఆరకూటకఠోరచారుకాంతులతోడఁ
జరమాద్రిదరుల భాస్కరుఁడు సేరె
నెమరు వేయుచుఁ గురంగములు శాద్వలభూమిఁ
గను మూసి విశ్రాంతిఁ గనుచునుండె
శోకాకులం బైనకోకాంగనాపాళి
సరసీతటంబుల నఱచుచుండె
నావాసవృక్షశాఖాగ్రంబులను వ్రాలి
పులుఁగు లొండొంటిని బెలఁగి పిలిచె

గీ. దివస మంతయు వనములఁ దిరిగి తిరిగి
సంజకడ నిల్లు సేరిభసౌరభేయ

తర్ణకంబును జన్నిచ్చి తనుపుచుండె
జరఠసూర్యాతపంబులు చదలఁ బొదలె. 105

చ. చరమమహీధరాగ్రతటసంగతగైరికధాతునిర్ఝరో
త్కరములఁ దానమాడినవిధంబున శోణరుచిన్వహించె భా
స్కరుఁడు; జరన్మహీరుహవిశాలబిలోద్గతకాకభీరుభీ
కరఖరఘోషము ల్సెలఁగెఁ గంపితశైలగుహాంతరంబులై.

సీ. యజ్ఞపాత్రపవిత్రహస్తులై గృహమేధు
లగ్నికార్యవ్యగ్రు లగుచునుండ
నిద్రానిమీలితనేత్రయుగ్మంబులై
యండజంబులు కులాయముల నొదుగఁ
గాలకాసరకాయకాంతులఁ దులఁదూఁగు
తిమిరసంతానముల్ దెసల నిండ
నగ్రజక్షిప్తసంధ్యావందనోదబిం
దువు లనఁ దారకల్ దివి వెలుంగ

గీ. శిశుజనంబులు వృద్ధులు సెప్పుకథల
నాలకించుచు సుఖనిద్ర నందుచుండఁ
జరమసంధ్యాంధతమసంబు జటిల మగుచుఁ
గాతరస్వాంతసంత్రాసకారి యయ్యె. 107

. కుసుమకోదండుండు కుంచితపాదుఁడై
శరవృష్టిఁ జొక్కాడె విరహిజనుల

వెలిచపుల్ మరగినకులసతుల్ ప్రియులతోఁ
గుట్టనీగృహములఁ గూడఁ జనిరి
మార్గసహాయుఁడై మదనుండు తోడరా
నడురేయి శూన్యమౌ నగరవీథి
నీలనిచోళంబు నిండార ముసుఁగిడి
మంజీరశబ్దంబు మాటువఱచి

గీ. చీమ చిటుకన్నఁ జేరెనో చెలువుఁ డనుచు
ముసుఁగుఁ దొలఁగించి జాబిల్లిఁ బోలుమొగము
వెన్నెలలు గాయఁ జూచుచు వెఱపులేక
యరిగి రభిసారికలు ప్రియు లాత్మ నలర. 108

వ. అప్పుడు బాణుఁడు సమయోచితకృత్యంబులు దీర్చి శ
యనతలంబుఁ జేరి యాత్మగతంబున. 109

ఉ. ఎంతటివాఁడు హర్షపరమేశ్వరుఁ డెంతటిధర్మమూర్తి దు
శ్చింతులమాటలం జెవిని జేర్పఁడు దోస మొకింత గల్గినన్
శాంతమనస్కుఁడై నయిచెఁ జల్లనిచూపులఁ జూచె నిర్మల
స్వాంతుఁడనై మెలంగవలెనంచును గోపమునూపి నేపునన్

గీ. ఇతనినరనాథమాత్రుఁగా నెదఁ దలంచి
పాప మొనరించితిని భూమిపాలునెడల
నాదుకలరూపు హర్షభూనాథుఁ డింకఁ
గాలవశమునఁ దెలియంగఁ గలఁడు సుమ్ము. 11

గీ. దోషదూషితుఁ డైయున్న దుర్జనుండు
పరులగుణముల గణియింపఁ బాటువడునె
దర్పణము దుష్టమై యున్న దానియందు
వస్తుయాథాత్మ్యరూపంబు వడయ నగునె ? 112

గీ. ఇట్లు దలపోసి యారాత్రి యెట్లొ గడపి
వేకువను లేచి కటకంబు వెడలివచ్చి
ప్రీతికూటంబు సేరి సంప్రీతితోడ
బందుగులయిండ్ల సుఖముండె బాణుఁ డంత. 113

గీ. కొలఁదిదినములలోన నాకువలయేశుఁ
డతనివర్తన మంతయు నాత్మఁ దెలిసి
గారవంబొప్పఁ బిలిపించి కడుముదమున
సర్వసమ్మానములతోడ సత్కరించె. 114

మ. ధరణీనాయకుఁ డాదినంబు మొదలాస్థానంబునన్బాణునిన్
వరభూషాంబరవాజివారణమణిప్రాలంబముక్తాఫలో
త్కరకేదారమహాగ్రహారముఖసత్కారంబులన్నిత్యమున్
బరమోదారత నాదరించె నిజసద్భావంబు దీపింపఁగాన్.

మ. నతపాదాంగుళిధూతదుందుభికబం
ధా ! బాంధవోత్సారితా

నతసుగ్రీవవరప్రదా ! ప్రదరకో
ణజ్వాలికావిద్ధస
ప్తతరుక్ష్మాతల ! క్ష్మాతలావనసమ
ర్థప్రౌఢదోర్దండదం
డితపౌలస్త్యముఖాసురా ! సురధునీ
నీలోత్పలాచ్ఛద్యుతీ !

క. సత్యాజాంబవతీప్రియ !
రత్యాపత్యయితత్రివక్ర ! రాక్షసభీతా
దిత్యర్థితావతారా !
నిత్యానందస్వరూపనిర్మలతేజా !

ధ్రువకోకిల.

యదుకులోద్భవ ! యోగిచిత్తవిహార ! మాధవ ! కేశవా !
కదనభూతలచక్రవిక్రమ ! ఖండితాసురనాయకా !
వదనకాంతివినిర్జితామలపార్వణేందుమహాద్యుతీ !
సదననిష్కుటసుప్రతిష్ఠితచారుకల్పమహీరుహా !

— గద్యము. —

ఇది శ్రీకొమాండూరు కృష్ణమాచార్యప్రణీతం బయిన
యాంధ్రహర్షచరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందు
రాజసందర్శనం బనునది
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీయజ్ఞపతయే నమః.

ఆంధ్రహర్షచరిత్ర

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీకర ! రఘుకులజలధిసు
ధాకర ! దృఢదీర్ఘబాహుదర్వీకరరా
డ్భీకరరసనాయితబా
ణాకర్షణవినతభార్గవాన్వయరామా ! 1

క. వర్షాహితసుస్నేహో
త్కర్షము బహుభక్తలోకగంభీరమునై
హర్షమొసంగు సుకాలము
కర్షకులకుం బోలె నృపతి కాంతగుణుండై. 2

గీ. సాధుజనులకు నుపకృతి సల్పుటకును
గగనమునఁ బోవ, సిరిఁ గాంచ, ఘనతపస్వి
జనులచరితంబు వినఁగ నేజనునిహృదయ
సారసంబునఁ గలుగ దుత్సాహగరిమ ? 3

శా. ధౌతాసిప్రతిమాంబరంబు విగళత్సౌదామనీదామ ము
ద్ధూతాంభోధరమండలం బహిమరుగ్దుర్వారభాస్వత్కర
స్ఫీతాంభోరుహషండసంగతరటద్భృంగీసమారబ్ధసం
గీతం బొప్పె శరత్సమాగమము లక్ష్మీకాంతనిద్రాంతమై.

ఉ. చాతకలోకభీకరము చంద్రికశూన్యశిఖావళంబు ని
ర్ధూతసురేంద్రకార్ముకము దుర్దినకర్దమమర్దనాతపం
జాతతహంససారసరవాకులపాంథజనంబు యూథికా
వ్రాతసుగంధిమారుతము భాసురమయ్యె శరద్దినం బిలన్.

ఉ. చారుతుషారబింబరుచిసాంద్రములున్ బరిపక్వశాలికే
దారము లుల్లసత్తరళతారకపంక్తులు ఫుల్లమల్లికా
హారులు మోదమానకుముదాకరముల్ శరపుష్పరేణుసం
భారసమీరముల్ వొలిచె భాసురశారదవాసరావళుల్.

గీ. అట్టిశారదవేళ రాజాజ్ఞ వడసి
బంధుతాదర్శనార్థియై బాణుఁ డరిగె
బ్రహ్మఘోషానునాదితప్రాంగణంబు
ప్రీతికూటంబు నిజమనఃప్రియకరంబు. 7

మ. ధరణీనాయకు కొల్వుకూటమున విద్యావైభవోపార్జిత
స్థిరలక్ష్మీయుతుఁడై కులస్థవిరసంసేవాపరత్వంబునన్
జిరకాలంబున కాత్మభూమి కరుగం జిత్తంబు లుప్పొంగఁగాఁ
బరమప్రీతిని వచ్చి బాంధవులు సంభావించి రాబాణునిన్. 8

క. కులవృద్ధులకును గురుపద
జలజంబుల కప్పు డతఁడు సాఁగిలి మ్రొక్కన్
జలజల సమ్మోదాశ్రులు
పులకలు వొడమంగ వృద్ధభూసురు లతనిన్. 9

క. దీవించి కుశల మారసి
లేవంగాఁ దిగిచి కౌఁగిలింపుచు వత్సా!
నీవంటివానికతమున
మావత్సాన్వయము రాజమాన్యం బయ్యెన్. 10

ఉ. సేమమె చక్రవర్తికి విశేషము లేమి సభాంతరంబునన్
నీమొగ మిన్నినాళ్లుఁ గననేరక కన్నులు వాచిపోయెఁ దం
డ్రీ! మముఁజూచు వేడ్కఁ బరమేశ్వరునానతిఁబూనివచ్చితే
మామనముల్ప్రమోదరసమగ్నములయ్యెను వంశభూషణా!

గీ. అనుచు గురుజను లగ్గింప నాత్మ నలరి
బందుగులు సేయుపూజల నందుకొనుచు
నచటివారలక్షేమంబు లరయఁగోరి
పలికె బాణుండు సంభ్రమస్వాంతుఁ డగుచు. 12

సీ. ఇంతకాలము మీర లిందఱు సుఖమున్న
వారలేకద హవ్యవాహనుండు
సప్తజిహ్వాగ్రముల్ చవులూర మంత్రిస
త్కృతపురోడాశసంతతులు గొనునె

తోషితద్విజచక్రభూషితంబులు మహా
ధ్వరము లవిఘ్నమై వఱలునొక్కొ
ఉచితకాలంబున నుపనీతులై బ్రహ్మ
చారు లధ్యయనంబు సలుపువారె

గీ. జైమినీయాక్షపాదశాస్త్రప్రసంగ
మహిపతీరితభాష్యవాక్యార్థగోష్ఠి
సరసకావ్యసుధారసాస్వాదసరణి
పూర్వ ముండినరీతి నిప్పుడును గలదె ? 13

వ. అనుటయు వార లిట్లనిరి. 14

క. వైతానవీతిహోత్రస
మేతులమై ప్రీతితోడ మెలఁగుచు విద్యా
చాతుర్యలీలఁ గాల మ
నాతురతం బుచ్చుచుమా కనామయ మనఘా ! 15

మ. భుజగాధీశ్వరదేహదీర్ఘభుజుఁ డాభూమీశ్వరుం డుర్వరా
ప్రజలన్ బిడ్డలకై వడిన్ మనుపఁ దత్పార్శ్వస్థపీఠంబు వి
ప్రజను ల్సంతసమంద నీ వధివసింపన్ మాదృశబ్రాహ్మణ
వ్రజసౌఖ్యంబుల కేకొఱంత గలుగున్ వత్సాన్వయగ్రామణీ!

గీ. శక్తివంచన లేక యైశ్వర్యమునకుఁ
దగినరీతిని గాలంబు దప్పకుండ

విప్రజనమాన్యవైదికవిధుల నెల్ల
నొకవిధంబునఁ దీర్చుచునుంటి మయ్య ! 17

వ. అనుటయు సంతుష్టాంతరంగుండై 18

మ. వరుసన్ వారలసేమ మిట్లరసి సంభావించుచున్ హర్షభా
వరునాస్థానములోనివార్తల నిజాప్తశ్రేణికిం దెల్పుచున్
బరమప్రీతిని బాల్యచేష్టితములన్ భావించి భాషింపుచున్
జరిపెన్ బాణుఁడు కొంతప్రొద్దచట విస్రంభానులాపంబులన్

క. అపుడు లలాటంతపుఁడై
తపనుఁడు నడుమింట వెలుఁగఁ దత్కాలవిధుల్
సపరిచ్ఛదముగఁ దీరిచి
యపరిమితామోదయుతహృదబ్జుం డగుచున్. 20

గీ. ఇష్టజనులను గూడి యభీష్టలీలఁ
గుడిచి కూర్చున్నతఱిఁ బాణుఁ గొలిచియుండి
రచటిబంధుజనంబు లత్యాదరమునఁ
బద్మభవుఁ గొల్చుదేవర్షివార మనఁగ. 21

ఉ. ధౌతదుకూలపట్టపరిధానముఁ దాలిచి తీర్థమృత్తికో
పేతముగా లలాటమునఁ బెట్టినరోచనరేఖతోడ సం
స్ఫీతలతాంతశేఖరకవేష్టితసూక్ష్మశిఖాకలాపుఁడై
చేతము లుల్లసిల్ల నటఁ జెచ్చెర వచ్చె సుహృష్టిహృష్టుఁడై.

గీ. అసకృదుపయుక్తతాంబూలరసవిభాసి
తాధరుండును సకృదంజనాక్తనేత్రుఁ
డగుచుఁ జనుదెంచి నికటవేత్రాసనంబు
నచిరభుక్తశ్రమము వాయ నధివసించె. 23

సీ. అతఁడు ముహూర్తమి ట్లాసందిపై నుండి
తనముందు పీఁటపైఁ దనరుచున్న
పవమాననిర్మితవరపురాణగ్రంథ
మపుడు హస్తంబున నలవరించి
నవమషీమలినవర్ణముల దంతవాత్ర
కాంతిపూరంబులు గడుగుచుండ
ముఖసన్నిహితచతుర్ముఖపయోజాననా
మంజీరశింజితమధుర మైన

గీ. కంఠరవమున గమకంబుగాఁ బఠించె
విమలగీతస్వరంబున వినెడువారి
చేతములు పల్లవింప నచేతనములు
చేతనత్వముఁ దాల్ప సంప్రీతి నపుడు. 24

చ. అపుడు ప్రమోదచిత్తులయియుందఱునుండఁ గహర్షమండలా
ధిపునిగుణప్రశంస యొకతీరున మాటలవెంటఁ బుట్టినన్
విపులముగా వినందలఁచి వేదవిదగ్రసరుల్ మహామతుల్
నిపుణులు సర్వశాస్త్రముల నిర్మలతేజులు బాణుసోదరుల్

చ. నలుగురు పంకజాసనునినాలుగుమోములఁ బోలువార లా
యలఘునృపాలమిత్రినిజాగ్రజునిం గని పల్కి రీధరా
వలయము నేలి చన్నజనవల్లభులం దొకఁడేని దోసముల్
గలుగనివాఁడు లేఁడుగద కంటను వత్తిని బెట్టిచూచినన్

సీ. ద్విజరాజు గురుపత్నిదెస దోస మొనరించె
నహుషుండు శచిఁ గోరి నాగ మయ్యె
బ్రాహ్మణి గ్రహియించి పతితుఁ డయ్యె యయాతి
సుద్యుమ్నుఁ డబలయై శోభఁదలిగెఁ
మార్గణవ్యసనియై మాంధాత యడుగంటెఁ
బృథు పుర్వి ధేనువు వెతలఁబెట్టె
సౌదాసుఁ డగ్రజశాపాభిహతుఁ డయ్యె
దశరథుం డబలకై తనువు విడిచె

గీ. కార్తవీర్యుఁడు విప్రుల గాసిఁబెట్టె
శంతనుఁడు వాపిఁనిని వీడి చింత నొందెఁ
బాండుభూనాథుఁ డడవిలోపల గతించె
ధర్మపుత్రుఁడు ఘోర సత్యంబుఁ దప్పె. 27

గీ. కాన రాజత్వ మపకళంకంబు గాదు
హార్ష పరమేశ్వరుఁడుమాత్ర మఖిలసుగుణ
పుంజముల కాలవాలమై పూజ్యుఁ డయ్యె
మాకు వినిపింపు మారాజుమాన్యచరిత. 28

సీ. పక్షపాతముతోడఁ బైకొనుభూభృత్కు
లావళి నిలిపె నీహరిహయుండు
సింధురాజు మథించి సిరికరంబును బట్టె
యుప్పొంగె నీపురుషోత్తముండు
వరహస్తమున వైరివక్షంబు దునిమి వి
జృంభించె నీనరసింహమూర్తి
ఏకాస్త్రహతి రిపుహృదయం బగల్చి సం
స్తవనీయుఁ డయ్యె నీశక్తిధరుఁడు

గీ. అనుచు నీరాజుకథ విస్మయావహముగ
నార్యులు వచింప వినుచుంటి మచ్చటచట
హర్షవర్ధక మైనయీహర్షచరిత
మఖిల మెఱిఁగింపు మాకు మహాకవీంద్ర! **29**

చ. అనఁ జెలునవ్వునవ్వి యహహా! భవదీయకుతూహలంబు దీ
ర్పను నిల శక్తుఁడెవ్వఁడు ధరావిభుసద్గుణకీర్తనంబు శే
షునకయినన్ దరంబగునె ? చొప్పడ విట్టితలంపు లున్నతో
వనిజఫలంబులం బడయ వామనుఁ గోరినచందమయ్యెడున్.

గీ. పరమాణుసదృశ మగునీ
ధరణీసురుహృదయ మేడ, ధాతృస్తంభాం
తరపూర్ణ మైననరపతి
చరితం బది యేడ, తెలుప శక్యమె నాకున్ ? **31**

మ. ధరణీనాథునివంశవృత్తము సవిస్తారంబుగాఁ దెల్పు డు
త్తర మల్లాటఁ దదేకదేశకథ నాస్వాదింపఁగాఁ గోరినన్
గురుసేవాధిగతాస్మదీయకవితాంకూరంబు పుష్పింపదే
సరసుల్ మీరు నరేంద్రవంశకథ భాష్యం బెట్టి పుణ్యంబొకో!

వ. అను నవసరంబున దివసంబు పరిణతప్రాయం బగుటయు.

చ. అరుణమయూఖపాటలజటాంకురపల్లవితోత్తమాంగుఁడై
యురుతరసాంధ్యరాగరుధిరోగ్రశమంతకపంచకంబునన్
ఖరకరజామదగ్న్యుఁ డరిఘస్మరుఁడై పితృతర్పణక్రియా
పరతఁ బ్రశాంతుఁడై పొలిచెఁ బశ్చిమసాంధ్యయుగద్వ
[యావధిన్. 34

గీ. బాణుఁ డనుజన్మలను గాంచి భానుఁ డిప్పు
డపరగిరికూటములు సేర నరుగుచుండెఁ
జరమసంధ్యాభివందనసమయ మయ్యెఁ
బార్థివేంద్రునికథ లెల్లి పలుకువాఁడ. 35

గీ. అనుచు వారలయనుమతి నపుడ కదలి
శోణమున కేగి యచట విశుద్ధమతిని
సాంధ్యకృత్యము లాత్మీయజనులతోడ
సలిపి బాణుండు నిజనివాసంబు సేరె. 36

వ. తత్సమయంబున 37

మ. కలికాలోత్కటపాపసంచయములన్ ఖండించి వైతానిక
జ్వలనప్రోద్గతధూమ మంబరమునన్ వ్యాపింప సంధ్యార్చనాం
జలిబద్ధద్విజలోకరమ్యమయి తత్సాయాహ్న మొప్పారె గో
కులపాలప్రియము క్తవత్సకలితక్రోడోల్లసద్ధేనువై. 38

సీ. బ్రహ్మసనస్థులై పరతత్త్వచింతలో
మునిఁగి మైమఱచినమునిగణంబు
అలముందర బాలయవసపూలక ముంచి
పాలు దీసెడుగోపబాలకులును
హరిణాజినధవిత్రిహస్తులై వైతాన
పీతిహోత్రిని గొల్చువిప్రసతులు
స్థవిరోపదిష్టమై చరమసంధ్యోపాస్తి
సలుపునూతనవర్ణిసముదయంబు

గీ. గలిగి చెలువొందురజనీముఖంబునందుఁ
బ్రథమయామంబు విద్యాప్రపంచగోష్ఠిఁ
గడపి సోదరగృహగతకమ్రిశయన
తలము సేవించె రాత్రి నిస్తంద్రిఁ డగుచు. 39

గీ. ఎల్లవారును హర్షరాజేంద్రిచరిత
మెల్లి వినఁగోరి మనముల నల్లిబిల్లి
గొనెడుతమకంబు పెంపునఁ గూర్కు రాక
శయనముల నుండఁ గల్పమై చనియె రాత్రి. 40

గీ. అరుణుఁ డుదయింప సాంధ్యకృత్యములు దీర్చి
బాణుఁ డున్నంత హర్షభూవరునిచరిత
మాలకింపఁగ బాంధవు లరుగుదేఱఁ
బలికె నాతఁడు విస్ఫుటఫణితి నపుడు. 41

—* కథా ప్రారంభము *—

సీ. సకలసస్యాంకురశ్యామలకాశ్యపీ
కలితాగ్రహారోపకంఠభూమి
సర్వర్తుఫలపుష్పసంభరితారామ
తరుతిరస్కృతభానుకిరణచయము
కైలాసశైలానుకారిగోధవళిత
ప్రాంతకాంతారశాద్వలతలంబు
వివిధాధ్వరప్రీతవీతిహోత్రసముత్థి
తాజ్యగంధిలధూమితాంబరంబు
గీ. మధురజలపూర్ణకాసారమధ్యగతస
హంస్రపత్రోపవిష్టభల్లాతకులము
సర్వసంపద్విభూతనిర్జరపురంబు
పరిఢవిల్లును శ్రీకంఠపట్టణంబు. 42

వ. మఱియు నప్పురవరంబున. 43

సీ. క్రతుధూమజాతాశ్రుతతిఁ గడిగినయట్లు
లచటఁ గుత్సితదృష్టు లంతరించె
యూపదారుచ్ఛేదనోపయోగికుఠార
ధారలఁ దెగిన ట్లధర్మ్మ వడఁగె
దీయమానానేకధేనువిషాణాగ్ర
ఖండితుఁ డైనట్లు కలి నశించె
శ్రుతినాదవిదళితశ్రోత్రంబు లైనట్లు
లీతిబాధలు వోయె భీతిఁ గలఁగి
గీ. అన్నసత్రసహస్రమహానసాగ్ని
తాపమునఁబోలె రోగముల్ రూపుమాసె
వృషవివాహసమాహతవిపులపటహ
రావముల కోడిన ట్లుపద్రవము లణఁగె. 44

సీ. మునులపాలిటితపోవనము రూపాజీవ
హారిణేక్షణలకుఁ గామాయతనము
శత్రులోకముపాలిశమనని కేతనం
బర్థుల కెల్లఁ జింతాఖ్యరత్న
మగ్రజన్ములపాలియక్షేశ్వరావాస
మాటకత్తెలకు నాట్యాలయంబు
శస్త్రోపజీవులసాముగరిడిసాల
గంధర్వనగరంబు గాయకులకుఁ

గీ. దరుణవిద్యార్థిజనములగురుకులంబు
భవ్యశరణాగతులవజ్రపంజరంబు
అఖిలభిక్షులపాలిశాక్యాశ్రమంబు
పరఁగు స్థాణ్వీశ్వరం బనుపట్టణంబు. 45

సీ. లావణ్యవతులసంల్లాపమాధుర్యంబు
మాతంగగమనలమాన్యచరిత
విభవానురక్తలవిఖ్యాతభవభక్తి
గర్భదరిద్రులకలిమిబలిమి
చక్రనిభపుఁబోండ్లచంద్రకాంతశరీర
మపరిమత్తలమదిరానురక్తి
అతివిశుద్ధద్విజాస్యలయానవామోద
మబ్జవక్త్రలకళంకానవాప్తి
గీ. జిహ్మగాలకముఖులయజిహ్మగతయు
హరిణనేత్రలపుండరీకాస్యములును
శూన్యమధ్యలవక్షోజసుస్థిరతయుఁ
జూడ నొప్పును దత్పురీసుదతులందు. 46

చ. సురుచిరనేత్రకోణములసొంపులె మాళికిఁ గల్వదండలై
పరఁగుట నుత్పలంబు లతిభారములయ్యెను గుంతలంబు లా
తరుణులగండదర్పణగతప్రతిబింబములై తమాలికా
వరరుచిరావతంసవిభవంబులడంబు లడంచి మించెడున్. 47

సీ. ఊర్పువాసనలకై యొలయు తేటులె చాలు
ముసుఁగు లీలువుటాండ్రమురిపెమునకె
వాణీవిలసనంబె వీణానురణనంబు
కిన్నరల్ పైపై నివన్నియలకె
అందెలరవళితో నరుగునంచలె చాలు
సకియలబలుఁగ మైశ్వర్యమునకె
పరిమళహాసంబె పటవాసచూర్ణంబు
గంబురాపొళ్ళ విడంబనములె

గీ. అధరములకెంపె నెమ్మోని కంగరాగ
మడుగుఁదమ్ముల వ్రాలినయళికులములె
నీలమణినూపురంబు లాప్రోలిసతుల
సొంపు, తొడవులఁ దొడుగక యింపు నింపు. 48

మ. అట వర్ణాశ్రమధర్మరక్షణపటిష్ఠాక్షీణకౌక్షేయక
స్ఫుటనవ్యేతరబాహుదండుఁడు వచస్స్ఫూర్తిన్గురుం డాహవో
ద్భటశత్రుఘ్నుఁడు పుష్పభూతియనుగోత్రాపాలకుం డొప్పుది
క్తటనాగేంద్రకపోలనిర్మితజయాంకస్వర్ణవర్ణాఢ్యుఁడై. 49

గీ. వృథువు గోవును జేసె నీపృథివి ననుచు
మహిషిఁ దాఁ జేసె రాజన్యమాన్యుఁ డితఁడు
సార్వభౌములబుద్ధి నైసర్గికముగ
నిచ్చ వచ్చినత్రోవన యేగుఁగాదె. 50

క. అతనికి శైశవమాదిగ
నితరులయుపదేశ మించుకేనియు లే కా
శితికంఠభక్తి హృదయ
స్థితమై యనుదినము వృద్ధిఁ జెందుచు నుండెన్. 51

చ. అనుదిన మంబికావిభుని నర్చనసేయక యారగింపఁ డా
జనవిభుఁ డన్యదేవతలచాయను జూడఁ డనంగసంహరున్
మనమునఁ జింతసేయుఁ బురమర్దనునామము లుచ్చరించు శం
భుని నవపుష్పదామములఁ బూజితుఁ జేయునుభక్తియుక్తుఁడై

గీ. మహిని రాజానుమతమె ధర్మంబుగానఁ
బట్టణంబున నే వేళఁ బ్రమథనాథ
పూజనంబులఁ బ్రొద్దులు పుచ్చుచుండి
రానరేశ్వరుధర్మరాజ్యంబునందు. 53

ఉ. ఆరమణీయపుణ్యవిషయంబుల గుగ్గులుధూపధూమసం
భారము లంగజారిపదపద్మసమర్పితబిల్వపల్లవో
దారకషాయగంధములు దర్పకభంజనలింగసేచన
క్షీరకణార్ద్రముల్ వొలయు శీతలపూతసమీరడింభముల్.

గీ. పాశుపతదీక్షితుం డగుపార్థివేంద్రు
మన్ననల నందఁగోరి సామంతమంత్రి
వర్గ మనుదిన మొసఁగు నుపాయనముగ
నభవపూజోపకరణపదార్థసమితి. 55

చ. కలధౌతాచలకూటసన్నిభమహాకాయంబులున్ హాటకో
జ్జ్వలకోశాంచితశృంగముల్ గలబలీవర్దంబులం దెచ్చి భూ
తలనాథుం గని కానుకలిచ్చిరి దిగంతప్రామ్యపతుల్ రుద్రపూ
జలసంధ్యాబలిసేవనార్థము గిరీశప్రీతిగా నిచ్చలున్. 56

సీ. చారురత్నాంచితస్నపనపాత్రి లొసంగి
భూనాథుమన్ననల్ పొందువారు
భర్మనిర్మితధూపభాజనంబులు వెట్టి
పార్థివుచిత్తంబుఁ బడయువారు
మణిదీపదండముల్ మనుజేశ్వరున కిచ్చి
యధికసమ్మానంబు లందువారు
మాణిక్యముఖకోశమండనంబు లొసంగి
యవనీశుమెప్పుల నందువారు

గీ. బిల్వఫలములతో భూతి వెట్టువారు
నగుచు సామంతమంత్రిమిత్రావనీశ
భూసురులు గొల్తు రేవేళ ముదముతోడఁ
బరమమాహేశ్వరుం డైనపార్థివేంద్రు. 57

క. ముమ్మొనవాల్దాలుపు గే
హమ్ములు గంధోదకముల నలికియు సుమదా
మమ్ములు గట్టియు నంతిపు
రమ్మున యువతులకుఁ బ్రాణిరక్తిమ మొదవెన్. 58

గీ. సకలవిద్యానిశేషగీష్పతి యనంగ
ఘనతపశ్శక్తి ఫాలలోచనుఁ డనంగఁ
బరమశైవుండు దక్షిణాపథనివాసి
జగతి నుతికెక్కె భైరవాచార్యుఁ డొకఁడు. 59

శా. యాతాయాతధరామరేంద్రులుతదీయానూనమహాత్మ్యవి
ఖ్యాతిందెల్ప నఖండహర్షమునఁ దా నాలించి భూపాలుఁ డా
భూతేశుం డితఁడంచు నెమ్మనమునన్ బూజించు శీలైక్యమే
చేతఃప్రీతి ఘటించి దూరగతులం జేర్పన్ సమీపస్థలిన్.

మ. ధరణీనాయకుఁ డొక్కనాఁడు నిజశుద్ధాంతంబునందుండ భా
స్కరుఁ డస్త్రాద్రికిఁ జేర వేత్రవతి భూకాంతున్ విలోకించి మ
స్కరియొ వ్వాఁడొ యొకండు భైరవమహాచార్యాజ్ఞ నేతెంచి దే
వరఁ జూడ న్మొగసాలనిల్చె నని తెల్పన్ సంభ్రమస్వాంతుఁడై

గీ. వేగ మాతని లోనఁ బ్రవేశపెట్టు
మనుచు భూపాలుఁ డాప్రతీహారి కాజ్ఞ
యొసఁగుటయుఁ బోయి దీర్ఘాంగు నున్నసాస్యుఁ
బృథుశిరోగ్రీవు నాయతపీనబాహు. 62

గీ. కక్షగతనారికేళభిక్షాకపాలు
వికటదంతాంకురోన్నతవిపులలపను
ధాతురంజితకర్పటోత్తరపటాంగుఁ
బురుషు నొక్కనిఁ గొనివచ్చి మ్రొక్కి నిలిచె. 63

క. అవనిపతి యుచితపీఠము
శివభాగవతున కొసంగి సేమమొకద భై
రవగురుల కెచట విడిసిరి
శైవోత్తము లనుచు నడిగె సాదరమతియై. 64

క. భూరమణానుగ్రహసం
ప్రేరితుఁడై యతఁడు వలికె విడిసిరి వారీ
యూర సరస్వతికడఁ గాం
తారమ్మున శూన్యదేవతానిలయమునన్. 65

క. అని మాత్రసంచి ముడిచిన
ఘనరాజతకమలపంచకంబులు పాయ
జ్జనవిభునకు దేశికుఁ డం
పెను దీవన లొసఁగి యనుచు వేడుక నొసఁగెన్. 66

మ. జనలోకేశుఁడు భైరవేశ్వరమనస్సంప్రీతికై యాయుపా
యనముం గైకొని శైవభక్తిఫల మాహా నేఁడు సిద్ధించె స
జ్జనవంద్యుండు జగద్గురుం డిచటికిన్ సంప్రీతి విచ్చేయుటన్
మునినాథోత్తమ! వెల్లిపొద్దున నెయాపుణ్యాత్ము సేవించెదన్

క. అని జనపతి సన్న్యాసిని
మునిపాలికిఁ బంపి తాను ముదమున మరునాఁ
డినుఁ డుదయింపఁగఁ గతిపయ
జనములు తనుఁ గొలువ ఛత్రచామరయుతుఁడై. 68

గీ. ధవళహయ మెక్కి సామంతధరణిపతులు
తోడ రా భైరవాచార్యుఁ జూడ నరిగె
వేయివెలుఁగులదొరను సేవింప నరుగు
తారకానాథుపగిది నాధరణివిభుఁడు. 69

సీ. ఆదిత్యుఁ డుదయాద్రి నధివసింపకమున్న
యఘమర్షణస్నాన మాచరించి
సావిత్రి జపియించి పావకు నర్చించి
యంచితపుండరీకాజినమున
నాత్మశిష్యులు గొల్వ నాసీనుఁడై మహో
పశుమాంసవిక్రయప్రాప్తమైన
వైద్యుతకపిలప్రభాపుంజసదృశమౌ
నైజతేజంబున నచటివారి
గీ. నాక్రమించి విభావసుఁ డనఁగ నొప్పు
భైరవాచార్యుఁ గాంచి యాపార్థివేంద్రుఁ
డంజలిని మౌళిఁ దాల్చి యాయనఘమూర్తి
కప్పు డభివాదనము సేసె నధికభక్తి. 70

సీ. కనకాద్రికైవడిఁ గల్పపాదపలస
త్పల్లవసుకుమారపాటలంబు
కైలాసగిరివోలెఁ గాత్యాయనీనాథ
పాదరజఃపూతపాండుశిరము

అంభోధికై వడి నఖిలమహానదీ
సలిలసంక్షాళితోజ్జ్వలతరంబు
గంగాప్రవాహంబుకై వడి బహుపుణ్య
తీర్థోదకస్నానదీపితంబు
గీ. ధర్మధామంబు కరుణానిధానకంబు
సత్యతీర్థంబు సౌజన్యనిత్యనిలయు
నైనయాభైరవాచార్యు ననఘుమూర్తిఁ
గాంచి విస్మితుఁడయ్యె భూకాంతుఁ డపుడు. 71

ఉ. భైరవదేశికుండు నరపాలుని దూరమునందె కాంచి యా
తారకరాజురాకఁ గని తద్దయుఁ బొంగుపయోధికై వడిన్
భూరిముదంబునం బొదలి ముందుగ శిష్యులు నిల్వ నిల్చి యా
ధీరున కిచ్చెఁ గానుకగఁ దీయనిబిల్వఫలంబు ప్రేమునన్. 72

గీ. జహ్నుమునికర్ణపథసముత్సార్యమాణ
దివిజగంగానదీపూరధీరనాద
సదృశరవమున స్వస్తివాచన మొనర్చె
నరపతియు దూరముననుండి నతి యొనర్చె. 73

క. జననాథున కాసనముగఁ
దనశార్దూలాజినం బుదారతఁ జూపన్
గని భైరవగురునాదర
మున కెంతయు సంతసించి భూవరుఁ డనియెన్. 74

గీ. పూర్వరాజన్యభుక్తనిర్ముక్తమలిన
దుష్టరాజ్యరమాసంగదోషవశత
శైవదేశికవరుల కీజనునియందు
గురుతిరస్కారశంకను గూర్చె నేఁడు. 75

క. దూరగతుండనె నైన మ
నోరథశిష్యుండ గురుజనులయాసనముల్
భైరవదేశిక గురువుల
తీరున మాన్యంబు లగుట తెల్లముకాదే. 76

ఉ. కావున మీర లాసనముఁ గైకొనుఁడంచు వచించునంతలో
సేవకు లొక్కచేలమును జెచ్చిరఁదెచ్చినఁ గూరుచుండె నా
భూవరుఁ డెల్లరుక్ నికటభూతలమందె వసించి సంతశి
ష్యావళి దేశికోత్తమునియానతిఁ బూజితుఁ జేసె భూమిపుక్

చ. వినయసమన్వితుండు భుజవీర్యసమగ్రుఁడు నైన తనర్చునా
జనపతిఁ జూచి భైరవుఁడు సంతసమంది నరేంద్ర! నీకుపా
యనము నొసంగఁ గోర్కెగల దైనను నేమియొసంగనేర్తునీ
కనితరలభ్యభోగవిభవాస్పదమూర్తికిఁ జక్రవర్తికిన్? 78

మ. అనఘా! పుట్టినదాదివిత్తములపై హత్తింపఁ జిత్తంబు గాం
చనవిక్రీతము గాని దేహమును భిక్షారక్షితప్రాణముల్
మునిసేవాధిగతాక్షరంబులు మహాభూతేశపాదాంబుజా
ర్చనలం గూర్చినపుణ్యలేశమును నాసర్వస్వ మూర్వీశ్వరా!

గీ. వైభవోచితములు ప్రతిపత్తు లగుట
నీనిలో నేది వలయునో వేడ్కఁ గొనుము
ప్రతనుగుణగృహ్యములు పుష్పతతులువోలె
సజ్జనులమానసంబులు సార్వభౌమ ! 80

క. భూనాథ ! నీగుణంబులు
వేనోళ్ళను జనులు వొగడ విని నినుఁ జూడఁగ
బూని యిట వచ్చి కాంచితి
మానస మానందజలధిమగ్నం బయ్యెన్. 81

వ. అనుటయు రాజేంద్రుండు వినయావనతుం డగుచు 82

ఉ. పావనమయ్యె నాకులము ప్రాభవ మెంతయువృద్ధిఁబొందెస
ద్భావముతో గురూత్తములుతామిటవచ్చుటఁజేసియంచునా
క్ష్మావరుఁ డిష్టగోష్ఠి గురుసన్నిధిఁబెద్దయుఁబ్రొద్దు నిల్చి యా
త్మావసథంబు సేరెనతఁ డాదరమొప్పఁగ వీడుకొల్పఁగన్.

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు గురుఁ డానరనాథునిచెంత కేగ భూ
కాంతుఁ డఖండరాజ్యరమఁ గానుకవెట్టఁగ భైరవార్యుఁ డ
త్యంతముదంబునొంది వసుధావర ! తాపసవృత్తిఁబూని ని
శ్చింత వనాంతరంబుల వసించెడువారికి నేల రాజ్యముల్ ?

క. వనములఁ దపములు సలిపెడు
మునులకు నరనాథ ! విభవములకును యోగం

బనుచిత మగును భవాదృశ
జనములె పాత్రములు వానిసంగతిఁ బడయన్. 85

గీ. అనుచు నిష్టగోష్ఠి సతఁ డొకించుక సేపు
విభునికొలువునందు వేడ్కఁ గడపి
యధిపుఁ డనుప నరిగె నాత్మీయనిలయంబు
హర్షపూర్ణమానసాబ్జుఁ డగుచు. 86

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ధవళాంబరసంవృతఖడ్గ మాత్మక
క్షాంతరసీమఁబూని జటినైయొకమస్కరి వచ్చి దేవ! మీ
చెంతకుఁ బంపినాఁడు యతిశేఖరుఁ డియ్యది నిల్పుఁగాక ది
గ్దంతికఠోరతుండనిభకర్కశమైనభవద్భుజంబునన్. 87

సీ. రాజేంద్ర! యిది బ్రహ్మరాక్షసుం డొక్కఁడు
ధరియించుదివ్యశస్త్రంబునుమ్మ
భైరవాంతేవాసి పాతాళనాథుండు
హరియించె దీని నయ్యసురనుండి
అట్టహాసాఖ్య మియ్యసి భవద్భుజయోగ్య
మగునని దేశికుఁ డంపినాఁడు
గైకొనుం డని వస్త్రకవచంబు విడఁదీసి
పిండితశరదభ్రమండలంబు
కరణి వెల్గెడుదానిఁ గాలమృత్యుకరాళ
జిహ్వాకరాళమై చెలఁగుదానిఁ

బ్రిశయభైరవరోష పావకోద్గతనీల
ధూమాంకురచ్ఛాయఁ దొరయుదానిఁ
బాణికోటుల మిగ్రంగఁ బాథోధిఁ బుట్టిన
కాలకూటమువోలెఁ గ్రాలుదాని
జళిపింపఁ బవనసంస్పర్శ మోర్వఁగలేక
వాడిమై మొరసెడువాయిదాని

గీ. ఖడ్గరూపముఁ దాల్చినకాళియాహి
పగిది నతితీక్ష్ణతర మైనపటుకృపాణ
మామహీశున కొసఁగిన నధికభక్తి
నతఁడు గైకొని నిజపాణి నలవరించె. 88

గీ. పరులసొమ్మైన కొకనాఁడు పాలువడదు
పాణిపుట మట్టులైనను భైరవార్య
నానతిని మీఱలేక నే నందుకొంటి
భక్తితో నని గురులతోఁ బలుకు మయ్య. 89

క. అని భువనావనదీక్షా
ఘనదక్షిణశస్త్రహస్తకమలము నందున్
జనవిభుఁడు దాల్చి సకలా
వనిచక్రము పాణిబదరఫలమని తలఁచెన్. 90

గీ. రాజు దీవించి యాపరివ్రాజకుండు
శైవదేశికుచెంతకుఁ జక్క నరిగె

అంత నొకకొన్ని దివసంబు లరుగ భైర
వార్యుఁ డారాజుసన్నిధి కరుగుదెంచి. 91

వ. ఏకాంతంబున నతని కిట్లనియె. 92

గీ. అలసు లాత్మార్థములఁ బరార్థైకనిరతు
లుత్తములు గాన మీవంటియుర్వీపతుల
కర్థిజనలాభ ముత్సవం బగుట యెఱిఁగి
వేఁడ వచ్చితి నిన్ను సద్వినుతచరిత! 93

క. యాచకజనులకు దైవత
నైచికివని యెఱిఁగి నిన్ను నరనాయక! సం
కోచము లేకయ వచ్చితి
యాచింపఁగ విను మదీయయాచ్ఞార్థంబుల్. 94

సీ. అసితాంబరానులేపాకల్పమున నేను
జపియించినాఁడ శ్మశానసీమఁ
గల్పోక్తవిధి మహాకాళమంత్రము కోటి
పర్యాయము లఖండభక్తితోడ
వేతాలసాధనావిధియె తత్సంసిద్ధి
యనువుగా దటి సహాయంబు లేక
దిగిభశుండాదండదీర్ఘమై యొప్పారు
భవదీయదక్షిణబాహుదండ

గీ. మట్టహాసముతోడ యామ్యాభిధాన
దిక్తటార్గళ మొకనిశిధినికి నైనఁ
గలరు తక్కినదిక్కులు గాఁపుసేయ
మువ్వ రాత్రియశిష్యులు పూర్ణబలులు. 95

గీ. బ్రహ్మరక్షఃకృపాణసంపాది యైన
నాదుశిష్యుండు పాతాళనాథుఁ డొకఁడు
బాలమిత్త్రుండు టీటిభప్రవరుఁ డొకఁడు
ద్రవిడధార్మికుఁ డనుకర్మతాళుఁ డొకఁడు. 96

ఉ. నావుడు సంతసించి నరనాయకుఁ డిట్లను దేశికేంద్ర! స
ద్భావముతోడ శిష్యజనవర్గమునన్ ననుఁ గూడఁ జేర్చి మీ
రీవిధి నానతిచ్చుట మదీప్సితముల్ తుదిఁదాఁకుటయ్యె భూ
దేవకులావతంస! భవదీయకృపన్ నెరవేర్తుఁ గార్యమున్.

వ. అనిన ముదితాంతరంగుండై భైరవాచార్యుం డిట్లనియె.

గీ. వచ్చుకృష్ణచతుర్దశీవాసరమున
నర్ధరాత్రంబునందు మహాశ్మశాన
సవిధశూన్యాలయమున శస్త్రద్వితీయ
మూర్తివై చూచెదవుగాక భూప! మమ్ము. 99

గీ. సమయ మిట్లొనరించి యాచార్యుఁ డరిగె
జనవిభుండును నియమితదినమునందు

శైవవిధిదీక్షితుం డయి చండమండ
లాగ్రమున కధివాసధూపార్చ లిచ్చి. 100

క. సాంతగపురముగఁ బరిజన
మంతయు వంచించి యాత్రియామార్గమునన్
సుంతయు భీతిల్లక భూ
కాంతుఁడు కరవాలకలితకరుఁడై యరిగెన్. 101

వ. ఇట్లరిగి మహాశ్మశానసవిధశూన్యాయతనంబు సేరునంతకు

చ. కృపకృతవర్మలున్ సమరకేళివిశారదుఁడైన ద్రౌణియున్
సపరికరప్రచండులయి సౌప్తికవేళ మహోగ్రశత్రుమం
డపమున కేగురీతి నరనాయకుఁ గానఁగవచ్చి రుల్లస
ద్విపులకృపాణపాణులయి వీరులు భైరవశిష్యు లత్తఱిన్.

ఉ. వారల మీర లెవ్వరని వార్షికమేఘరవంబునన్ మహీ
ధారుఁడు హెచ్చరింప నభిధానములన్ వెలిఁబుచ్చి రంత న
వ్వీరవరత్రయంబు తనవెంటఁ ద్రిమూర్తులువోలె రాఁగ నా
భూరమణుండు వోయె గురుపుంగవుసాధనభూమిచెంతకున్.

క. రక్షాసర్షపదాహవి
రూక్షానిలఘోరమైనరుద్రక్షోణిన్
దీక్షితుఁ డయి కూర్చుండిన
దక్షాధ్వరదమనుఁ డనఁగఁ దగియెడువానిన్. 105

సీ. భస్మనిర్మితమహాపద్మమండలమునఁ
జండాంశుకై వడి మండువాని
మథ్యమానక్షీరమహితార్ణవంబునఁ
దరిగొండకై వడిఁ దనరువాని
రక్తచందనమాల్యరంజితం బగునొక్క
నరశవోరఃపీఠిఁ గరిమతోడఁ
గూర్చుండి తన్ముఖకుహరనిర్యద్వహ్ని
వేల్చుచుండెడువాని వికటవేషుఁ

గీ. కృష్ణమాల్యానులేపనుఁ గృష్ణవసనుఁ
గృష్ణపటనిర్మితోష్ణీషుఁ గృష్ణసూత్రుఁ
గృష్ణతిలముష్టివర్ధితకృష్ణవర్త్మ
భైరవాచార్యుఁ గాంచె నాపార్థివుండు. 106

చ. నరవిభుఁ డంత మ్రొక్కి యభినందితుఁడై చటులాట్టహాసభీ
కరభుజదండ ముగ్రరిపుఘస్మరకర్కశకాలదండమై
పరగఁ బరేతరాజపరిపాలితదిక్తట మాక్రమించి సు
స్థిరుఁడయి నిల్చెఁ బ్రాణులనుదీర్ణతమిస్రగులయాంతకుండనన్

గీ. అరిగెఁ బాతాళనాథుఁ డైందాశఁ గావఁ
గర్ణతాళుండు ధనదాశఁ గావ నరిగె
ఆపరిబ్రాజకుం డపరాశ నిలిచె
భైరవుండును నిజకార్యపరత నుండె. 108

సీ. భైరవుం డిట్లు దిక్పాలబాహావప్రి
గుప్తి నిశ్చింతుఁడై ఘోరకర్మ
సాధింపఁ గాణపశతము లుద్ధతవృత్తి
విఘ్నంబు సేయంగ వివిధగతుల
విఫలప్రయత్నముల్ వేనవే లొనరించి
శాంతించె రాత్రియు సగము గడచె
నపుడు మండలమున కనతిదూరంబునఁ
గాంచేరది క్షటత్కారలమునఁ
గీ. బ్రళయసమయవరాహదంష్ట్రావిదీర్ణ
మైనకైవడి వివరంబు గాననయ్యె
నమ్మహాగర్తమునునుండి యపుడు వెడలెఁ
బురుషుఁ డొకఁ డున్నతాంసుండు భూరిబలుఁడు.

సీ. ఆశామదేభేంద్రహస్తాగ్రసంక్షిప్త
కాలాయసాలానకాండ మనఁగ
గంభీరపాతాళగర్తసమాయాత
బలిమహాసురసార్వభౌముఁ డనఁగ
నుపరివిన్యస్తదీపోపలక్షితమహేం
ద్రాశ్మనిర్మితచలద్ధర్మ్య మనఁగఁ
గపటసూకరవజ్రకఠినదంష్ట్రాటంక
హతిఁ బలాయితహిరణ్యాక్షుఁ డనఁగఁ

గీ. నవని జనియించు నరకదానవుఁ డనంగ
రూపు గైకొన్న యామ్యప్రతాప మనఁగఁ
బ్రళయకాలోగ్రభయదవిగ్రహ మనంగ
నిలిచె నొక్కఁడు కువలయనీలమూ_ర్తి. 110

చ. కరముల మృ_త్తికా జిడిమి గంధగజేంద్రకఠోరతుండపీ
వరవిపులాంసపీఠములఁ బ్రాముచు వార్షికమేఘనాదమే
దురరభసాట్టహాస మరిదోర్బలముల్ గుడియింప మ_త్తసిం
ధురగమనప్రకారమున దుర్దముఁడై యరుదెంచి యిట్లనున్

స్రగ్ధర. ఏరా విప్రాధమా! నన్నెఱుఁగవె యురగా
ధీశు శ్రీకంఠనాగున్
ధీరున్ నాపేరఁగాదే తెలియఁగఁబడు నీ
దేశ మోమూర్ఖ! విద్యా
పారంబున్ గాంతు వోరీ బలి యొసఁగక యో
బాలిశా! నాకుఁ గూల్తున్
ఘోరాజిన్ నీకుఁ దోడ్డా కుటిలమతుల నీ
క్షుద్రులన్ క్షోణిపాలున్. 112

గీ. అనుచు నుత్ఖాతఖడ్గుడై యాగ్రహమున
వచ్చుటీటిభముఖ్యులవజ్రకఠిన
కూర్పరాఘాతి నుర్వరఁ గూలఁ ద్రోచి
వరవిభున కభిముఖముగా నడచె నతఁడు. 113

ఉ. అశ్రుతపూర్వరోషపరుషాక్షరముల్ విని సాట్టహాసుఁడై
విశ్రుతపౌరుషుండు హరివిక్రముఁ డాధరణీశుఁ డోరి ని
న్నశ్రమలీలఁ ద్రుంతునని, యాయుధమున్ గొనిరమ్మటంచుఁజ
త్శుశ్రవనాథుపైఁ గవిసెఁ గోకనదారుణచారునేత్రుఁడై.

క. సాయుధయోధవరానే
కాయోధనశిక్షితాస్మదాయతఖడ్గం
బేయఁగ రోయునిరాయుధు
నాయితమయి రమ్ము మారుతాశన ! యనికిన్. 115

వ. అనినఁ గాకోదరుం డిట్లనియె. 116

ఉ. ఆయుధ మేల ? యాయసమహాపరిఘప్రతిమాస్మదీయబా
హాయుగమధ్యవర్తియయి యాలయకాలుఁడు వోవలేఁడురా
జా! యొకమర్త్యమాత్రునకు శస్త్రములేల టిగంతదంతితుం
డాయతబాహుదండముల నస్థులు పిండియొనర్తు రమ్మిటన్.

వ. అనుటయు, ధర్మయుద్ధప్రవీణుం డగునానరపాలుండు
సచర్మఫలకంబుగా నట్టహాసంబు విసర్జించి. 118

సీ. ధారుణీశ్వరుఁ డప్పు డర్ధోరుకంబు
పయిని గక్ష్యను బంధించి బాహుయుద్ధ
మునకుఁ గడఁగినఁ బటుదీర్ఘభుజులు వారు
సలిపిరి రణంబు వృత్రవాసవులభంగి. 119

సీ. పరిఘాయుతకఠోరబాహుదండాస్ఫాల
నారావముఖరదిగంతరంబు
వజ్రకఠోరకూర్పరఘాతపిండీకృ
తాన్యోన్యసంధిబంధాస్థిచయము
జానుప్రహారజర్జరితాంగనిర్గత
క్షతజరంజితరణక్ష్మాతలంబు
కఠినోగ్రహుంకారగంభీరరవదారి
తాష్టదిక్కటకర్ణాంతరంబు
గీ. పరిఢవిల్లె రణం బతిభయద మగుచు
నర్ధరాత్రంబునందు మహాశ్మశాన
భూమి భైరవదేశికుపూన్కిఁ దీర్ప
దండశూకేంద్రుతోడ నాధరణిపతికి. 120

చ. ఇరువురు నిట్లువోర ధరణీశ్వరు బాహుబలంబు తోడుతోఁ
బెరుగఁగఁజొచ్చినన్ నృపతి భీమబలంబున వానిఁ గూల్చి భీ
కరకరవాలమున్ బెరికి కంఠము ద్రుంపఁదలంచునంతలో
నురగుని మేన జన్నిదములుండుటఁ గాంచియొకింత గొంకుచున్

గీ. విప్రుఁ డనుబుద్ధి నాతని విడిచిపుచ్చ
నంతలోఁ బండువెన్నెల లలమికొనియె
శారదాంభోజగంధముల్ చదలఁ బర్వె
రత్నమంజీరశింజితరవము సెల్లఁగె. 122

వ. అంత. 123

చ. కరకలితాట్టహాసమునఁ గానఁగనయ్యెఁ బయోదగర్భవి
స్ఫురదురుచంచలాలతికపోలిక నొక్కమనోజ్ఞమూర్తి భా
సురధవళాబ్జదామపరిశోభితకంధర పద్మహస్త ది
క్కరటికఠోరకుంభనిభకమ్రపయోధర దుర్నిరీక్ష్యమై.

క. ధరణీతలడోలాయిత
వరతులసీదామసౌరభగ్రహణేందిం
దిరముఖరితాఖిలాశా
న్తరమై యాదేవి నిలువ నరపతి ప్రీతిన్. 125

గీ. దేవి! యెవ్వతె వీవు నీదివ్యమూర్తి
యేల సాక్షాత్కరించె నాయెదుట నేఁడు
తెలుపు మని వేఁడఁ బలికె నాదివ్యవనిత
మత్తకలహంసగద్గదమధురఫణితి. 126

క. నారాయణవక్షఃస్థల
మేరామవిహారసౌధ మేదేవికి నా
క్షీరాబ్ధి పుట్టినిల్లా
శ్రీరామనుగా నెఱుంగు జిష్ణుఁడ! నన్నున్. 127

మ. నెలవుల్ నా కురుమండలాగ్రలతికానీరంధ్రకాంతారముల్
జలకక్రీడల కాటపట్లు సుభటాస్త్రవ్రాతనిష్పిష్టగా

త్రిలవాస్యగ్ఘరపూర్ణసంగరమహారంగంబు లో వీర ! నీ
బలశౌర్యంబులు మెచ్చితి న్వరములం బ్రార్థింపుమా యిచ్చెదన్

క. అని దేవి నొడువుటయు నా
జనపతి భైరవుని కార్యసంసిద్ధియ గో
రిన నాతనిగురుభక్తికి
మనమున సంప్రీత యగుచు మానతి పలికెన్. 129

గీ. జగతి భవదీయవంశ మాచంద్రతార
కముగ వర్ధిల్లుఁగాక యఖండశౌర్య
ధైర్యసాహసవిక్రమౌదార్యమతుల
కాకరం బయి పూజ్యత నందుఁగాత. 130

మ. సకలద్వీపనిఖాతదీప్రవిజయస్తంభుండు సామంతరా
జ్మకుటానర్ఘమణిప్రభాపటలకల్మాషాంఘ్రిపద్ముండు రా
జకులాంభోధిసుధాంశుఁడొక్కరుఁడు హర్షప్రస్ఫుటాభిఖ్యనీ
యకలంకాన్వయమందుఁ బుట్టుహరిదంతాక్రాంతసత్కీర్తియై

గీ. కమలమును వీడి యాచేయి కనకదండ
చామరముఁ దాల్చి యారాజచంద్రుపజ్జ
నిలిచి వీచోపు లీయఁగాఁగలదటంచుఁ
దెలిపి యారాజ్యలక్ష్మి యదృశ్య యయ్యె. 132

క. దేవీవాక్యంబున నా
భూవిభుఁ డతిముదమునొందెఁ బూజ్యుం డగునా

శైవోత్తముఁడును నిష్ఠఁ
గావించినతపము సిద్ధిఁగనుటయు నంతన్. 133

ఉ. చారుచిరత్నరత్నరుచిజాలజటాలకిరీటవజ్రకే
యూరసువర్ణకుండలమహోజ్జ్వలభూషణభూషితాంగుఁడై
భూరిగదాకృపాణపరిపూర్ణభుజద్వయుఁడై మనోహరా
కారముతోడ భైరవుఁడు గైకొనె దివ్యశరీర ముద్ధతిన్.

గీ. ఇట్లు విద్యాధరత్వంబు నింపుమీఱఁ
దాల్చి శైవోత్తముండు భూధారుఁ గాంచి
వత్స! భవదీయదృఢబాహువప్రగుప్తి
సిద్ధిఁ బొందితి నిపుడు నిశ్చింత నేను. 135

గీ. అట్లుగావున నరనాథ! యాత్మశక్తి
కనుగుణం బగునుపకార మాచరించి
ధన్యతను గాంతు ననిన నాధరణివిభుఁడు
వినయమున భైరవున కిట్లు విన్నవించె. 136

క. భవదీయకార్యసిద్ధిని
నవనీసురముఖ్య! నేఁ గృతార్థుఁడ నైతిన్
బ్రవిమలపుణ్యోపార్జిత
భువనంబుల కేగుఁ డనిన భూసురుఁ డనియెన్. 137

ే. అరుగుచున్నాఁడ నే నని వచియింతునా
యది స్నేహసదృశవాక్యంబు గాదు

అసువులు నీదుసా మ్మని వచియింతునా
యది పునరుక్తిదోషాస్పదంబు
ఉర్వీశ! నిష్కృతుఁడోపకారి వటంచు
వచియింతునా యనువాద మగును
బాంధవుండవటంచుఁ బలుకుదు నంటినా
యది దూరమొనరించు టగునుజుమ్మ

గీ. అధిప! మఱవకు నన్నను టాజ్ఞ యగును
గాన మీరు కృతఘ్నులఁ గపటమతుల
స్వార్థపరులను స్మరియించుసమయమందు
నన్నుఁ గూడఁ దలంపుఁ డనాదరమున. 138

క. అని టీటిభముఖ్యులఁ దా
ననురాగరసప్రపూర్ణ మగుదృష్టిఁ గనుం
గొని వారి నిండుకౌఁగిట
మునివర్యుఁడు సేర్చి వారిముదలఁ గొనుచున్. 139

క. తారాపథమున కెగసె ను
దారతఁ దలపూవు లగుచుఁ దారలు తనరన్
భూరిజవత్రుటితాఖిల
హారమణిప్రకరశబలితాశాంతరుఁడై. 140

ఆ. ఆతఁ డాత్మసిద్ధి కనురూపమై చను
పుణ్యలోకములకుఁ బోవుటయును

బార్థివేంద్రుఁ గాంచి పలికె శ్రీకంఠాభి
ధానుఁ డైననాగతల్లజుండు. 141

గీ. భవదుదారభుజాబలప్రాభవమునఁ
గ్రీతదాసుఁడ నైతి నుర్వీతలేశ!
కార్యఖడ్గములం దనుగ్రహముతోడఁ
బనిగొనుము నన్ను నిదియ నాప్రార్థనంబు. 142

క. అని భూనాథునిముదలం
గొని యాభూవివరమం దకుంఠితగతి నా
జనుఁడు రసాతలమునకున్
జనె నంతటఁ దెల్లవారుసమయం బయ్యెన్. 143

చ. అల వనదేవతాస్తనతటాంశుకముల్ హరియించి ఘర్మసం
కలితశరీరుఁ డైనగతి గంధవహుండు తుషారబిందుశీ
తలుఁడయి తత్క్షణోన్మిషితతామరసోదరనిర్గమత్పరీ
మళవహనాతిభారమున మందగతి న్మెలఁగెన్ వనస్థలిన్.

మ. విరహోద్విగ్నరథాంగవక్త్రపవనావిర్భూతతాపంబు దు
స్తరమైనం జనెఁ బశ్చిమాబ్ధి కనఁగా జారెన్ దమఃపుంజముల్
ఉరువేగోత్పతదర్కవాహముఖవాతోద్ధూతమైనట్లు భా
స్వరతారాగ్రహమండలం బపరదిగ్భాగంబుఁ జేరెన్ వెసన్.

సీ. అవనికి డిగినయయ్యరవిందవాసినిఁ
గాంచెనో యన విచ్చెఁ గమలవనము

వాయువశంబున వనలతల్ నీహార
కణముల రాల్చె నుత్కలికలట్లు
తెమ్మెరల్ చిమ్మినదివ్యపుష్పములవు
వ్వాళ్ళ బ్రింగినయట్లు వాలుపుదఱిఁగి
నక్షత్రగణము ధూసరితమై మందరా
హార్యకూటంబుల నక్తమిల్లె

గీ. జలజహస్తకు నిద్దురఁ దెలుపువేళ
మొరయుశంఖంబులో యన ముడుచుకొనెడు
కుముదములు వాల్చె నంతర్నిగూఢమధుక
రారవమనోహరములు జలాశయముల. 146

క. చవుదంతియంకుసం బన
దివిఁ బొల్చెను మృగశిరంబు తేజం బెడలన్
రవి యుదయింపక పూర్వమె
యవిరళముగఁ జెలఁగె దెసల నండజరుతముల్. 147

వ. అట్టి ప్రభాతసమయంబున. 148

క. వనవాపీసలిలంబుల
జననాథుఁడు వాగయుద్ధసమ్మర్దమునన్
ఘనధూళిధూసరిత మగు
తనువును గడిగికొని కర్తవ్యాదులతోన్. 149

ఆ. నగరమునకు వచ్చి నరనాథుఁ డంతట
వారిఁ దగినరీతి గారవించె
మునియుఁ గొన్నినాళ్ళు జనవిభుకడ నుండి
చనియె వనికిఁ దపము సలుపఁబూని. 150

శా. పాతాళేశుఁడు కర్ణతాళుఁడును దోఃపాండిత్య మేపార ను
త్ఖాతప్రస్ఫుటమండలాగ్రులయి యుద్ధక్షోణులన్ శత్రుసం
ఘాతంబుల్ బెగడొంద విక్రమకళాకౌశల్యముల్ సూపుచున్
బ్రీతిన్ భూపతిఁ గొల్చియుండిరి నిజాభీష్టార్థసంపన్నులై.

ఉ. భైరవదేశికోత్తమునివైభవమున్ వినఁగోరి రాజకం
ఠీరవుఁ డిష్టగోష్ఠుల మనీషులు గొల్వఁగ నుండి వేఁడ నా
వీరులు కర్ణపేయములు విస్మయసంజనకంబులైనయా
ధీరునివర్తనంబులను దెల్పుదు రావిభుఁ డిచ్చ మెచ్చఁగన్.

గీ. శైశవోదంతముల వసుధేశుతోడ
ముచ్చటించుచుఁ బెక్కేండ్లు పుడమిఱేని
కొల్వులో నుండి విభునితోఁ గూడ వారు
ఘనజరాభారసంక్రాంతకాయులైరి. 153

మ. కులిశాభీలశరప్రదారితకపిక్షోణీధరోరస్థలా!
స్థలలంఘార్థితవార్ధిశేఖర! ఖరోదగ్రాహిపక్షీశ! యీ
శలసచ్చాపనవేక్షుఖండనకరీశా! యీశముఖ్యార్చితో
జ్జ్వలపాదాంబుజ! అంబుజాసనసురేశస్తూయమానోదయా!

క. కటురటదటనీటంకృతి
చటులజ్యారావద్రిచాపచండాశుగవి
స్ఫుటితసుబాహూరస్థల
జటిమఖరక్షక! ధరాత్మజాప్రియ! రామా! 155

తరళము. స్వరుకఠోరనఖాగ్రఖండితభర్మకశ్యపహృత్తటా!
ఖరకటాక్షసముత్కటా! ఘనగర్భరుద్ధసటాచ్ఛటా!
నరమృగేంద్రసమగ్రభీషణనాదపాటితదిక్తటా!
పరమభక్తసురారిడింభకపాలకా! కుటిలాలకా!

— గద్యము. —

ఇది శ్రీకొమాండూరు కృష్ణమాచార్యప్రణీతం బయిన
యాంధ్ర హర్ష చరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ
బుష్పభూతివర్ణనం బనునది
తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీయజ్ఞపతయే నమః

ఆంధ్రహార్షచరిత్ర

చతుర్థాశ్వాసము

శ్రీధర! గోపవధూమధు
రాధరపీయూషరసిక! యదువంశమణీ!
సాధితనిజగురుపుత్త్రా!
రాధావదనాబ్జమధుకరా! మధుమథనా! 1

గీ. కలలనైనను యోగంబు గలుగ దెపుడు
కరము గ్రహియింప నైనను గరిమతోడ
నుత్తములు నామమాత్రాన నుర్విసతికిఁ
బతు లటంచును బ్రఖ్యాతిఁ బడయఁగలరు. 2

గీ. దంతిముఖువక్త్రమునఁ బుట్టుదంతమట్లు
విపులనృపవంశములనైన విభుఁ డొకండ
సర్వభూభృత్ప్రకంపనశౌర్యసారుఁ
డుద్భవిల్లుఁ బృథుప్రతిమోజ్జ్వలుండు. 3

ఉ. ఆయవనీతలేశ్వరునియన్వయమం దహిమాంశుతుల్యతే
జోయుతు లత్యుదారులు విశుద్ధచరిత్రులు శూరశేఖరుల్
ధీయుతు లుద్భవించిరి ; తదీయమహాన్వయవార్ధిపూర్ణిమా
తేఱ్రియుఁడనఁ జనించె నొకఁడేఁడు ప్రభాకరవర్ధనాఖ్యుఁడై.

సీ. గాంధారరాజేంద్రగంధహస్తికిఁ గూట
పాకలం బెవనిదీప్రప్రతాప
మహితహూణకురంగహర్యక్షగర్జాని
నాద మెవ్వనిజయానకరవంబు
ప్రాజ్యమాలవమహారాజ్యలక్ష్మీలతా
పరశు వెవ్వనిదీర్ఘభయదహేతి
సింధుమహీనాథసింధునిర్మథనోరు
మంథాన మెవ్వనిమహితభుజము

గీ. చకితఘూర్జరనరనాథజాగరంబు
లెవని ఘోటకధట్టికాహేషలతఁడు
తనరె రాజాధిరాజప్రతాపశాలి
బిరుదములతోఁ బ్రభాకరాభిఖ్య నతఁడు. 5

చ. హృదయములందు వహ్నిగతి నీక్షణయుగ్మమునజ్జలంబు గా
నెదఁగదలించునూర్పుల సమీరముగాఁ దనువల్లులన్ మహీ
విధముగ శూన్యభావమున విన్నగ భూతమయస్వరూపమై
షోడలు నరేంద్రతేజ మరిభూపతివర్గకులాంగనాతతిన్. 6

సీ. అవిరళయూపదారువుల నాదిమయుగం
బంకురించుచు నున్నయట్లు దోఁచుఁ
గకుబంతములఁ బ్రాఁకు క్రతుధూమతతులచేఁ
గలి పలాయితుఁ డైనకరణిఁ దోఁచు
దేవాలయాగ్రధ్వజావలి ధర్మంబు
పల్లవించినరీతి నుల్లసిల్లు
సర్వోపకరణముల్ జాతరూపము తోట
హేమాద్రిఁ బంచిన ట్లెసఁగుచుండు
గీ. అవనిసురలోకదీయమానార్ఘకలశ
వారముల భాగ్యసంపదల్ పండినట్లు
పరిఢవిల్లుఁ బ్రభాకరవర్ధనేంద్ర
బాహుపాలితకాశ్యపీవలయమందు. 7

చ. హరి కరవిందవాసిని, పురారికిఁ బర్వతకన్యయుఁ సుధా
కరునకు రోహిణీసతి జగజ్జనయిష్ణునకుఁ సరస్వతీ
తరుణి మహాసముద్రునకు దైవతవాహినివోలె నాథరా
వరునకు భార్య యయ్యె గుణవార్ధి యశోవతి కీర్తిపాత్రమై.

క. ధరణీశ్వరుచిత్త మహా
స్వరునంద నిరంతరానుషక్తం బగుటన్
స్థిరభక్తి మూఁడుసంధ్యల
నరుణోపాసన మొనర్చు నాతఁడు నిచ్చల్. 9

క. ప్రాతస్సంధ్యాదీప్తులు
శాతక్రతవీదిగంత శైలాంతములన్
దోఁతెంచునంత కవ్వసు
ధాతలనాయకుఁడు శయనతలమున్ వీడన్. 10

ఉ. శుద్ధజలావగాహుఁడయి శుక్లదుకూలయుగంబు దాల్చి యా
బద్ధశిఖాకలాపుఁడయి పాండుపటావృతమౌళియై మహా
శ్రద్ధ వసుంధరోల్లిఖిత చండవిభాకరమండలంబునం
దిద్ధయశుండు పూజ యొనరించును గోకనదచ్ఛదంబులన్.

గీ. పుడమి జానువు లుంచి యాభూధవుండు
మహిని గుంకుమలిఖితార్కమండలమునఁ
బద్మరాగమయానర్ఘ భాజనమున
నాత్మహృదయంబు వోలె రక్తాబ్జ ముంచు. 12

ఆ. పుత్త్రిఁ బడయఁ గోరి భూనాథుఁ డాదిత్య
హృదయమంత్రమును ద దేకనిష్ఠ
మూఁడుసంధ్యలందు ముదముతో జపియించు
నర్కదేవతాప్రియావహముగ. 13

వ. ఇట్లతిభక్తి నమ్మహారాజేంద్రుం డాదిత్యోపాసనం బొన
ర్చుచుండ నొకనాఁటియామినీసమయంబున. 14

క. సితకరకరసిత మగుహ
ర్మ్యతలంబున శయనమందు రాజేంద్రుఁడు ; త

త్సతి యతనితల్పపార్శ్వ
స్థితపర్యంకమున నిదురఁ జెందిరి సుఖులై. 15

ఉ. అంతనిశావసానసమయాగతభాస్కరసూతదీప్త లో
కాంతరసీమ నిండఁగ సుధాంశుఁడు వెల్వెలఁబారె నంత భూ
కాంతునిధర్మపత్ని భయకంపితకోమలగాత్రివల్లియై
కాంతుని 'నార్యపుత్త్ర! ననుఁగావు' మటంచ నిలేచెఁ జెచ్చెరన్.

గీ. బాహుపాలితసకలభూవలయమందుఁ
'గావు' మనుమాట వినఁడు భూకాంతుఁ డెపుడు;
అటియు దేవీముఖంబున నప్పుడు వినుట
కదరిపడి మేలుకొనె వసుధాధిపుండు. 17

మ. రభసాకృష్టనిశాతఖడ్గము తమిస్రాక్రాంతసీమంతస
న్నిభమైయొప్పఁగృతాంతరాయమగునిర్నిద్రావకాశంబు భూ
విభుఁ డాత్తోన్మత్తరవస్త్రుకై తవమున న్వేఁదోర్చిసి పాదార్పణా
రభటీకంపితహార్మ్యుఁడై నిలిచెఁ బర్యంకాగ్రభాగంబునన్

సీ. ఖడ్గధారాహతక్షపాకరమయూఖ
రేఖ యెదమీఁద వ్రాలినరీతి నొక్క
మౌక్తికసరంబు కంఠసీమను వెలుంగఁ
గనకవలయంబు ముంజేతికడకు జాఱ. 19

తే. రాజ్యరమ ముద్దులిడఁ దమ్మరసము సోఁకి
నసఁగ నొప్పారునిద్రారుణాంబకములు

కోపవశమున నీరెండ గురియుచుండ
బామముడికిఁ జిమ్మచీఁకటి ముసుఁగువడఁగ. 20

క. అంతఃపురపరిజన మ
త్యంతభయాకులత లేచి యహమహమికతోఁ
జెంతకుఁ బరుగిడ విభుఁ డో
కాంతా! భయ ముడుగు మనుచు గ్రక్కునఁ బలికెన్. 21

క. పలికి భయహేతు వారయ
నలుమూలలు వెదకి మనుజనాథుఁడు భీతిం
గొలుపున దెద్దియుఁ గానక
చెలువా! భయకారణంబుఁ జెపు మని యడిగెన్. 22

సీ. సాధ్వసం బొకయింత సడలినంతనె దేవి
యధిపుని జూచి యోయార్యపుత్త్ర!
మధ్యందినాదిత్యమండలంబున నుండి
బాలకు లిరువు రప్రతిమ తేజు
లుదయార్కసమవర్ణు లుజ్జ్వలాంగదభుజుల్
కవచకుండలఖడ్గకలితమూర్తు
లతిమనోహరకిరీటాంచితమస్తకు
లసాభిషిక్తసర్వావయవులు

గీ. పుడమిజనములు చేయెత్తి మ్రొక్కుచుండ
నలఘుషమ్మాఖ్య రవిరశ్మి నవతరించి

నట్టిశశికలఁ బోలుకన్యకను గూడి
దివ్యమూర్తులతో నేగుదెంచి రిలకు. 23

గీ. ఏను వలదని వారి వారించుచుండఁ
గ్రూరకరవాలమున నాదుకుక్షిఁ జీల్చి
గర్భగోళముసం జొరఁగడఁగి రంత
భీతి మేల్కాంచితిని మిమ్ముఁ బిలుచు చధిప ! 24

గీ. స్వప్నగతవృత్త మీరీతి జలజనయన
విభునితో విన్నవించెడు వేళయందుఁ
జెలఁగెఁ బ్రత్యూషశంఖకాహళనినాద
బంధురంబయి మాంగళ్యపటహరవము. 25

గీ. వందిమాగధమంగళపాఠరవము
జయజయధ్వానములతోడఁ జదలఁ బర్వె
హైమకోణాహతంబయి హర్మ్యవీథి
మొరసెఁ బ్రత్యూషనాంది దిఙ్ముఖము లందు. 26

గీ. వాజిశాలల హేషారవంబు లెసఁగె
మందురాపాలకులు నిద్రమబ్బు వీడి
హరితయవసంబు లుత్తమహరుల కిడుచుఁ
జదివి రీపద్యయుగళి నుచ్చైస్స్వరమున. 27

క. తరుపిక్రతినిధియు సన్మణి
పరిపూర్ణనిజప్రభానుభావమువలనన్

దారకానుశుభములు పూర్వ
స్ఫురితనిమిత్తములవలన బోధ్యంబు లగుణ్. 28

గీ. అరుణుఁ డెతెఁగించు బాలభాస్కరునిరాక
వర్షపతనంబుఁ బవనజృంభణము దెలుపు
నవనిజనులకు భావిశుభాశుభములఁ
దథ్యముగఁ దెల్పుఁ బూర్వనిదర్శనములు. 29

చ. అపుడు నరేశ్వరుండు ముదమందియశోవతిఁగాంచి దేవి!నీ
వపరిమితప్రమోదసమయంబునఁ గుందెదవేల ? నేఁడుగా
తపనుఁ డనుగ్రహించె సుకృతంబులుపూర్ణఫలంబుఁగాంచెనా
తపములుపండె శీఘ్రముగఁదన్వి! యపత్యసుఖంబు గల్గెడుణ్.

గీ. అనుటయును దేవి సంతసమందె నంత
రాజరాజును నంతిపురంబు విడిచి
నిత్యనిర్వర్తితాహ్నికనిరతి నుండెఁ
గడచె నీరీతి నొకకొంతకాల మంత. 31

సీ. రాజ్యవర్ధనమహారాజేంద్రుఁ డాదేవి
ప్రథమగర్భమున సంభవము గాంచె
గర్భస్థితుం డైనయర్భకుకీర్తిచే
నన జననికి వెల్లఁదనము గదిరె
బాలునిగుణగౌరవమునవో యనఁగఁ ద
న్వికి మేనఁ బ్రాలుమాలిక జనించెఁ

బృథుకనిర్మలకాంతిసుధఁ గ్రోలినట్టు లా
యమకు భోజనముపై నాస తొలఁగె
గీ. గర్భభారాలసాంగియై కదుఁ బ్రియత్న
పూర్వకంబుగ గుసులకు మ్రొక్కుచుండె
విశ్రమించిన, మణిమయభిత్తిసీమ
సాలభంజికవోలె నాచాన దోఁచె. 32

సీ. తననీడ మణిభిత్తిఁ గని వేడుఁ గైదండ
చెలులసంగతి వేఱ పలుక నేల
గృహరత్నమణిదీప్తిఁ గేలూఁతఁ గొనఁజూచు
ముంగిటితీవలముచ్చు టేల
ముదల వెట్టఁగనోప దెదుటిచేటిని జూచి
చెయిఁ జేసికొనుమాటఁ జెప్ప నేల
హారమ్ము మెక్కెడుతలం పైన లోఁ జొన్పఁబో
దడుగువెట్టెడుమాట లడుగ నేల
గీ. కాలు సేయార్ప నోపదు కంబుకంఠి
తొడవుబరువులతొడుసులు నొడువ నేల
చెలులు నూర్వురు పరిచర్య సేయుచుండఁ
బూర్ణగర్భిణియై రాజ్ఞి పొలుపుమీఱె. 33

గీ. తనసపత్నులతోలలఁ బాదములు సాఁచి
చెలులయొడిలోన నెమ్మేనిఁ జేర్చి దేవి

వై జననమాస మొకయుగప్రాయముగను
గడపె రాజేంద్రుఁడును బ్రీతి గారవింప. 34

గీ. తనమనోనాథుహృదయపద్మమున నిలిపి
యతని తేజంబు నిజగర్భమందుఁ దాల్చి
బాలభాస్కరగర్భయై పరిఢవిల్లు
పూర్వదిక్కాంతవోలెఁ బూఁబోఁడి మెఱసె. 35

సీ. పదియవమాసంబు పరిఢవిల్లుడు దేవి
ప్రసవించెఁ బుత్త్రు నప్రతిమ తేజు
సకలభూభృత్పక్షసంతతుల్ ఖండింపఁ
బవి రేణువ్రుల వీని బ్రహ్మ చేసె
నవనిభారము మోయ నాదిశేషఫణోప
కరణాళి నల్వ యీఘనుని జేసె
ఘనమహీభృత్కంపకారి నీతని సృష్టి
గావించె దిగిభాంగకములఁ గూర్చి
గీ. యనుచు జగమెల్లఁ బొగడ నాయర్భకుండు
శౌర్యధైర్యపరాక్రమసహితుఁ డగుచు
రాజ్యవర్ధనుఁ డనఁగ సామ్రాజ్యమునకు
నాథుఁడై పుట్టె నన్వర్థనాముఁ డగుచు. 36

గీ. అపుడు సమ్మోదమంది రాయవనిజనులు
చంద్రుఁ డుదయింప నుప్పొంగుజలధిఘోష

మొనఁగెఁ బురమున శంఖకాహళమృదంగ
పటహనిస్సాణముల నుత్సవంబు లొప్పె. 37

వ. ఇట్లు కొంతకాలం బతిక్రమించినయనంతరంబ యశోవతీదేవి హృదయదోహదంబుల హర్షోదయలక్షణంబు లంకురించుటయు. 38

ఉ. శ్రావణమాస మంతఁ గడుసన్నిహితంబగుడున్ యశోవతీ
దేవి విశుద్ధదేహమునఁ దె ల్పధికంబయి తోఁచెఁ దత్కుచ
గ్రావము లూర్జితంబులయికమ్రముఖంబుల నొప్పనొప్పె నా
భూవిభుఁ బ్రోవ నుంచినసముద్రపయఃకలశద్వయం బనన్.

గీ. దుగ్ధసంజననార్థమై ద్రుహిణుఁ డబల
వదనమున నుంచుక్షీరప్రవాహ మనఁగ
దీర్ఘసుస్నిగ్ధధవళమై దేవిదృష్టి
మధురతమమయ్యెఁ బదియవమాసమందు. 40

గీ. సకలమంగళదేవతాసమితి దేవి
నావహించిన బరువెక్కె నంగ మనఁగ
మందమై యొప్పె గమన మామనుజనాథ
పత్ని కపుడు కఠోరగర్భంబుకలిమి. 41

చ. నెలఁత నవేంద్రనీలమణినిర్మితభూమిఁ జరించువేళ నా
యలికులవేణిపాదముల నంటి ధరిం బ్రతిమాచ్ఛలంబునన్

జలనిధిమేఖలాతరుణి చాయఁగతిన్ జరియించుచుండు సా
కలికికిశోరగర్భమునఁ గ్రాలెడు భూపతి గారవంబునన్. 42

ఉ. వెన్నెలరేల గర్భభరవేదన కోర్వక చంద్రశాలలం
దున్న మరుద్విధూతమయి యుగ్మలిపయ్యెద జాఱఁ బాండుర
స్విన్నపయోధరద్వితయబింబితమై యమృతాంశుమండలం
బెన్నఁగఁ బొల్చె గర్భమున కెత్తుసితాతపవారణం బనన్. 43

మ. కలలంగాంచు నిశాంతయామముల దిగ్దంతావళోద్దండహ
స్తలసత్తోయజపత్రపాత్రకలితస్వచ్ఛాంబుపూరంబులన్
జలకంబాడినరీతి దిక్పతులయాస్థానంబులం దుండి దూ
తలు కాన్కల్గొనివచ్చియిచ్చినటు లాతన్వంగి మోదంబునన్

సీ. ఆటలందైన నాయంభోజపత్రాక్షి
సైఁప దాజ్ఞాభంగచాపలంబు
వారాసు లన్నియు వరుస నొక్కటి చేసి
యానీట మజ్జనంబాడఁ దలఁచు
మొగముఁ జూచుకొనంగ ముకురంబు వెట్టిన
వలదని మెఱుఁగుకత్తులనె చూచుఁ
జెవి కింపు లగువిపంచికలఁ గాదని పల్కు
వినఁగోరు నాదేవి విండ్లమ్రోఁత

గీ. కనకపంజరశుకశారికాకలాప
సముదయంబులఁ గాదని చంచలాక్షి

మరగిచూచును లోహపంజరనిబద్ధ
చండశార్దూలసింహాదిసత్త్వచయము. 45

క. వేలాలతాగృహోదర
లీలాసంచారవాంఛ లేమకుఁ గలిగెన్
జాలాలికోర్కి నిజగ
ర్భాలయగతపృథుకచింతితార్థమ కాదే. 46

వ. అంతటఁ బ్రసవదివసంబు లాసన్నంబు లగుటయు. 47

క. అష్టాంగాయుర్వేదని
విష్టాత్మకు లఖిలవైద్యవిద్యాసారో
త్కృష్టమతు లధిపుపత్నిక
రిష్టాలయ మప్డు డేర్పరించిరి ప్రీతిన్. 48

గీ. జ్యేష్ఠమాసాపరార్ధవిశిష్ట మయిన
ద్వాదశీతిథిఁ బావకతార నర్ధ
రాత్రిమున హర్షసూచకారావ మొందు
వెడలె నంతఃపురాంగనావిసరమందు. 49

వ. అంతట రాజ్ఞియాదరము సందిసదాదితనూజ వచ్చి భూ
కాంతుని మ్రోల నిల్చి కరకంజములన్ ముకుళించి దేవ! శు
ద్ధాంతమునన్ ద్వితీయసుతునర్మిలిఁగాంచెను దేవియంచుఁ దా
నెంతయుఁ బ్రీతిఁ దెల్పి హరియింపఁ జెసమంచితపూర్ణపాత్రమున్

చ. అపుడు త్రికాలవేదియును హారికుఁడున్ మహాయోగవేత్తయున్
నృపునకు మాననీయుఁడు ననింద్యచరిత్రుఁడు నైన తారకుం
డపరిమిత ప్రమోదమున నానరనాథుని గాంచి దేవ ! మీ
తపము ఫలించె నీసుతుఁడు దాత్తగుణోత్తరుఁ డయ్యెడున్ జుమీ

సీ. దేవ! యీదినము వ్యతీపాతముఖదోష
వర్జితం బగుట శుభప్రదంబు
అజవృషమృగకుళీరాంత్యజూకంబులం
దర్కేందువక్రార్యశుక్రకృష్ణు
లుచ్చులై యుండుట నుర్వీశ ! యీబాలుఁ
డఖిలలోకేశ్వరుం డగునఁజుమ్మ
తొల్లి మాంధాతృభూవల్లభుం డొక్కండె
జనియించె నీదృశసమయమందు

గీ. అదియె మొదలుగ నిందాక యధిపముఖ్యుఁ
డొక్కఁడును బుట్టఁ డిటువంటి యోగమందు
భూతలాధీశ! సామాట బొంకు గాదు
అట్లు గాఁ జూతు వీవు కాలాంతరమున. 52

గీ. సప్తభూభాగ్రిగణ్యుఁడై సప్తతంతు
పాలకుండయి సప్తాశ్వువగిది వెలిఁగి
సప్తసాగరవేష్టితక్ష్మాతలంబు
నేలుఁ బురుహూతుభీల నీబాలకుండు. 53

సీ. జననాథ! యీతనిసామజఘటలచే
నరిరాజసాలంబు లవియునాఁడు
కుతలేశ! యీతనిఘోటకఘట్టికా
ఖురధూళి రవిదీప్తిఁ గొన్ననాఁడు
వసుధేశ! యీతనిభటకృపాణమరీచు
లఖిలదిఙ్ముఖముల నడరునాఁడు
అవనీశ! యితనిజయస్తంభసంతతుల్
నిఖిలదేశంబుల నిలుచునాఁడు

గీ. సకలసామంతభూపాలసంఘమకుట
చారుమాణిక్యరంజితచరణుఁ డగుచు
నవని నేకాతపత్రమహావిభూతి
నేలునాఁడును దలఁతు వీ మేలిమాట. 54

మ. ధరణీనాథునివీటిలో నపు డనాథ్యాతంబులై శంఖముల్
మొరసెన్ భేరులసాహతంబులగుచున్ మ్రోసెన్ మరంగారవ
స్ఫురణాలంకృతగజేంద్రబృంహితములు న్బొల్పారె ఫుల్లాబ్జగం
ధరమాబంధురమంథరానిలములున్ వ్యాపించె దిగ్భిత్తులన్.

గీ. పవనకీర్తలపావకశాలలందు
దక్షిణావర్తజిహ్వాకాంతతులతోడ
భావిశుభమును దెలిపెడుపగిది వెలిఁగె
జాతవేదుఁ డనింధనజ్వాలుఁ డగుచు. 56

సీ. తపనీయశృంఖలాదామబద్ధమహాని
ధానభాండములు గర్తముల నుబికెఁ
బటుతరమాంగళ్యపటహాభేరీనాద
ముఖరంబు లయ్యె దిఙ్ముఖము లెల్ల
శ్రుతిసుభగాననుల్ శుక్లాంబరావృతుల్
ప్రథమయుగప్రజాపతు లనంగ
విభునిసంతానాభివృద్ధి నాకాంక్షించి
యగ్రజాతులు వచ్చి రధిపుఁ జూడఁ
గీ. దనువుఁ గైకొన్న వైదికధర్మ మనఁగ
శాంత్యుదకకుంభ ఫలకుశాక్షతపవిత్ర
పాణియై వచ్చె నామహీపాలుకడకు
రుచిరవేషముఁ దాల్చి పురోహితుండు. 57

గీ. శ్మశ్రుజటిలాననులు పంకమలినగాత్రు
లపుడు బంధవిముక్తులై యాకులముగ
నగరఘంటాపథమున సంతస మెలర్పఁ
బరువు లెత్తిరి కలికాలబంధు లనఁగ. 58

గీ. వ్యపగతాఖిలసేవ్యసేవకవిభాగ
మస్తమితరాజకులసముదాచరణము
పుణ్యపణ్యాంగనాదుర్విబోధలీల
మొప్పె నప్పుడు పుత్త్రజన్మోత్సవంబు. 59

క. ఎంతటివారల కైనను
బొంతకుఁ బోరానియంతిపుర మప్పుడు భూ
కాంతునిపుత్త్రునిఁ గనుఁ గొన
సంతసమున వచ్చుపౌరజనతతి నిండెన్. 60

సీ. సురలోకమును వీడి ధరణి కేతెంచిన
యప్సరస్స్త్రీసమూహంబు లనఁగ
వైకుంఠమును వీడి వసుధకు వచ్చిన
దామోదరావరోధము లనంగ
అసురగర్తము వీడి యవనికి డిగ్గిన
భుజగేంద్రకన్యకాపుంజ మనఁగ
జలదగర్భముఁ బాసి జగతిపైఁ జరియించు
చటులశంపాలతాశతము లనఁగ

గీ. భవ్యసామంతనరపాలపత్ను లాత్మ
పరిజనము వెంట మణిమయభాజనముల
సంకుమదకుంకుమాగురుస్నానచూర్ణ
వస్తువులు దేర వచ్చి రాబాలుఁ జూడ. 61

చ. సరసమృదంగవంశరవసంగతిఁ బాడుచు రత్నకంకణ
స్ఫురణమనోహరంబులయి పొల్చుకరాబ్జము లెత్తి కక్షభా
గరుచులు దర్శనీయమయి గ్రాలఁ జలచ్చరణాబ్జకింకిణుల్
మొరయఁగ నాడి రెల్లెడల భోగనితంబిను లాపురంబునన్.

సీ. కోపాభినయములఁ గోమలభ్రూలతా
కళలఁ గొట్టినరీతిఁ గానుపింపఁ
బ్రణయాభినయములు ప్రచరించుపట్టుల
రసములు వర్షించురాణ మెఱయఁ
జతురచంక్రమణముల్ సవరించుపట్టుల
భావవికారవిభ్రమము తెనఁగఁ
గడకంటిచూపులఁ గనుఁగొనుదెసలందుఁ
గువలయాంబకములు గుఱియుచుండ

గీ. హంసకధ్వని రాయంచ లనుకరింప
విటసమూహములకు శ్రోత్రపేయ మగుచు
బరగుశ్లీలరాసకపదము తెలిమిఁ
బాడు చాడిరి బోగముపడుచు లపుడు. 63

చ. కలితవిచిత్రచంక్రమణకమ్రపదంబులలత్తుక న్మహీ
తలమున రాగ మొప్పఁగ నుదారపయోధరపూర్ణకుంభము
ల్వాలుపెసలారఁ జారుకరపుష్కరతోరణపంక్తు లొప్ప వి
చ్చలవిడిఁ గొండ్లిసల్పిరి పిశాచముసోఁకినరీతి రాట్నతుల్. 64

గీ. అఖిలజనహర్షవర్ధనుం డగుటఁ జేసి
హర్షవర్ధనుఁ డనునామ మధిపుఁ డొసఁగె
శుక్లపక్షక్షపాకరస్ఫూర్తితోడ
బాలకుండును దినదినవృద్ధి మెఱసె. 65

గీ. పుత్త్రిజన్మోత్సవంబు లాపుడమిఱేని
వీటఁ గడువైభవంబున విస్తరిల్లె
నంతఁ గతిపయవర్షంబు లంతరించె
రాజ్యవర్ధనుఁ డాఱేండ్లప్రాయ మందె. 66

సీ. రంగత్ప్రతాపస్ఫులింగంబు లనఁగ మూ
ర్థమున రక్షాసర్షపములు సెలఁగ
వలఁగొన్న బాహాభుజప్రౌఢతేజ మనంగ
గోరోచనపుఁబూఁత కొమరుమిగుల
నంకురించినదర్ప మనఁగ వక్షంబున
బంగారుఁబులిగోటిపదక మమరఁ
దల్లిచన్నులపాలఁ దడిసి మొల్చినరీతి
దంతాంకురములు వక్త్రమునఁ దనర

గీ. నంతిపురమున నీలువుటాండ్రు తమదు
శీలమునుబోలె రక్షింప సింహశాబ
కంబుకై వడి భటశస్త్రకలితపంజ
రమున హర్షుండు దినదినప్రౌఢి మెఱసె. 67

మ. ఖరశార్దూలనఖాంకురాంచితమణిగ్రైవేయకాలంకృత
స్థిరవక్షుండయి క్షత్త్రియోచితమహాదీప్తిస్ఫురన్మూర్తియై
ధరణీనాథసుతుండు తప్పటడుగుల్ దాఁబెట్టనేర్వన్ బ్రభా
కరరాజేంద్రసతీవతంసమునకున్ గన్పట్టె గర్భం బొగిన్.

తరువోజ. ధరణీతలేశునితరుణీమతల్లి
దశమాసములు నిండఁ దనయుఁ గాంచె
గరిమఁ బ్రాల్కారి శరత్కాలంబుభంగి
ఘనశుక్లపాడ్యమి కమలారిఁబోలె
వరుణాలయము రత్నవారంబుభాతి
భాసురమధులక్ష్మి వనరాజిఁబోలె
గిరిరాజపత్ని యోగీర్వాణవంద్యఁ
గృత్తివాసుని దేవిఁ గిరిజఁ గన్నట్లు. 69

గీ. చన్నుఁగవమీఁద ముత్యాలసరముభంగిఁ
దనయు లిరువురపైఁ గన్నతనయఁ గాంచి
ఆఁడుబిడ్డలమురిపెంబు లమరె ననుచు
నామహారాజ్ఞి సమధికాహ్లాద మందె. 70

ఉ. రాజతనూజు లంత మృగరాజకిశోరయుగంబుభంగి వి
భ్రాజితదేహసంపదల వర్ధిలుచుండఁగ దే[illegible]సుం
దాజికుమారతుల్యుఁ డగునాత్మజు [illegible]విభ్రము
శ్రీజితపంచబాణు నృపుచెంతకుఁ దోడ్కొనివచ్చి [illegible].

చ. అనఘ మదీయపుత్త్రికను నుదంచిత[illegible] చనూను నీ
తనయుల నెల్లవేళలను దత్పరత న్గొలుసంగ నిచ్చితిన్
గాను మితఁ డెన్నిదేంట్లపసికుఱ్ఱఁడటంచు వెనఁగొంకఁబోల దా
య్యనలము పద్మరాగశకలాకృతి నైన దహింపకుండునే.

గీ. శౌర్యవృక్షంపుసూక్ష్మబీజం బనంగఁ
గరఁగిపోసినకాత్రివిగ్రహ మనంగ
దనరుసుతు భండి యనువాని ధరణివిభుని
కట్టెదుట నిల్పఁ బెట్టె యఖండభక్తి. 73

మ. హరనేత్రానలధూమజాలజటిలప్రాంచచ్ఛిరోభాగుఁడై
మరలన్ రూపముఁదాల్చె మన్మథుఁడన న్మౌళి న్గలత్కాకప
క్షరుచిస్ఫీతుని బుష్పలోహవలయాకల్ప్రప్రకోష్ఠు న్సుతున్
ధరణీనాథుని సేవకై యొసఁగెఁ దాత్పర్యంబు సంధిల్లఁగన్.

గీ. సుతులతోఁగూడ మూఁడవసుతునిభంగిఁ
బొలిచె నాతఁడు; వారలమువ్వురందు
లోచనంబులమూఁటఁ ద్రిలోచనునకుఁ
బోలె సమదృష్టి గలిగె నాభూమిపతికి. 75

వ. అంత నారాజపుత్త్రిలు. 76

గీ. ప్రకృతిజక్షిణుఁ డైనయాభండిఁ గూడి
మలయమారుతమును మధుమాధవులును
బోలె జనహృదయంబుల మోద మడరఁ
బెరుఁగుచుండిరి తన్మనఃప్రీతితోడ. 77

వ. వారలకుఁ గ్రమంబున యౌవనోదయం బగుటయు. 78

సీ. సుస్థిరోరుస్తంభశోభాభిరామమై
ఘనప్రకోష్ఠంబులకల్మి మెఱసి

దీర్ఘ భుజార్గళదీప్తుల నొప్పారి
పటువిశాలోరఃకవాట మగుచుఁ
బ్రాంశుసాలోన్నతప్రౌఢమూర్తి వెలింగి
శస్త్రాస్త్రసంపద్విశాల మగుచుఁ
బరసైన్యభీకరబలసంపదలు గల్గి
వీరయోధసనాథవిభవ మగుచుఁ

గీ. బటునగరసన్నివేశంబు భంగి నొప్పి
రాజ్యలక్ష్మీవిహారాభిరామ మగుచు
రాజపుత్రద్వయంబు దుర్ధర్షలీల
నఖిలలోకాశ్రయత్వమంబై వెలింగె. 79

సీ. చంద్రికావిమలయశఃప్రతాపములచేఁ
జంద్రసూర్యులరీతి జగతి వెలిఁగి
బల తేజముల వాయువహ్నులఁ బురుడించి
మైత్రిచే రెంటిని మలుఁగఁజేసి
ఘనశిలాకఠినాపఘనవై భవంబున
హిమశైలవింధ్యగర్వము లడంచి
పూర్వాపరాశలపోల్కి దీప్తుల కెల్ల
నుదయాస్తమయసమాస్పదము లగుచు

గీ. వైనతేయారుణులరీతి వైభవమున
హరిగమనయోగ్యసమ్మవిభక్తాంగు లగుచుఁ

కర్ణపార్థులవిధమునఁ గవచమకుట
భూషితోద్దామదేహులై పొలుపుఁగనిరి. 80

ఉ. రాజసమొప్ప నాత్మసఖరాజిఁ గనంబడునీడఁజూచి యు
ద్వేజితులౌదు రద్దములబింబములన్ బ్రతిపూరుషాప్తి ను
త్తేజితులౌదు రబ్దధృతదీర్ఘమహేంద్రధనుస్సుఁగాంచి యా
రాజకులావతంసులు తిరస్కృతులైనటు లెంతు రాత్మలన్.

గీ. విబుధసేనాని యగుక్రౌంచభేదియందు
స్వామిశబ్దంబు సైప రాశౌర్యధనులు
అమలమణిపింఛితాతపత్రములఁ గూడ
ఛత్రభావంబు మెచ్చరు ప్రాభవమున. 82

సీ. ఆలేఖ్యనృపులసేవాంజలి గనరామి
కాత్మల సంతాప మందుచుంద్రు
భూరిబలుండయ్యుఁ బొడసూపకున్నయా
భీరు సమీరుని దూరుచుంద్రు
గురుచమరీవాలకోటివీజితుఁడైన
ప్రాలేయగిరిప్రాభవంబుఁ గనరు
చతురబ్ధిసామ్రాజ్యసార్వభౌముఁడు ప్రచే
తసుఁ డనుమాటకుఁ గసరుచుంద్రు
గీ. పరిమితాత్మీయమండలపట్టభద్రుఁ
డైనభాస్కరుఁ దమలోన నపహసింత్రు

*

వార్ధులం గలశంఖవైభవము గాంచి
యుఘుకుచుందురు ప్రాభవం బెడలె ననుచు. 83

గీ. అరినరేంద్రప్రతాపదీపాంకురములఁ
జిదుమఁ దద్ధామలతికలు గదిసె ననఁగ
ననుదినాభ్యస్తశస్త్రవిద్యాసముత్థ
కఠినకిణములు వొలుచుఁ దత్కరములందు. 84

సీ. అనపహృతచ్ఛత్రు లగునరేంద్రులనైన
విచ్ఛాయులుగఁ జేయు వింతనేర్పు
దూరస్థితములైనదుష్టరాడ్వంశంబు
లూష్మచే దహియించునుగ్రశక్తి
విబుధులయం దసేవితసుప్రసన్నులై
మధు వొలికించెడుమాటనేర్పు
ప్రసవబాణు లటంచు వసుమతి నుతికెక్కి
వజ్రసారశరాళిఁ బఱపుపటిమ

గీ. పూర్వకౌమారభావవిముక్తిఁ గాంచి
శత్రునిర్మథనోత్సాహశక్తియుక్తి
రాజ్యవర్ధనహర్షవర్ధనులయందె
పుడమి గానంగనయ్యె నపూర్వగరిమ. 85

గీ. రాజ్యవర్ధనహర్షాభిరామనామ
వర్ణములు సాగరాంతరీపములఁ గూడ

నచిరకాలంబులోన విఖ్యాతి గాంచి
దిగ్వ్యఘూకర్తపాళి కాతిథ్య మొసఁగ. 86

క. కృతభోజనుఁడై ధరణీ
పతి యొకనాఁ డంతిపురిని బరమప్రీతిఁ
సుతులను రావించి హితా
హితబోధకవాక్యరచన నిట్లని పలికెన్. 97

సీ. ప్రథితరాజ్యాంగంబు ప్రథమవిచార్యంబు
సద్భృత్యలబ్ధి దుస్సాధ్య మవని
బాలకుల్ నెమిలిని బట్టి యాడించిన
ట్లాడింతురు బాలిశు లధిపుఁ బట్టి
నీడను గ్రహియించునిలువుటద్దమువోలె
విటులు గ్రహింతురు భూవిభునిప్రకృతి
కలలపోలిక లేనికల్పనల్ ఘటియించి
భ్రమఁగొల్పుదురు ప్రతారకులు జేసి
గీ. మానసాంతరవిస్ఫురన్మత్స్యభంగి
జాలికులు లోనిభావంబు సంగ్రహింతురు
చాతకములట్లు తృష్ణాభిభూతు లగుచు
నిలువ రకులీను లధిపునిపలుకునందు. 88

చ. మఱియు ధూర్తు లుపేక్షితవాతవికారంబులకై వడి గీత
నృత్యహాసితాదుల నున్మాదంబు గలిగింతురు. యమపట్టి

కులవిధంబున నుద్దీతకు లంబరచిత్రంబులఁ బ్రదర్శించి
చేనిఁ బ్రీతారింతురు గావున యోగ్యభృత్యసంపాదనంబు
రాజుల కవశ్యకర్తవ్యంబు. 89

ఉ. మాలవరాజపుత్త్రు లతిమానుషవిక్రము లార్యసమ్మతు
ల్పాలితరాజధర్ములును బార్థివులం గొలువంగనేర్తు ర
ప్పాలుర సర్వదోషపరివర్జితుల న్నపథావిశుద్ధ సం
శీలురఁ గొల్వనిచ్చితిని జేకొనుఁ డాత్మజులార! ప్రేముడిన్.

ఆ. బాహుయుగ్మకంబుపగిది నెమ్మనికి
వేఱు గాకయున్న వీరియందు
నితరపరిజనములగతి మెలంగకుఁడయ్య!
తనయులార! యనుచు ధరణివిభుఁడు. 91

వ. వారలఁ బిలుపంబంచిన. 92

సీ. అతిగురుచరణవిన్యాసభారంబున
జనపాలసంచారచపలమైన
ధరణికి సుస్థిరత్వము ఘటింపఁగఁ జేయు
కరణిని గజరాజగమనలీలఁ
జనుదెంచువాసి నష్టాదశవర్ష దే
శీయవయఃపరిస్ఫీతమూర్తిఁ
గర్కశవ్యాయామకఠినమాంసలమేదు
రోరుద్వయంబున నొప్పువాని

గీ. నాగనగనాగజంఘాయుగంబువాని
సూక్ష్మోదరోన్నతకంఠంబుగనువానిఁ
ఘనవక్షమువాని నాజానుబాహు
మాలవేశ్వరసుతుని కుమారగుప్తు. 93

గీ. లలితవిక్షిప్తబాహార్గళములచేత
దుస్తరం బగు యావనతోయరాశి
దాఁటి నీఁదెడునట్లున్న ధైర్యధనుని
మొదటఁ గాంచిరి నరనాథపుత్త్రి లెలమి. 94

ఉ. ఆతనివెన్కనె సాలసముదగ్రశరీరుఁడు గౌరవర్ణుఁ డ
బ్జాతవిశాలలోచనుఁడు జంగమమేరునగంబుఁబోలె నా
భూతలనాథనందను లపూర్వముదంబునఁ దన్నుఁజూడ సం
ప్రీతిని వచ్చె నగ్రజునివెన్కనె మాధవగుప్తుఁ డుద్ధతిన్.

తే. సార్వభౌమప్రతీహారసహితు లగుచు
మాలవేశ్వరపుత్త్రి లామనుజనాథు
సన్నిధికి వచ్చి ప్రణమిల్లి చక్రవర్తి
యాన నుచితాసనముల నాసీను లైరి. 96

సీ. ఉర్వీశుఁ డంత ముహూర్త మూరక యుండి
వారిని గాంచి యోబాలురార!
ఈనాఁడు మొదలుగా నింగితజ్ఞుల రయి
కొలువుఁడు నాదుపుత్త్రిల నటంచు

నానతియిచ్చె వా రంత దిగ్గన లేచి
రాజ్యవర్ధనహర్ష రాణ్మణులకుఁ
బ్రణమిల్లి రప్పు డా రాజకుమారులు
జనకుని పదపంకజముల కెఱగి
గీ. రదియ మొదలుగ వారును సధిపసుతుల
పార్శ్వముల బాహువులువోలెఁ బరిఢవిల్లి
యభిముఖంబుగ నూర్పుల ట్లనుసరించి
కొలుచుచుండిరి తోడునీడలునుబోలె. 97

గీ. అనుదినంబును నృత్తగీతాదిసకల
కలలయందును బాండిత్యగరిమఁ గాంచి
శుక్లపక్షంపుసోమునిసాబగుఁ దెగడి
రాజపుత్రియు దినదినప్రౌఢి మెఱసె. 98

వ. అంతం గతిపయదివసంబులకు రాజ్యశ్రీకి యౌవనోదయం
బగుటయు. 99

గీ. అఖిలవసుధేశ్వరులకటాక్షాశుగములు
మానినీలక్ష్యమున నొక్కమాఱు వడియెఁ
బరిణయోత్సుకులై మహీపాలసుతులు
దూతముఖమున వేఁడిరి భూతలేంద్రు. 100

క. అంతఁ బ్రభాకరవర్ధనుఁ
డంతిపురిఁ దేవితో రహస్యంబునఁ దా

మంతనము సలుపువాఁడయి
వంతం దనయావివాహవార్తక్ బలికెన్. 101

మ. అరయంగన్యకుఁ బెండ్లియీడొదవె రాజ్యశ్రీగుణశ్రేణితో
సరిగాఁ జింతయు లోనఁ జెక్కొనియె వత్సా! యావనారంభమం
దుపసంతాపదవాగ్నికింధనములై యుద్వేగముం బొందరే
తరుణిం గాంచినతల్లిదండ్రులు సముద్యత్పూర్ణచంద్రాననా!

మ. కడుపారంగని యెత్తిపెంచికొని యంకస్థాయినిం జేసి ప్రే
ముడి లాలించినయాత్మజాత నకటా మున్నెన్నఁడుం గంటికిన్
బొడఁగానంబడనట్టిపూరుషుఁడు కొంపోవున్ వివాహం బనం
బడుతంత్రంబున దుస్సహం బిదియపో పద్మాక్షి! వీక్షింపఁగన్.

క. తనయాపయోధరోన్నతి
ఘనతమమున నింపె హృదయగహ్వరమును నీ
గోనములపోవ్రుచు కెవ్వం
డనుకూలుఁడు వరుఁడు గలఁడో యరయఁగవలయున్.

ఆ. కాన సాధుజనులు కన్యఁ గన్నప్పుడె
జలము లిత్తు రశ్రుసలిలములను
సంయములును నట్టిసంసారబాధకై
వసతి వీడి శూన్యవని వసింతురి. 105

గీ. వరులకడనుండి దూతలు వచ్చుకొలఁదిఁ
బాడు చింతాజ్వరము సిగ్గువడినయట్లు

లంతకంతకు నెదలోన నణఁగుచుండెఁ
గన్నబిడ్డల నెడఁబాయఁగల్గు నెవఁడు ? 106

ఉ. ఐనను లోకధర్మము గృహస్థుల కెన్నఁడు దాఁటరానిదౌఁ
గాన నవశ్యముం వెదకి కన్నియ నొక్కని కీయఁగావలెం
జానరో! యెంచఁగా వరునిసద్గుణసంతతి కంతమున్న దే
ధీనిధు లొక్కవంశమునె దృష్టిపథంబున నుంతు రెప్పుడున్.

క. ధరణీధరమూర్ధరసిత
హారచరణన్యాసమట్టు లఖిలజనౌఘ
స్థిరభక్తిపాత్రమగుచుం
ధర మౌఖరివంశ మత్యుదాత్తత నొప్పుం. 108

సీ. ఆకులాంభోధి కమృతాంశుఁ డనఁగ నొప్పి
యొంతు కెక్కెను జగతి నవంతివర్మ
అతివ! గ్రహవర్మ యాతనియగ్రసుతుఁడు
జనకునకు మిన్న సద్గుణసమితియందు. 109

క. ఆరాజపుత్త్రిఁ డిపు డీ
వారిజదళనేత్రిపాణిపంకేరుహముం
గోరుచునున్నాఁ డతివరో !
యోరసి వచియింపు మిష్టమగునే నిత్తుం. 110

మ. అనినం గూఁతురిమీఁది మోహమున నయ్యబ్జాక్షి బా
ష్పాంబులో । చనదౌ నాథ ! సుతానుపాలనము తత్సం

జాతసంప్రీతియుఁ । జననీధర్మము కన్నె నిచ్చునెడలఁ స
ర్వాధికారుల్ పితల్ । తనయాస్నేహము తల్లికెక్కుఁ
డగుఁ బుత్రిప్రేమకంటెఁ భువిఁ. 111

గీ. అధిప ! కన్నియఁ గూర్చి యావంతయైన
వంత మన కెప్పు డుండనిభంగి యరసి
వరుని గూర్పఁ డటంచు నావనిత పలికె
నృపుఁడు గ్రహవర్మ కొసఁగఁ దా నిశ్చయించె. 112

వ. అంత నొకశుభదివసంబున గ్రహవర్మకడనుండి వచ్చిన
ప్రధానదూతం బిలిపించి సర్వరాజసమక్షంబున. 113

ఆ. రాజ్యసుతులఁ గూడ రావించి తనయావి
వాహవార్తఁ దెలిపి వరునిదూత
పాణి సకలరాజవర్గంబు గనుచుండ
వదలె దుహితృదానవారిధార. 114

క. ముదితాంతరంగుఁ డగుచుఁ
గదలెను దూతయును రాజకార్యముఁ దెలుపఁ
బదఁపడి సకలజనంబులు
ముదమునఁ బొదలంగఁ బెండ్లిప్రొద్దులు వచ్చెఁ. 115

సీ. శిల్పిసమూహం బనల్పంబుగా వచ్చి
కై సేయఁదొడఁగె భూకాంతునగరు
సకలభూములనుండి సామంతు లేతెంచి
యులుపా. లొసంగి రాయుర్వీపతికి

గ్రామాణు లొసఁగునుగ్రాణంపుసంభార
మ్ములను దెచ్చిరి రాజపురుషవరులు
ఆహూతులైనమహారాజబంధు వ
ర్గములకు విడిద లేర్పరుపఁబడియెఁ

గీ. జటులహాలాముదోల్లసచ్చర్మకార
కరకలితభర్మకోణసంఘట్టితోరు
భేరికానాదదళితదిగ్భిత్తి యగుచుఁ
బరిఢవిల్లెను మాంగళ్యపటహరవము. 116

గీ. అమలకుసుమాంగరాగమాల్యములు దాల్చి
సూత్రధారులు పంచాంగశుద్ధమైన
దినమునందు వివాహవేదికను గూర్చి
సంస్కరించిరి కల్యాణశాల నెలమి. 117

సీ. నవసుధారససేచనమునఁ బ్రాసాదంబు
భాసిల్లె రజతపర్వత మనంగ
ఉద్వాహశాలలం దొగిఁ జిత్రకారులు
లిఖియించి రుత్తమాలేఖ్యసమితి
ఘనరత్నసహితకాంచనభూషణావళుల్
ఘటియించె విభుహేమకారకులము
మాకందపత్రరంభానాళికేరతో
రణముల విభుమందిరంబు లొప్పె

గీ. సకలసామంతభూపాలసంఘ మెల్ల
భూపనిర్దిష్టకర్మకలాపములను
బద్ధపరికరులై యొనర్పంగ నపుడు
చూడ నొప్పారె నుద్వాహశుభదినములు. 118

సీ. హృదయంబుచేతఁ బ్రాణేశ్వరునందును
బ్రీతిచేతను దనకూఁతునందు
నుపచారములసమాహూతాంగనలయందుఁ
గౌతుకోన్నతిని జామాతయందుఁ
దనువుచే గమనాగమనకార్యములయందు
నాజ్ఞలచే భుజిష్యాళియందు
నతులసత్కృతకృతాఖిలక్రియలందు
సంభ్రమంబునఁ గార్యసరణియందు
గీ. సమధికానందమున మహోత్సవము నందుఁ
బాలుగొనుచును దనయావివాహజనిత
మోదమున దేవి బహురూపములను దాల్చె
ననఁగ శోభిల్లెఁ బనులెల్ల నరసికొనుచు. 119

సీ. రాజకులంబెల్ల రమణీమయం బయ్యె
సర్గ మెల్లను బంధువర్గ మయ్యెఁ
గకుబంతములు చారణకుమారమయ మయ్యె
మంగళమయ మయ్యె మనుజసమితి

యంబరతలము తూర్యారావమయ మయ్యె
నిర్వృతిమయ మయ్యె నిఖిలజగము
పరిజనంబు విచిత్రవస్త్రమయం బయ్యెఁ
గాల మెల్లను సుఖాకార మయ్యె
గీ. నపుడు మాహన్త్రికాహూత మైనయట్లు
ధ్వజపటాంచలదృష్టమై వచ్చినట్లు
జనమనోరథములు ఫలించినవిధమున
వచ్చె నుద్వాహమంగళవాసరంబు. 120

వ. అంతఁ బ్రాతఃకాలంబున. 121

గీ. పరులు సొరకుండ నపుడు భూపాలునగరు
వేత్రికరపాలితం బయి వెలయుచుండె
ద్వారపాలకుఁ డేతెంచి పార్థివునకు
వినయమున మ్రొక్కి యిట్లని విన్నవించె. 122

వ. దేవా! అల్లునియొద్దనుండి పారిజాతకుఁ డనుతాంబూల దాయకుం డరుగుదెంచె ననిపలికి దర్శనీయుఁ డగునొక్క పురుషుని రాజునకుఁ గనపఱచె. విభుండును సంజాత కుతూహలుం డయి. 123

ఆ. అల్లునందుఁ గల్గునాదరంబునఁ జేసి
గౌరవమున నతనిఁ జేరఁ బిలిచి
పారిజాతకునకుఁ బసదనం బిచ్చి జా
మాతసేమ మడిగె మనుజవిభుఁడు. 124

క. సేవాచతురుఁ డతండు మ
హీవిభుపదపంకజముల కెఱఁగుచు భక్తిన్
దేవా! కుశలిమె యాతఁడు
దేవరకును నిజనమస్కృతిం దెలుపు మనెన్. 125

గీ. అనుటయును భూతలేశుఁడు హర్షమంది
పారిజాతక! యీరాత్రి ప్రథమయామ
మునను సుముహూర్త మటుగాన నొప్పి ద్రెఱింగి
యాలసింపకు మనుము వియ్యాలవారి. 126

వ అని తన్ముఖంబునన ప్రతిసందేశ మంపె నంత. 127

చ. కమలవనంబులందుఁ గల కాంతిని సర్వము కన్నె మోమునం
దమరఁగఁ జేసిపోయె ననునట్లు దినంబు దొలంగె; వేడ్కతోఁ
గమధిక వైభవంబెసఁగ సాఁగువివాహది నేందిరాంఘ్రిప
ద్మమునఁగనొప్పె భాస్కరునిమండల మూర్జితరాగసంపదన్.

గీ. సమధిక వధూవరానురాగమును గాంచి
చక్రవాకయుగములు లజ్జాభరమున
విఘటమానము లైనట్లు వీడిపోయె
నపరదిశ సంజకెంజాయ లలమికొనియె. 129

క. వరయాత్రాగమనరజః
పరిభూనరమయ్యె గగనభాగం బనఁగా

నురుపారావతగళక
ర్స్వరములు తమములు దిగంతముల నిండె వెసన్. 130

క. పరిణయమంగళకలశ
స్ఫురణంబునఁ బోలిచె నపుడు పూర్వాద్రిపయిన్
హరిణాంకుఁ డాత్మతేజః
పరిపూరితపూర్వదిగ్విభాగుం డగుచున్. 131

ఉ. కన్నియమోముచందురుఁడు గాసెడువెన్నెలపిండు చేతనే
పన్నినచీఁకటుల్ విరియఁబారె సుధాకిరణుం డదేలొకో
మిన్నులకెక్కి నిక్కెనని మెల్లఁగ నవ్వినరీతిఁ గల్వరా
కన్నియ లల్లనల్లన వికాసముఁజూపె సరోవరంబులన్. 132

వ. అట్టియామినీప్రథమయామారంభంబున. 133

ఉ. మందర నశ్వపాలకులు భూరిజవంబునఁ బర్వులెత్తఁగా
సుందరవల్గదశ్వములు చోద్యముగాఁ బఱతెంచె నుత్కట
స్యందిమదాంబులోలమధుపారవసంకులమై కరీణ్మహా
బృందము వచ్చెఁ జీఁకటులు వెండియు భూమికి డిగ్గనోయనన్.

ఆ. చారుసౌవర్ణపరికరాచ్ఛాదితములు
కాంస్యమయఘంటికాఘణంఘణనినాద
ముఖరితాశాంతరంబులు భూధరోప
మానములు నయి వచ్చుసామజములందు. 135

గీ. హైమనగాంతబిందుచిత్రాంబరంబుఁ
బూని నక్షత్రమాలికాభూషితోరు
మూర్ధమై వచ్చుగజరాజుమూపుమీఁదఁ
బోముపుఁగొండ వెలుంగుసోమునివిధాన. 136

గీ. గంధతైలావసిక్తమై కాంతులీను
ప్రకటకరదీపికాసహస్రములు వెలుఁగ
మల్లికాదామవేష్టితమౌళి యగుచు
వచ్చె గ్రహావర్మ శంబరవైరికరణి. 137

చ. వరుఁ డిటువైభవం బెసఁగ వచ్చెడువార్త యెఱింగి ధారుణీ
శ్వరుఁడు సుతాప్తమంత్రిజనవర్గము గొల్వఁగఁ బాదచారియై
పరమముదంబుతో నెదురువచ్చిన నాగ్రహావర్మ గంధసిం
ధురమును డిగ్గి రాజపదతోయరుహంబుల వ్రాలె నమ్రుఁడై.

ఉ. అల్లుని లేవనెత్తి విభుఁ డాదరమొప్పఁ గవుంగిలించి త
త్పల్లవపాటలం బయినపాణిని గేల నమర్చి వేడ్కసం
ధిల్ల గృహంబులోని కతనిం గొనిపోయి తదీయచిత్తము
త్ఫుల్లముగా సమస్తవిధపూజ లొనర్చె మహోత్సవంబునన్.

వ. అపుడు రాజేంద్రునకుఁ బ్రియమిత్రుండును విద్వాంసుండును నయినగంభీరుం డనుబ్రాహ్మణుండు గ్రహావర్మతో నిట్లనియె. 140

గీ. ధరణి బుధకర్ణసంతోషదాయకంబు
లైనసోమార్కకులములయట్టు లార్య
మౌఖరికులంబు మా రాజమాన్యకులముఁ
గలిసె మా భర్తృదారికా కారణమున. 141

గీ. గుణవిభవంబునఁ గౌస్తుభ
మణివలె మా దేవుహృదయమధ్యంబున స
ద్గుణమణివి నీవు నిలిచితి
ప్రణుతింపఁగ వశమె నిన్ను భాషాపతికిన్. 142

క. పరమేశ్వరునకు నీవును
హరిణాంకునిపగిది మౌళియందు ధరింపన్
గర మర్హుండవుగద భూ
వర ! నేఁ డల్లుండ వైనభాగ్యముకతనన్. 143

గీ. అపుడు మౌహూర్తికులు వేగ మరుగుదెంచి
దేవ ! యాసన్నమయ్యె లగ్నావసరము
కౌతుకగృహంబునకును జామాత నిపుడ
పంపవలయును గాలాతిపాత మేల ? 144

వ. అనుటయు. 145

మ. జననాథోత్తముఁ డంప వేడ్కనరిగెన్ జామాతయంతఃపురం
బునకున్ దన్గనులోలలోచనలసంఫుల్లాక్షిపక్ష్మావళీ

వనజపాత్రములఁ గ్రమించుచును దద్ద్వారోపకంఠంబునన్
దనరో వచ్చెడివారి నిల్పి నృపకన్యాదర్శనోత్కంఠతన్.

వ. అచ్చట. 147

చ. చెలులును జుట్టలాప్తులును జేరి తనుం గయిసేయ సంగనా
కులమున రక్తచేల మవగుంఠముగా ధరియించి యావధూ
తిలకము పూర్వసంధ్యవలె దీపకళాతతులన్ గ్రసించుచున్
వెలిఁగె వివాహమంగళపవిత్రవిభావరిలిప్తమూర్తియై. 148

గీ. నవశిరీషప్రసూనమార్దవశరీర
యగుట సాశంకమయి నవయౌవనంబు
కూడ బాలను గాఢోపగూహనంబు
సేయఁజాలదో ? యన్నట్లు చెలువ యొప్పె. 149

క. ఆసన్నగ్రహణంబును
భాసురరక్తారవిందపత్రిభటమును నై
భాసిల్లుపాణి, రోహిణి
తాత్రిసంబున శశిని గనువిధంబునఁ గనుచున్. 150

గీ. సాధ్వసనిరుధ్యమానహృత్స్పందననిర్గ
తాయతోచ్ఛ్వాసముల గళితాత్మబాల
భావమును గూర్చి చింతిల్లువగిది నొప్పె
మానినీమణి తత్సతీమండలమున. 151

వ. మఱియుఁ గుముదినీగర్భప్రసూతయుంబోలెఁ జందనధవళ
తనువల్లియు, వసంతహృదయనిర్గతయుంబోలెఁ గుసుమా
మోదనిర్హారిణియు, మలయమారుతోత్పన్నయుంబోలె
నిశ్వాసపరిమళాకృష్టమధుకరకులయుఁ గౌస్తుభశశిమదిరా
పారిజాతామృతప్రభవంబులైనప్రభాలావణ్యమదసౌరభ
మాధుర్యంబులంగూర్చి సర్వరత్నమయమూర్తిగా సురా
సురులయందలిరోషంబున రత్నాకరునిచే నుత్పాదింపఁ
బడిన రెండవలక్ష్మియుంబోలెఁ బ్రకాశించువధూమణిం
గాంచె నంత. 152

క. తరుణీసమర్పితుం డగు
వరుని దదీయాంతరంగపాటచ్చరునిన్
మరుఁ డప్పుడ బంధించెను
వరవర్ణినిగుణవితానపాశావళిచేన్. 153

క. పరిహాసప్రియ లతివలు
వరు నేయేపనులు సేయఁ బంచిన నతఁడున్
గర మనురక్తిని జేయుచు
సరసీజేక్షణల హర్షజలధిన్ దేల్చెన్. 154

వ. అంత సముచితపరివారసమేతుండై జామాతయు. 155

చ. పరిణయయోగ్యవేషమున భాసిలుకన్నియ కేలువట్టి యా
హరుఁడుమ బార్వతీసతి హిమాచలశృంగవివాహమందిరాం

తరమున కేగుకీర్తిని సుధాధవళంబయి సర్వభూమిభృ
ద్వరపరివేష్టితం బగువివాహపువేదిక కేగెఁ బ్రీతితోన్.

వ. అదియు నేకసుకుమారయవాంకురదంతురంబులు కోమల
వర్ణచిత్రితంబులు పంచాస్యంబులు నగునుద్వాహమంగళ
కలశంబులచేతను, ఉపాధ్యాయోపధీయమానేంధనధూ
మాయమానాగ్నిసంధుక్షణాక్షణికోపదిష్టద్విజపరికరం
బులచేతను, ఉపక్లృప్తానునిహితానుపహతహరితకుశాంకు
రంబులచేతను, సన్నిహితదృషదజినాజ్యస్రుక్సమిత్పాలీని
వహంబులచేతను, నూతనశూర్పార్పితశ్యామలశమీ
పలాశమిశ్రలాజనివహంబులచేతను నలంకృతంబై యుండె
నప్పుడు. 157

గీ. కౌముదీసహితుం డై నళిమలవైరి
మింటఁ గెక్కినకరణి నమేయకాంతి
మహితుఁడై యెక్కె నుద్వాహమండపంబు
లీల గ్రహవర్గ కన్యకెంగేలు వట్టి. 158

చ. జ్వలదనలప్రభాపటలభాసిత మైనవివాహవేదికా
స్థలమున నూత్నదంపతు లుదారత నొప్పి రశోకపాదప
స్థలిఁ జెలువొప్పనున్నరతిశంబరవైరులపోల్కి రాట్సతీ
దళదరవిందసుందరవిశాలదృగంజలిపీతమూర్తులై. 159

గీ. ఆజ్యధారావివర్ధమానాంగుఁ డగుచు
దక్షిణావర్తశిఖలతో దర్శనీయ
మూర్తి యగువీతిహోత్రుని మూఁడుమార్లు
వలగొనిరి నూత్నదంపతుల్ పరమభక్తి. 160

సీ. లాజహోమమున విభ్రాజితసఖదీప్తి
సవనాతపర్ణుఁడై యగ్నిహోత్రుఁ
డాయపూర్వవధూవరాలోకనమున వి
స్మయసస్మితాస్యుఁ డై సరణి వెలిఁగెఁ
గన్నియయును సిగ్గ్వికారాస్యయై రాల్చె
నశ్రుబిందువులు ముత్యాలపగిది
శుద్ధాంతకాంతలనుస్వరాక్రందన
ధ్వానవిపంచికాస్వనము లొప్పె

గీ. వేదకర్తైవాహికోచితవిధులు దీర్చి
వచ్చి జామాత శ్వశురాంఘ్రిపద్మములకు
సాఁగి మ్రొక్కిన దీవించి చక్రవర్తి
గ్రుచ్చి యెత్తి శిరంబు మూర్కొనియెఁ బ్రీతి.

వ. అంత గ్రహవర్మ సతి కేలు వట్టికొని. 162

సీ. రతిమన్మథులచిత్రరచనావిశేషశృం
గారితద్వారపక్షములతోడ

గంధతైలావసిక్తప్రదీపప్రభా
దీపితరత్నభిత్తికలతోడ
రాధామనోనాథగాథాశతాలంకృ
తము లైనపటవితానములతోడ
భృంగారకుంభశోభితశిరోభాగమా
చారువారణదంతశయ్యతోడ

గీ. భర్మపాంచాలికాహస్తపద్మకలిత
చారుచామరమందసమీరణములఁ
బరిఢవిల్లుమనోహరవాసగృహము
చొచ్చె గ్రహవర్మ వెనుకాడుసుదతితోడ. 163

వ. అంత వనితాజనంబులు నూత్నవధూవరప్రథమసమావేశ
సమయసముచితవినోదంబులఁ గొంతప్రొద్దు గడపి స్వ
కార్యైకతత్పరతవంబున నిజనివాసంబుల కరుగుటయు వివిక్తం
బైనవాసగృహంబున. 164

ఉ. మో మటుదిప్పి శయ్యపయి ముద్దియ నిద్దురవోవఁ దన్మణీ
ధామవిశాలభిత్తికలఁ దన్మయతం గనుచుం, దదీయల
జ్జామధురావలోకముపసల్ గనఁగోరుచు రాజపుత్త్రిఁ డా
యామినిఁ బుచ్చెనొక్క త్రుటియట్లతిమాత్రకుతూహలంబునన్.

గీ. అత్తమామలచిత్తముల్ హర్షజలధి
వీచికలఁ దేల్చి గ్రహవర్మ వెలఁదితోడ
నపునరుక్తమహార్హ భోగానుభూతి
శ్వశురకులమున దశదివసములు గడపె. 166

క. యాతకథనములతోఁ దన
కూఁతును జామాతఁ గూర్చి కువలయవిభుఁడుఁ
బ్రీతియు ఖేదముఁ బెనఁగొన
నాతతవైభవ మెలర్ప నల్లునిఁ బంచెఁ. 167

వ. ఇట్లనన్యసామాన్యవైభవంబున రాజ్యశ్రీని వివాహంబయి గ్రహవర్మ యిష్టోపభోగంబులఁ దేలుచుండెఁ; బ్రభాకరవర్ధనుండును బరమానందభరితుండయి దుహితృదానంబునం దన్నుఁ గృతకృత్యునిగా భావించుచు సుఖంబుండె. 168

ఉ. మీనశరీర, కచ్ఛప, సుమేరునిభోగ్రవరాహ, మర్త్యపంచానన, వామనా, భృగుజ, శౌర్యరసాంచితరామ, వారుణీపానవివర్ధితాత్మబలభద్ర, మనోహరవల్లవాంగనా
పీనకుచాగ్రగాఢపరిపీడితవక్ష, భవిష్యదాశ్వికా ! 169

కం. గంభీరహ్రదసంస్థిత
కుంభీరనిపీడితార్తకుంజరరక్షా
రంభాతుర ! లక్ష్మీస్తనకుచ
కుంభపరిష్వంగసక్తకుంకుమవక్షా ! 170

మాలిని. శుభగుణగణవార్ధీ ! సూర్యవంశానువర్తీ !
విభవరుచిరమూర్తీ ! విశ్వవిఖ్యాతకీర్తీ !
ఇభవరభయహర్తా ! యిందిరాప్రాణభర్తా !
క్షుభితదనుకబంధా ! క్షుణ్ణసేతుప్రబంధా ! 171

—♦ గద్యము. ♦—

ఇది శ్రీకొమాండూరు కృష్ణమాచార్యప్రణీతం బయిన యాంధ్ర హర్షచరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ జక్రవర్తిజన్మవర్ణనం బనునది చతుర్థాశ్వాసము.

ప్రథమ భాగము సంపూర్ణము.

*

గుంటూరు చంద్రికాముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.